

ΕΙΡΗΝΗΣ ΔΟΡΚΟΦΙΚΗ

Η ΙΗΣΟΥΕΛΑ ΒΡΗΚΕ ΤΟ ΘΕΟ ΣΤΗΝ ΑΛΒΑΝΙΑ

(ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ)

ελληνική
ευρωεκδοτική

19/12

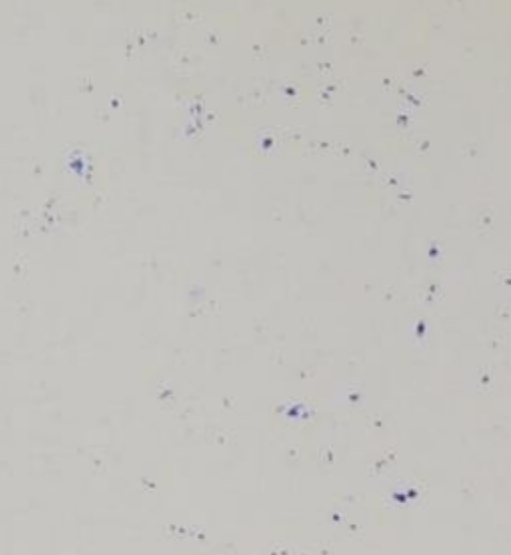
20 ←

Πεύς 199

137 2/2000

**Η ΙΗΣΟΥΕΛΑ
ΒΡΗΚΕ ΤΟ ΘΕΟ
ΣΤΗΝ ΑΛΒΑΝΙΑ**

(ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ)

THEOYEA
RPHRE TO GEO
ZTHN AABANA

(ERRATUM THE AABANA)

THE
OF THE
AND
THE

ΕΙΡΗΝΗΣ ΔΟΡΚΟΦΙΚΗ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΚΟΝΙΤΣΑΣ

ΑΡ. ΕΙΣΑΓΟΓΗΣ 55958

ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓΟΓΗΣ 10/9/2014

ΤΑΞΙΝ. ΑΡΙΘΜ.

Η ΙΗΣΟΥΕΛΑ ΒΡΗΚΕ ΤΟ ΘΕΟ ΣΤΗΝ ΑΛΒΑΝΙΑ (ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ)

Αργυρόκαστρο

9 Ιουλίου 1991

* ΣΥΛΛΟΓΗ *
ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΠΡΙΩΝΗ
ΔΩΡΕΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΛΛΟΓΟ
ΚΑΣΤΑΝΙΑΝΗΣ ΠΩΓΩΝΙΟΥ

Η ΗΣΟΥΕΛΛΑ
ΒΡΗΚΕ ΤΟ ΘΕΟ
ΣΤΗΝ ΑΛΒΑΝΙΑ
(ΕΚΑΝΗΣΕ ΤΗ ΑΛΒΑΝΙΑΣ)

ΕΚΔΟΣΗ 1992

© 1992 Για την «ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΥΡΩΕΚΔΟΤΙΚΗ» ΕΠΕ
Ναυαρίνου 14 — 106 80 Αθήνα
Τηλ. 3617.350 Fax: 3613.676

Αναπαραγωγές φιλμς: ΑΦΟΙ ΤΖΙΦΑ Ο.Ε.
Τηλ. 3636.497

Επιμέλεια Εξωφύλλου: Βαγγέλης Ελευθερίου

ISBN: 960-241-028-0

Εὔροις δ' ἄν ἀπιών καί πόλεις ἀτειχίστους, ἀγραμμάτους,
ἀβασιλεύτους, ἀοίκους, ἀχρημάτους, νομίματος μή δεομέ-
νας, ἀπείρους θεάτρων καί γυμνασίων. Ἄνιέρου δέ πόλεως
καί ἀθέου... οὐδεὶς ἔστιν οὐδ' ἔσται γεγονώς θεατῆς».

Πλούταρχος

LAVDI ZOTIT = ΔΟΞΑ ΣΟΙ Ο ΘΕΟΣ

Αφιερώνεται σε όλους εκείνους, ανώνυμους και επώνυμους, που θα βοηθήσουν να ξαναχτιστούν οι εκκλησίες μας στην Αλβανία. Που θα βοηθήσουν τους Ορθόδοξους ή τους επιθυμούντες να γίνουν Ορθόδοξοι, να στεγάσουν το Θεό τους και μαζί και τις ελπίδες τους για ένα αύριο γεμάτο ελπίδα και αγάπη στη χώρα που βγήκε από 5 αιώνων σκλαβιά και 50 χρόνων καταπίεση. Στη χώρα που παρ' όλα αυτά ο άνθρωπος νίκησε.

Lavdi Zotit = Δόξα σοι ο Θεός!

Μια απίστευτη, αλλά αληθινή ιστορία

Τίρανα, 11 Ιανουαρίου 1967. Ο ρουμανικής καταγωγής Έλληνας Gregory B. με την αγαπημένη του γυναίκα Γκαλίνα αποκτούν το μοναδικό τους παιδί: ένα ασθενικό κοριτσάκι.

Μια μουντή μέρα βρέθηκε μπροστά στο Δημαρχείο για να δηλώσει το όνομα του παιδιού. Όλη τη νύχτα δεν έκλεισαν μάτι με τη γυναίκα του και αυτή τη φορά αιτία δεν ήταν το κλάμα του μωρού. Ήταν δυνατόν στο παιδί τους να μη δώσουν ένα χριστιανικό όνομα; Ούτε ο Θεός δεν το θέλει κάτι τέτοιο. Τό 'θελε όμως το Κόμμα και... δεν είναι όλοι οι άνθρωποι ήρωες, αλλιώς οι «σοσιαλιστικές» χώρες θα ήταν μόνο φυλακές και νεκροταφεία. Χρειάζεται κάποια διπλωματία, χρειάζεται να επιβιώσεις... Βασανίζεται με όλες αυτές τις σκέψεις πηγαίνοντας στο Δημαρχείο και περιμένοντας στην ουρά να έλθει η σειρά του.

Σε μια στιγμή, αναστέναξε βαθιά: ήξερε ότι δεν υπήρχε άλλη λύση, μόνο ο Θεός αν τον φώτιζε. Έσφιξε με απόγνωστη το σταυρουλάκι που έκρυβε στην τσέπη του και ψιθύρισε ασυναίσθητα: Ιησού, Έλα! Πήγε να προσθέσει κάτι και αιφνιδίως φωτίστηκε, έλαμψε το πρόσωπό του, φεγγοβόλησαν τα μάτια του.

— Όνομα παιδιού; ρώτησε εκείνη τη στιγμή ο υπάλληλος.

— Ιησουέλα, απαντά λαχανιαστά ο ταλαίπωρος πατέρας!

— Ι-η-σ-ο-υ-έ-λ-α; επανέλαβε ο υπάλληλος ανασηκώνοντας τα φρύδια με απορία. Κάτι δεν του πήγαινε καλά, αλλά δεν του ερχόταν και στο μυαλό καμιά απάντηση. Πάντως, χριστιανικό όνομα δεν ήταν. Αυτός ήταν ήσυχος για το κεφάλι του. Και σημείωσε στα χαρτιά: «Ιησουέλα».

Τίρανα, 16 Ιουλίου 1991. Πρώτη μας μέρα στην εκκλησία των Τιράνων που την ετοιμάζουμε για τον Έξαρχο. Μεγάλη μέρα για όλους! Σήμερα πρωτοέρχεται στην Αλβανία ο Έξαρχος Αναστάσιος —επιτέλους— της ελεύθερης Αυτοκεφάλου Ορθοδόξου Εκκλησίας της Αλβανίας. Φωτογραφίζω την εκκλησία των Τιράνων —δηλαδή τι εκκλησία, τέλος πάντων, θα μιλήσουμε παρακάτω γι' αυτό. Εκείνη την ώρα δεν είχα καν σκεφθεί να γράψω για τις εκκλησίες της Αλβανίας... Πλησιάζω μια ομήγυρη γυναικών. Μιλούν με έξαψη για το μεγάλο γεγονός, για το θαύμα, που επιτέλους θα μπορούν να λατρεύουν ελεύθερα το Θεό τους...

Ξεχωρίζω μια όμορφη κοπέλα, κάπου 25 ετών. Τη λένε —δεν κατάλαβα καλά— Ι-η-σ-ο-υ-έ-λ-α, περίεργο όνομα. Μιλά αγγλικά με μια Βελγίδα δημοσιογράφο. Θά 'θελε, της έλεγε, τόσο να βρεθεί κάποιος να τη βαπτίσει· όχι, δεν έχει κάνει το μυστήριο της βαπτίσεως. Θά 'θελε να αποκτήσει μια χριστιανή μητέρα από την Ελλάδα, να την καθοδηγήσει...

Απομακρύνθηκα, αλλά δεν μπορούσα να ξεχάσω αυτό που έλεγε για μια πνευματική μητέρα να τη βαπτίσει. Έκανα κάποια νύξη στις αδελφές εθελόντριες του Ε.Ε.Σ. που ήταν μαζί μας. Όλες βάπτιζαν μικρά παιδιά — άμα αρχίσεις να βαπτίζεις στην Αλβανία δεν προφθαίνεις να δέχεσαι προτάσεις! Όπου έστρεφα να φωτογραφίσω, έβλεπα τη

γλυκιά μορφή της Ιησουέλας. Μα, επιτέλους, δεν ήρθα στα Τίρανα για βαφτίσια. Νευρίασα με τον εαυτό μου. Η ώρα περνούσε και έπρεπε να φύγουμε για το αεροδρόμιο... Μπήκαμε βιαστικά στα αυτοκίνητα, όταν ξανακούσαμε τη φωνή της: *«Μπορείτε να με πάρετε μαζί σας; Θα μπορούσα να σας διευκολύνω στις συνεννοήσεις με τις υπηρεσίες του αεροδρομίου»*. Και την πήραμε.

Την άλλη μέρα, ξεκινήσαμε για περιοδεία σε όσες εκκλησίες θα προφταίναμε να επισκεφθούμε μέσα σ' ένα διήμερο στην Αλβανία.

«Μπορείτε να με πάρετε μαζί σας και να παραμείνετε ένα τετραήμερο; Θα σας δείξω όλες τις εκκλησίες της Αλβανίας», ήταν πάλι η πρόταση της Ιησουέλας που είναι δασκάλα και έχει διαβάσει για ό,τι μας ενδιέφερε.

Έτσι, ξεκινήσαμε με την Ιησουέλα για μια εβδομάδα και με τη βοήθειά της θα σας δείξουμε εκκλησίες που λάμπουν από ομορφιά, εκκλησίες που στη θέση τους δεν υπάρχει ούτε πέτρα, εκκλησίες που στο Ιερό σταυλίζονται ζωντανά, εκκλησίες που περιμένουν το στοργικό μας χέρι να τις αναστηλώσουμε, για να στηλώσουμε την πίστη αυτών των ανθρώπων που την κράτησαν στα δύσκολα χρόνια, που κρατήθηκαν στη ζωή με την πίστη τους.

Ανήμερα των Εισοδίων της Θεοτόκου, η Ιησουέλα εισήλθε στη χριστιανική οικογένεια. Τη βάπτισα στην εκκλησία των Τιράνων και της έδωσα το όνομα της μητέρας του Χριστού: Μαρία.

The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that proper record-keeping is essential for the success of any business and for the protection of the interests of all parties involved. The document then outlines the various methods and procedures that should be followed to ensure the accuracy and reliability of the records. It also discusses the importance of regular audits and the role of the auditor in verifying the accuracy of the records. The document concludes by stating that the proper maintenance of records is a fundamental responsibility of every business owner and manager.

ΚΥΡΙΕ, ΘΑ ΉΘΕΛΑ ΤΟΣΟ...

*Κύριε, θά 'θελα τόσο να βοηθήσω τους άλλους να ζήσουν,
όλους τους άλλους, τους αδελφούς μου,
που βασανίζονται και υποφέρουν,
χωρίς να ξέρουν γιατί,
περιμένοντας το θάνατο να τους λυτρώσει.
Εργάζονται για να μπορούν να τρώνε
Τρώνε για να μπορούν να εργάζονται,
με τέρμα τα γηρατειά και το θάνατο:
Όχι, δεν είναι αυτό η Ειρήνη που υποσχέθηκες.*

☆☆☆

*Κύριε, θά 'θελα τόσο να βοηθήσω τους άλλους να ζήσουν,
χωρίς την ταπεινωτική ελεημοσύνη
ενός άκαρπου οίκτου.
Είναι καλό να εμποδίζουμε τους πτωχούς να πεθάνουν.
Αλλ' αν τους αφήσουμε να πεθαίνουν από πείνα
σ' όλη τους τη ζωή,
αν κάνουμε τη ζωή τους έναν ατέλειωτο θάνατο,
αυτού του εγκλήματος γίνομαι συνένοχος
γιατί κρατώ πολλά απ' αυτά που τους χρειάζονται
για να ζήσουν.*

Μοιράζοντας μ' αγάπη τα αγαθά του κόσμου
γινόμαστε συνδημιουργοί Σου, Κύριε.

☆☆☆

Κύριε, θά 'θελα τόσο να βοηθήσω τους άλλους,
όλους τους άλλους, τους αδελφούς μου,
που παλεύουν κι αντιστέκονται
μέσα στο κενό.

Να βασανίζομαι, να καταπατώ για να μαζέψω άπληστος,
με την καρδιά δεμένη και δούλη τη συνείδηση,
λίγο απ' αυτό το χρήμα
που κάνει να σαπίσουν τόσοι προορισμοί.

ή για να «κερδίσω» —όπως λένε—
μερικά λεπτά της ώρας απ' αυτόν
τον ανύπαρκτο χρόνο
στον Παράδεισο:

Όχι, δεν είναι αυτό η Ειρήνη που υποσχέθηκες, Κύριε.

☆☆☆

Κύριε, θά 'θελα τόσο να βοηθήσω τους άλλους,
όλους τους άλλους, τους αδελφούς μου,
που κλονίζονται μέσα στη μοναξιά τους...

Δώσε ν' αφιερώσω τη ζωή μου
στην προσπάθεια να τους απελευθερώσω
απ' τη βιασύνη τους, ώστε να Σε βρουν,
από την ταραχή τους, ώστε να Σε ακούουν,
από τα πλούτη τους, ώστε να σε καταλαβαίνουν,
απ' τη φτώχη τους ματαιότητα,
ώστε να γνωρίσουν την Ειρήνη που υποσχέθηκες,
αν τούτο είναι το θέλημά Σου...

Ραούλ Φολερώ

(1926)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η αναβίωση της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Αλβανίας

Από τον Σεβ. Μητροπολίτη Δημητριάδος κ. Χριστόδουλο

Η Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Αλβανίας τα τελευταία 50 χρόνια αντιμετώπισε σειρά δοκιμασιών. Ο διωγμός εναντίον αυτής από το κομμουνιστικό καθεστώς έφθασε στο κατακόρυφο όταν το Νοέμβριο του 1967 ακυρώθηκαν τα διατάγματα, τα οποία ρύθμιζαν τις σχέσεις του Αλβανικού Κράτους προς τα διάφορα θρησκευόμενα της χώρας. Το Ε΄ συνέδριο του Κ.Κ. Αλβανίας διεκήρυξε ότι η Αλβανία «έγινε το πρώτο αθεϊστικό κράτος της υφηλίου», ενώ το «Σύνταγμα της Λαϊκής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Αλβανίας», το οποίο επιβλήθηκε το Δεκέμβριο του 1976, απαγόρευσε αυστηρά οποιαδήποτε έκφραση θρησκευτικής πίστης και λατρείας, δημόσιας ή ιδιωτικής. Έτσι, η Αλβανία έγινε το μοναδικό κράτος στον κόσμο, το οποίο συνταγματικά αρνήθηκε το βασικό ανθρώπινο δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας.

Η ιστορία και το μαρτύριό της...

Πριν από τον πόλεμο του 1940, η Ορθόδοξη Εκκλησία της Αλβανίας είχε ανακηρυχθεί αυτοκέφαλη, με τον Πατριαρχικό και Συνοδικό Τόμο της 12-3-1937. Η έκδοση του Τόμου αυτού υπήρξε ο καρπός πολυχρόνιων αγώνων και προσπαθειών, που κατέβαλε με πολύ κόπο ο απεσταλμένος του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Μητροπολίτης τότε Τραπεζούντος Χρύσανθος, ο μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος. Την Ιεραρχία της Εκκλησίας αυτής αποτελούσαν τότε 4 Ιεράρχες: 1) Ο Αρχιεπίσκοπος Τιράνων Χριστόφορος Κίσσης, 2) Ο Επίσκοπος Κορυτσάς Ευλόγιος Κουρίλας, 3) Ο Επίσκοπος Αργυροκάστρου Παντελεήμων Κοτόκος και 4) Ο Επίσκοπος Βερατίου Αγαθάγγελος Τσάμτσης. Το πλήρωμα της Εκκλησίας αυτής ανερχόταν τότε σε 260.000 πιστούς.

Το 1939, με την κήρυξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, οι δύο επίσκοποι Κορυτσάς Ευλόγιος και Αργυροκάστρου Παντελεήμων ευρέθησαν στην Ελλάδα με άδεια και στον μεν Ευλόγιο δεν επέτρεψαν οι ιταλικές αρχές, που είχαν καταλάβει την Αλβανία, να επανακάμψει στο ποίμνιό του, τον δε Παντελεήμονα εμπόδισε ο εν τω μεταξύ κηρυχθείς ελληνοϊταλικός πόλεμος και η κατάρρευση του μετώπου μετά τη γερμανική επίθεση. Το κομμουνιστικό καθεστώς που εγκαθιδρύθηκε στη χώρα αυτή το 1944, αρχικά επιδίωξε και επέτυχε να θέσει υπό τον έλεγχό του την Εκκλησία, όπως αυτό συνέβη σε όλες τις μαρξιστικές χώρες. Έτσι, ενώ με το άρθρο 18 του Συντάγματος του 1946 διακηρύχθηκε ότι «σ' όλους τους υπηκόους είναι εγγυημένη η ελευθερία της θρησκευτικής συνειδήσεως» και με το υπ' αριθμ. 743/25.1.48 διάταγμα αναγνωρίστηκαν επίσημα οι θρησκευτικές κοινότητες των Ορθοδόξων, των Ρωμαιοκαθολικών, των Μπεκτασήδων και των Μουσουλμάνων, ταυτό-

χρονα άρχισε μια αδυσώπητη αντιθρησκευτική εκστρατεία με κύριο άξονα την κατασυκοφάντηση της Εκκλησίας, τη βία, την καταπίεση και την τρομοκρατία. Κατά την περίοδο 1944-1976, πολλοί κληρικοί και λαϊκοί πιστοί εκτελέστηκαν ή φυλακίστηκαν, καταδικασθέντες σε καταναγκαστικά έργα.

Το 1949 εκθρονίστηκε ο Αρχιεπίσκοπος Χριστόφορος, ο οποίος πέθανε από τις κακουχίες την 19-6-58 στη Μονή Αρδενίτσης, όπου είχε εγκλεισθεί. Το 1958 επίσης πέθανε με μαρτυρικό θάνατο και ο βοηθός του, Επίσκοπος Απολλωνίας Ειρηναίος, για τον οποίο λέγεται ότι τον εκπαράθυσαν από ένα κελλί της ίδιας μονής, όπου και αυτός ήταν εγκλειστος. Στη θέση του Αρχιεπισκόπου τοποθετήθηκε από το καθεστώς ο εξ εγγάμων κληρικών προερχόμενος αντικανονικός Επίσκοπος Κορυτσάς Παΐσιος. Ο Παΐσιος απεβίωσε στο θρόνο του την 4-3-1966, τον διαδέχθηκε δε ο Δαμιανός τον Απρίλιο του ίδιου έτους, ο οποίος παρέμεινε στο θρόνο μέχρι το 1967, όταν η Αλβανία απροκάλυπτα και απροσχημάτιστα αποφάσισε να εξαφανίσει κάθε ίχνος θρησκείας από το έδαφός της. Ο Δαμιανός συνελήφθη και εγκλείστηκε στις φυλακές, όπου και πέθανε το 1973, σε ηλικία 80 ετών. Ο Δαμιανός, σε αντίθεση με τον Παΐσιο, θέλησε να αποκαταστήσει κανονικούς δεσμούς με το Οικουμενικό Πατριαρχείο, αλλά δεν πρόλαβε. Τον πρόλαβαν τα γεγονότα.

Ο Εμβέρ Χότζα ετοίμαζε το έδαφος για τον εξοστρακισμό της θρησκείας από την Αλβανία πολύ πριν από το 1967. Από το 1961 η Αλβανία είχε προσδεθεί στο άρμα της Κίνας και προφανώς επηρεάστηκε από τις επαναστατικές ιδέες του Μάο. Ο Χότζα στο βιβλίο του «Δύο φίλοι λαοί» έγραφε σχετικά: «Όσο για το ζήτημα της θρησκείας, οι παπάδες της Αθήνας, του Βατικανού ή όποιου άλλου κέντρου πρέπει να ξέρουν καλά ότι στη Σοσιαλιστική Αλβανία έχει παρέλ-

θει μια για πάντα ο καιρός της θρησκείας και των Εκκλησιών. Όποιος επιθυμεί ως πιστεύει μέσα του, αλλά να έχει θρησκευτικό ίδρυμα εδώ στην Αλβανία, να έχει μια Εκκλησία σαν «βασίλειο» ξέχωρο μέσα στο κράτος και τη δημοκρατία μας, για να αποκαταστήσει και να οργανώσει κατασκοπευτικές συνδέσεις με την Καθολική, την Ελληνική, τη Σερβική αντίδραση κ.λπ., αυτό εμείς δεν το επιτρέπουμε, όχι μόνο η Αμερικανική Γερουσία να σηκωθεί στο πόδι, αλλά και όλη η Αμερική. Θρησκευτική επιρροή θα υπάρχει και ύστερα από 100-150 χρόνια, αλλά οι νεολαίοι μας δεν θα τη γνωρίσουν και δεν θα την πλησιάσουν. Από σήμερα κιόλας έχουμε μια νεολαία, που δεν πιστεύει ούτε Θεό, ούτε Χριστό, ούτε Μωάμεθ» (Καθημερινή, 16-3-1987).

Εκκλησία κατακομβών

Με το διάταγμα 4337/13-11-67, η θρησκεία ετέθη εκτός νόμου. Σύμφωνα με τις διατάξεις του, όποιος κάνει το σταυρό του, καταδικάζεται σε 10 χρόνια φυλάκιση, όποιος προσεύχεται εμπρός σε γκρεμισμένη εκκλησία τιμωρείται με 15 χρόνια φυλάκιση, όποιος τολμά να διατηρεί εικόνες στο σπίτι του φυλακίζεται για 25 χρόνια. Το νέο Σύνταγμα του 1967 κατοχύρωσε τις θέσεις αυτές: «Το κράτος δεν αναγνωρίζει καμιά θρησκεία και υποστηρίζει την αθεϊστική προπαγάνδα, για να ριζώσει στους ανθρώπους την υλιστική επιστημονική κοσμοαντίληψη». Αποτέλεσμα των νέων μέτρων υπήρξε η ολοσχερής εξαφάνιση κάθε σημείου θρησκευτικής ζωής. Η Ιεραρχία εξολοθρεύθηκε παντελώς. Ούτε ένας Επίσκοπος ζωντανός, έστω και αποσχηματισμένος, δεν υπάρχει σήμερα. Την ίδια τύχη είχαν και οι ιερείς. Αυτοί αποσχηματίστηκαν δημοσία και διαπομπεύθηκαν. Μερικούς τους εξανάγκασαν σε πράξεις ατιμωτικές, όπως π.χ. να σπάσουν στους σταυρούς από τους τάφους και,

όποιος ηρνείτο, τον εκτελούσαν επί τόπου. Πολλοί ιερείς βασανίστηκαν και κατόπιν εκτελέστηκαν. Είναι όμως βέβαιο ότι υπάρχουν σήμερα εν ζωή μερικοί, έστω αποσηματισμένοι ιερείς, μεγάλης οπωσδήποτε ηλικίας, οι οποίοι με κίνδυνο της ζωής των, όπως ο π.Χ.Ρ. Βορειοηπειρώτης, λειτουργούν κρυφά μόνοι τους το βράδυ στο σπίτι και το πρωί μεταδίδουν τη Θεία Κοινωνία σε έμπιστους χριστιανούς ή βαπτίζουν μέσα στο σπίτι τα βρέφη, που οι μητέρες τους τα οδηγούν εκεί. Ο π.Χ.Ρ. έδειξε σε συγγενή του από την Ελλάδα, που τον επισκέφθηκε στο χωριό του την κρύπτη στο δάπεδο του σπιτιού, όπου φύλαγε τα ιερά σκεύη, τις εικόνες και τα άμφιά του. Ο ίδιος διηγήθηκε πώς τον εξύρισαν στην πλατεία του χωριού, εξευτελίζοντάς τον στα μάτια των συγχωριανών του, που εξαναγκάστηκαν να είναι παρόντες στη σκηνή. Δυστυχώς, στον κατά της Εκκλησίας διωγμό, πρωτοστάτησαν Έλληνες εξωμότες, όργανα του κόμματος, που υπήρξαν οι προδότες που πάντοτε υπάρχουν. Αυτοί φέρθηκαν με σκληρότητα απέναντι των κληρικών και λαϊκών και σ' αυτούς οφείλεται το μεγάλο δράμα της Εκκλησίας αυτής.

Όσοι ναοί δεν γκρεμίστηκαν, άλλαξαν χρήση. Μετατράπηκαν σε αποθήκες, κινηματογράφους, γκαράζ, κέντρα διασκεδάσεως. Όσοι δεν γκρεμίστηκαν, είναι κλειστοί για τη λατρεία. Αποκαλυπτικές φωτογραφίες ναών που έχουν αλλάξει χρήση, έχουν δημοσιευθεί και στην Ελλάδα. Όμως Βορειοηπειρώτες φυγάδες έχουν διηγηθεί θαυμαστές ιστορίες για τη θεία δίκη σε βάρος εκείνων που τόλμησαν να γκρεμίσουν εκκλησίες. Ενώ άλλες διηγήσεις μαρτυρούν για την επιβίωση της πίστεως μέσα στις καρδιές των ανθρώπων. Τελικά, η πίστη δεν έχει πεθάνει στην Αλβανία.

Πριν από το τέλος του 1990, ο διωγμός κατάπαυσε και άρχισε σταδιακά η λειτουργία λίγων εκκλησιών. Στις 16

Ιουλίου 1991, φθάνει στην Αλβανία ο Πατριαρχικός Έξαρχος που όρισε τον Ιανουάριο του ίδιου έτους το Οικουμενικό Πατριαρχείο και αναλαμβάνει το δύσκολο έργο της ανασυγκρότησης της Εκκλησίας. Πρώτη ενέργεια του Εξάρχου η σύγκληση κληρικολαϊκής Συνέλευσης, όπου μετείχαν 15 Ορθόδοξοι κληρικοί και 30 λαϊκοί αντιπρόσωποι των 4 εκκλησιαστικών Επαρχιών της Αλβανίας. Η Συνέλευση εξέλεξε για ένα χρόνο Αρχιερατικούς Επιτρόπους και Γενικό Εκκλησιαστικό Συμβούλιο, που αποτελείται από τον Πατριαρχικό Έξαρχο, τους 4 Αρχιερατικούς Επιτρόπους και 4 λαϊκούς.

Η προσπάθεια ανασυγκρότησης της Αυτοκέφαλης Αλβανικής Εκκλησίας έχει αρχίσει και αναμένεται πως γύρω στο 1/3 του πληθυσμού θα βαπτιστούν Ορθόδοξοι.

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Από το δημοσιογράφο-Θεολόγο Διονύση Μακρή

Όταν ξεκινήσαμε να πάμε στην Αλβανία μαζί με τον βουλευτή κ. Νίκο Μαρμωνά, την πρόεδρο της Ιονικής Ασφαλιστικής κ. Ειρήνη Δορκοφίκη και το φωτογράφο Μιχάλη Βίδο δεν είχα καθόλου φανταστεί αυτό που θα συναντούσαμε καθώς θα περνούσαμε τα σύνορα της Κακαβιάς.

Θα μπορούσα να γράφω ώρες ατέλειωτες γι' αυτό το δυστυχημένο λαό, που η μοίρα τον ήθελε σκλαβωμένο για αιώνες, ενώ τα τελευταία 50 χρόνια ένας αδίστακτος δικτάτορας, ο Εμβέρ Χότζα του στέρησε κάθε ελευθερία, απαγορεύοντας ακόμη και τις λατρευτικές ανάγκες προς το Θεό. Ό,τι και να γράψω θα είναι λίγο μπροστά σ' αυτό που αντίκρισα στην Αλβανία του 1991, γι' αυτό θα σημειώσω μόνο λίγες μαρτυρίες Ελλήνων και Αλβανών που φανερώνουν τις σκέψεις αλλά και την πίστη ενός καταπιεσμένου και πεινασμένου λαού.

Στα Τίρανα συναντήσαμε τον βουλευτή του Δημοκρατικού Κόμματος κ. Μήτρο Τσιέλια και πρωτεργάτη της επα-

νάστασης που έδωσε τέλος στο δικτατορικό καθεστώς. Απλός, καλοσυνάτος, κάθισε και συζήτησε μαζί μου για την Αλβανία, για το λαό του, για τα όνειρά του. Είχα όμως την επιθυμία να τον ρωτήσω για το πώς βλέπει την Ελλάδα και τους Έλληνες, γιατί πολλά ακούγονται και πολλά γράφονται για τους Αλβανούς. Φοβόμουν πως θα απέφευγε την ερώτηση, γι' αυτό ήμουν στην αρχή διστακτικός, αλλά τελικά δεν άντεξα στον πειρασμό που είχα ως Έλληνας και τον ρώτησα. Η απάντησή του ήταν αποστομωτική:

«Από το σχολείο έχουμε μορφωθεί με την αρχαία ελληνική ιστορία και φιλοσοφία. Η δικτατορία του Χότζα μπορεί να μας στέρησε τη σύγχρονη μόρφωση, αλλά δεν μας χώρισε από την ελληνική λογοτεχνία. Αυτή δεν κατάφερε να την φυλακίσει και έτσι ο Καζαντζάκης, ο Σαμαράκης και ο Σεφέρης έφερναν κοντά τους Έλληνες. Επίσης, η ελληνική μουσική του Θεοδωράκη, Χατζηδάκη και άλλων μας φέρνουν πιο κοντά στην ελληνικό λαό».

Ξαφνιαστήκα τόσο πολύ από την απάντησή του που σταμάτησα πλέον να τον ρωτώ, ενώ ήθελα να του κάνω κι άλλες ερωτήσεις. Το ίδιο βράδυ έμαθα πως ήθελε να βαπτισθεί χριστιανός Ορθόδοξος από ένα φίλο του που μας βοήθούσε στην ξενάγηση στην πόλη των Τιράνων.

Η επόμενη ημέρα μας επιφύλασσε ένα κοπιαστικό ταξίδι αλλά γεμάτο εμπειρίες. Τίρανα - Φίερι - Αργυρόκαστρο - Αγίους Σαράντα. Μια μέρα ολάκερη ταξιδεύαμε ανάμεσα σε παιδιά που έστηναν οδοφράγματα για να διεκδικήσουν μια τσίχλα, μια καραμέλα, ένα καλό λόγο, ένα χάδι. Ανάμεσα σε αγελάδες και πρόβατα που κυκλοφορούσαν ελεύθερα στον Εθνικό δρόμο, του έμοιαζε με στενό σοκάκι της Αθήνας. Τελικά, φθάσαμε στους Αγίους Σαράντα και αφήσαμε το αυτοκίνητο σε κεντρικό σημείο για να το βλέπουμε, επειδή εξαιτίας της πείνας η κλεψιά είναι καθημερινή. Η κ. Δορκοφίκη έτρεξε να βρει τον κ. Παπανικολάου, ο οποίος

είναι ο πρόεδρος του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου, ενώ ο κ. Μαμμωνάς και εγώ πιάσαμε συζήτηση με Έλληνες που αμέσως ήρθαν να μας προσκαλέσουν στο σπίτι τους, να μας φιλοξενήσουν.

Μόλις έμαθαν ότι ο κ. Μαμμωνάς είναι βουλευτής, άρχισαν να μιλούν για εθνικά θέματα. Ο κυρ-Γιώργης από την Χειμάρρα έκανε κριτική λέγοντας: «Εσείς εκεί κάτω στη Βουλή κάνετε λάθη πολλά· προσπαθείτε να κάνετε τους διαβόλους παπάδες και δεν κοιτάτε εμάς, τα αδέρφια σας που πεινάμε». Ο δάσκαλος Ζώγκος που παρακολουθούσε συμπλήρωσε: «Και όταν έχετε να λύσετε εθνικά θέματα, έχετε και διχόνοια. Εμείς είμεθα γυμνοί τελείως, αλλά έχουμε και πίστη στο Θεό, αν και εγώ ως παλαιός κομμουνιστής που πολέμησα στο πλάι των ανταρτών δεν πολυπίστευα στο Θεό, αλλά τώρα πιστεύω στο Θεό που εσείς έχετε χάσει, στο Θεό της Ελλάδος, γι' αυτό ελπίζουμε να περάσουμε το χειμώνα» (σημ. ήταν ακόμη φθινόπωρο). Κάποιος κύριος ηλικιωμένος που παρακολουθούσε τη συζήτηση διακριτικά, προκάλεσε το ενδιαφέρον μου και άρχισα άθελά μου να τον κοιτάξω. Νόμιζε πως τον πέρασα για Αλβανό, γι' αυτό γύρισε και μου είπε: «Τι με πέρασες εμένα ρε, εγώ είμαι Έλληνας από τους Αγίους Σαράντα και καμαρώνω γι' αυτό. Σπύρος Νίκας λέγομαι και αν θέλετε να με τιμήσετε, ελάτε να σας φιλοξενήσω».

Μια ζωντανή μαρτυρία ακόμη φανερώνει τη διάθεση ενός λαού που, ενώ βασανίζεται από τη μιζέρια και την πείνα, σκέφτεται την πίστη του και τις εκκλησιές. Ο Λάζαρος Παντέχης, 37 χρόνων, μας είπε πως πρώτο μέλημα του χωριού Βίρνα είναι να ξαναφτιάξει την εκκλησιά του Αγίου (προφήτη) Ηλία.

Θεωρώ υποχρέωση και καθήκον, λοιπόν, κάθε Έλληνα να βοηθήσει στο έργο ανασυγκρότησης και επισκευής των εκκλησιών, γιατί στην Αλβανία η πείνα δεν είναι μόνο

υλική σήμερα, αλλά και πνευματική και η Ορθοδοξία είναι η μόνη που μπορεί να χορτάσει τον πεινασμένο πνευματικά λαό.

ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ

Τον τελευταίο καιρό ξανάρχεται οδυνηρά στο διεθνές προσκήνιο το δράμα της Αλβανίας, που η Ελλάδα το ζει από το 1912 όταν άρχισε το «Βορειοηπειρωτικό πρόβλημα», για να καταλήξει στην καθημερινή τραγωδία των «Αλβανών της Ομόνοιας».

Η Ευρώπη έχει επιτέλους συγκινηθεί από την απελπισία ενός λαού δίχως προοπτικές, ελπίδα, στοιχειώδη βιοτικά μέσα και εξαγγέλλει σταυροφορία για παροχή υλικής βοήθειας. Σωστά και δίκαια όλα αυτά και κανείς δεν πρέπει να ολιγωρήσει για τους συνανθρώπους του.

Αλλά για όποιον ζήσει, έστω ελάχιστα, στη χώρα αυτή, η διαβεβαίωση - «σκάνδαλο» του Χριστού ανεβαίνει αυτόματα στα χείλη του: «Ουκ επ' άρτω μόνω ζήσεται άνθρωπος» (Ματθ. δ' 4)!

Τι άλλο μπορεί, λοιπόν, να περιμένει ένας λαός, που μαζί με στοιχειώδη αγαθά, του στέρησαν και τα ιερά και όσιά του; Τι μπορεί να περιμένει από εμάς, αδελφούς τους ομόδοξους, αλλά σε μεγάλο ποσοστό και ομόαιμους και ομόγλωσσους; Ή πιο απλά: η οικονομική κρίση που μαστίζει την Ελλάδα δεν επιτρέπει ίσως την οικονομική αρωγή στο βαθμό που θα θέλαμε, αν και πρέπει να υπομνησθεί το

αξιοθαύμαστο έργο που έχουν επιτελέσει ο ΕΕΣ και η Ελλαδική Εκκλησία· μήπως όμως υπάρχει και άλλο πεδίο για βοήθεια, όχι λιγότερο σημαντικό από το πρώτο;

Ορθόδοξοι ναοί

Από τις 13-17 Ιουλίου δόθηκε στον υπογράφοντα η ευκαιρία, μετά από ευγενική πρόσκληση του προέδρου του ΕΕΣ, τ. υπουργού κ. Γερασ. Αποστολάτου, να επισκεφθεί την Αλβανία μαζί με τον αρχιτέκτονα - αναστηλωτή κ. Νίκο Χαρκιολάκη.

Σκοπός ήταν η παροχή επιστημονικών συμβουλών για την αποκατάσταση Ορθόδοξων ναών, που θα γίνει με πρωτοβουλία και χρηματοδότηση του ΕΕΣ, αρχίζοντας από τον μεταβυζαντινό μητροπολιτικό ναό της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος στο Αργυρόκαστρο, μνημείο μείζονος ιστορικής σημασίας τους δύο τελευταίους αιώνες.

Εμπειρότατοι στα της Αλβανίας συνταξιδιώτες, η νομικός και πολιτευτής κ. Ειρήνη Δορκοφίκη και η ψυχή του εκεί έργου του ΕΕΣ κ. Νίκος Τσούκης.

Δεν θα ασχοληθώ με επιπόλαιες, μονόπλευρες αναγκαστικά, «ταξιδιωτικές εντυπώσεις». Απλώς επιθυμώ να επισημάνω ότι, κατά τη γνώμη μου, η Ελλάδα μπορεί να βοηθήσει τη φίλη γείτονα αποτελεσματικά, ανιδιοτελώς και με φιλάδελφο πνεύμα. Ο χώρος των μνημείων είναι από τους πλέον ενδεδειγμένους: η απαραγνώριστη ιστορική και αρχαιολογική πραγματικότητα δείχνει, πέρα από οποιεσδήποτε και οποθενδήποτε προερχόμενες πρόσκαιρες πολιτικές σκοπιμότητες και θεωρίες, ότι υπάρχει ένας κοινός βαλκανικός πολιτισμός με ρίζες βαθιές στην Αρχαία Ελλάδα, το Βυζάντιο και την Τουρκοκρατία.

Το γεγονός αυτό δίνει στη χώρα μας σπουδαιότατο προβάδισμα στα πολιτισμικά πράγματα της γείτονος σε σχέση

με άλλες χώρες της ΕΟΚ ή της δυτικής και κεντρικής Ευρώπης! Ελάχιστα ονόματα αρκούν για του λόγου το αληθές: **Απολλωνία και Βουθρωτό** για την αρχαία εποχή, **Δυρράχιο και Δρυινούπολη** για τη βυζαντινή, **Μοσχόπολη και Αργυρόκαστρο** για τη μεταβυζαντινή. Θα περιοριστώ στα χριστιανικά μνημεία.

Όποιος φυλλομετρήσει σχετικές βιβλιογραφίες, εύκολα διαπιστώνει τη μεγάλη συμβολή γηγενών και ξένων αρχαιολόγων στη διερεύνηση των βυζαντινών μνημείων της Αλβανίας. Αντίθετα, δεν έχει προωθηθεί επαρκώς η έρευνα για τα μεταβυζαντινά: όταν γενικά η μελέτη της μεταβυζαντινής τέχνης άρχισε να γίνεται συστηματικότερη μετά τον τελευταίο πόλεμο, η Αλβανία ήταν πλέον απρόσιτη. Έτσι, η μη δυνατότητα άμεσης γνώσης και σύγκρισης των μνημείων της με αντίστοιχα στην Ήπειρο ή τη Μακεδονία αφαιρεί το στέρεο υπόβαθρο για εμπέδωση του υλικού.

Παραθέτω ένα συγκεκριμένο παράδειγμα: Από πηγές γνωρίζουμε παραπάνω από 30 ναούς στην Αλβανία, που αγιογραφήθηκαν από Έλληνες τεχνίτες, οι οποίοι παράλληλα ζωγράφισαν και στον τόπο τους.

Και όμως, είναι ζήτημα αν διαθέτουμε εξαντλητική μονογραφία με όλα τα έργα για έναν έστω από τους αγιογράφους αυτούς, ακόμη και τον πιο ονομαστό ανάμεσά τους, τον πρωτοπαπά Ονούφριο του Βερατίου, που κόσμησε και ναούς στην Καστοριά (16ος αιώνας)!

Βυζαντινά μνημεία

Αλλά και για τα βυζαντινά μνημεία υπάρχουν σοβαρά κενά. Από τα σπουδαιότερα προβλήματα λ.χ. της σύγχρονης Βυζαντινολογίας είναι η συστηματική διερεύνηση των παλαιοχριστιανικών και βυζαντινών οικισμών, πόλεων, φρουρίων. Εκείνο που ισχυρίστηκε στον καιρό του ο Σεφέ-

ρης, ότι δηλαδή ήξεραν τότε περισσότερα για τον κόσμο του Ομήρου παρά του «Ερωτόκριτου», ισχύει σήμερα εδώ: αγνοούμε στοιχειώδη πράγματα για βυζαντινά πολίσματα του βορειοδυτικού χώρου, ενώ γνωρίζουμε αρκετά για την κατά αιώνες αρχαιότερη Δωδώνη.

Και όμως, ο ενιαίος αυτός χώρος διέθετε αξιολογότατα κέντρα· απαριθμώ πρόχειρα αρχίζοντας από το Νότο: Ναύπακτος, Αχελώος, Βόνιτσα, Νικόπολη, Ρωγοί, Άρτα, Ιωάννινα, Παραμυθιά, Φωτική, Δωδώνη στην Ελλάδα· Βουθρωτό, Άγιοι Σαράντα, Φοινίκη, Μεσοπόταμο, Δρυινούπολη, Δέλβινο, Λάμποβο, Αργυρόκαστρο, Απολλωνία, Δυρράχιο, Χειμάρρα στην Αλβανία.

Σχεδόν τίποτε δεν γνωρίζουμε για όλα αυτά, που συνδέονταν τόσο στενά μεταξύ τους, όσο και με τα απέναντί τους Ιόνια Νησιά, όχι μόνο λόγω ελλείψεως συστηματικών ανασκαφών, αλλά και εξαιτίας των στεγανών μεταξύ των δύο χωρών για ολόκληρες δεκαετίες! Δεν χρειάζονται σχόλια.

Υπάρχει λοιπόν, εκ των πραγμάτων, ένα ευρύτατο πεδίο για διεπιστημονική συνεργασία μεταξύ των δύο γειτονικών χωρών. Γι' αυτό, είναι πραγματικά αξιέπαινη και ίσως μοναδική η ευκαιρία, που δημιουργήθηκε χάρη στο ενδιαφέρον του προέδρου του Ε.Ε.Σ. Στις 24 Ιουλίου στη σχετική του συνέντευξη Τύπου ειπώθηκαν τα δέοντα και διαγράφηκε το πλαίσιο ενεργειών από την πλευρά του Ε.Ε.Σ.: συνοψίζεται στην πρόθεσή του να συνδράμει με κάθε τρόπο την αποκατάσταση των ναών στις 4 επισκοπικές έδρες (Αργυρόκαστρο, Κορυτσά, Αγίους Σαράντα και Βεράτιον / Βελέγραδα).

Στο έργο αυτό υποβοηθείται από εμπειρογνώμονες της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας του υπουργείου Πολιτισμού: τον αρχαιολόγο (τον υπογράφοντα), αρχιτέκτονα - αναστηλωτή κ. Ν. Χαρκιολάκη και τον συντηρητή κ. Χαρ.

Λιωνή, με μακρά πείρα από τα συγγενικότατα μνημεία της Ηπείρου, ο οποίος έχει ήδη αρχίσει εργασία στο ναό του Αργυροκάστρου, όπως αναφέρθηκε.

Ελληνική συμβολή

Η Ελλάδα, λοιπόν, δια του Ε.Ε.Σ., συνεισφέρει ήδη με χρήματα και εμπειρία στη συντήρηση των χριστιανικών μνημείων της Αλβανίας. Ασφαλώς δεν είναι η μόνη: κάθε μέρα αυξάνεται το ενδιαφέρον ξένων αρχαιολογικών σχολών ή ετερόδοξων αποστολών για το ίδιο θέμα! Και εδώ ακριβώς είναι το λεπτό σημείο: άκομπες κινήσεις ή ακατάλληλα πρόσωπα από την ελληνική πλευρά θα οδηγήσουν πιθανόν σε ναυάγιο ένα έργο που άρχισε τόσο ευοίωνα, ως πρόκριμα για το μέλλον, από τις δύο όμορες χώρες.

Και είναι εδώ η στιγμή να υπογραμμιστεί έντονα κάτι άλλο: ότι με την ίδια ανιδιοτέλεια, εγκαρδιότητα και ενθουσιασμό συμφώνησε και βοηθεί και η αλβανική πλευρά, δηλαδή το Κεντρικό Ινστιτούτο Πολιτιστικών Μνημείων στα Τίρανα (διευθυντής και υποδιευθυντής οι αρχιτέκτονες κ. Riza και Walter, αντίστοιχα), η Νομαρχία Αργυροκάστρου (νομομηχανικός κ. Παναγιώτου) και η Τοπική Υπηρεσία Μνημείων (Αρχιτέκοντας κ. Bozgo)!

Η ελληνική συμβολή αυτή τη στιγμή δεν σταματάει εδώ. Χάρη σε διμερή συμφωνία, εκτελείται ήδη κοινό πρόγραμμα έρευνας του Βουθρωτού· επικεφαλής από την Ελλάδα η αρχαιολόγος κ. Καίτη Αργυροκαστρίτου-Χατζή (εκ μέρους της Γεν. Γραμ. Έρευνας και Τεχνολογίας), που υλοποιεί το ανεκπλήρωτο όραμα του αλησμόνητου συζύγου της Δημήτρη Χατζή, αυτού του βαθύριζου Ηπειρώτη, που η μακροχρόνια ξενιτιά όξυνε στο έπακρο την παμβαλκανική του όραση!

Όμως το χρέος μας ως ελληνικού κράτους **δεν πρέπει να**

σταματήσει σε αυτά! Μπορούμε να βοηθήσουμε αμέσως, με το ήδη υπάρχον προσωπικό, εκ μέρους της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, στην ταχεία και αποτελεσματική τεκμηρίωση όλων των μνημείων της Αλβανίας, στην καταλογογράφησή τους κατά τα ευρωπαϊκά πρότυπα, όπως άρχισε ήδη στην Ελλάδα (ΥΠΠΟ - Δ/νση Αρχείου Μνημείων και Δημοσιευμάτων), στη συντήρηση και αποκατάστασή τους, τέλος στην από κοινού διερεύνηση των ομοειδών μνημείων των δύο χωρών.

Η Ελλάδα θα ωφεληθεί επίσης εξαιρετικά από μια τέτοια συνεργασία: το Αργυρόκαστρο λ.χ., με την υποδειγματική διατήρηση της παλιάς πόλης, ίσως θα μας συνέτιζε για το ξέφρενο ξεπούλημα των δικών μας παραδοσιακών οικισμών, θυσία στο βωμό του εύκολου κέρδους! Και είναι ένα μικρό θαύμα, όταν μισή ώρα πέρα από τα σύνορά σου βρίσκεις ακόμη τεχνίτες με μεράκι για το δούλεμα της πέτρας, του μαρμάρου, του ξύλου, όταν στον τόπο σου όλοι έχουν μεταβληθεί σε άτεχνους μπετατζήδες! Τελευταίο αλλά όχι έσχατο: όσοι κλασαυχενίζονται ότι η Ελλαδίτσα των «μικρομεσαίων» κατέχει... και τα σκήπτρα της Ορθοδοξίας, ας πεταχτεί με το λουσάτο Ι.Χ. του στη γείτονα. Μάτια πεινασμένα θα τον κοιτούν βέβαια παντού με βουλιμία, παιδικά χέρια θα απλώνονται επίμονα για μια τσίχλα, όμως με πόσο καμάρι θα του δείξουν κρεμασμένο στο λαιμό τους τον σταυρό, με πόση λαχτάρα και ζέση θα παρακολουθήσουν μαζί του στους ρημαγμένους ναούς τους τις ακολουθίες, ακόμη και όταν δεν καταλαβαίνουν τα λόγια!

Στενή συνεργασία

Η στιγμή είναι ιστορική, η ευκαιρία μοναδική. Το υπουργείο Πολιτισμού, σε στενή συνεργασία με το υπ. Εξωτερικών, τον Ε.Ε.Σ., την αλβανική κυβέρνηση —ο κο-

ρυφαίος των Αλβανών βυζαντινολόγων κ. Alexander Meksi κατέχει επιφανή θέση σ' αυτή!— και πρωτίστως ο επικεφαλής της Ορθόδοξης Αλβανικής Εκκλησίας, εκπροσωπώντας το Οικουμενικό Πατριαρχείο, οφείλει να προχωρήσει γρήγορα, γενναία και με σύνεση.

Ο δρόμος έχει ήδη ανοίξει από τον Ε.Ε.Σ. που έχει επωμιστεί και την τεράστια δαπάνη, το βασικό προσωπικό έχει ήδη βρεθεί, θέληση και επιθυμία υπάρχουν. Δύο πράγματα ας προσεχθούν: διαφάνεια και αμοιβαιότητα στη συνεργασία με τους ομοτέχνους της Αλβανίας αφενός, αυστηρή επιλογή των προσώπων που θα κριθούν αναγκαίο να πλαισιώσουν τα ήδη υπάρχοντα αφ' ετέρου!

Ο δρόμος σίγουρα είναι επίπονος και μακρύς, όμως μισαλλοδοξίες και σκοπιμότητες πολιτικές ή συσκοτίσεις ψευδοεπιστημονικές δεκαετιών θα πρέπει να υποχωρήσουν αμοιβαία μπροστά στη νηφάλια και απροκατάληπτη έρευνα των ίδιων των μνημείων. Η καλή θέληση και από τις δύο πλευρές φαίνεται δεδομένη σήμερα: θα ήταν ασυγχώρητο λάθος κάθε ολιγωρία μας!

Επιτακτικό χρέος

Στις 16 Ιουλίου επέτρεψε ο Θεός να μοιραστούμε συγκλονιστικές ιστορικές στιγμές με τους ομοδόξους μας στα Τίρανα: μετά από 25 χρόνια, η Ορθόδοξη Αλβανική Εκκλησία έβλεπε τον νέο προκαθήμενό της, τον Έξαρχο κ. Αναστάσιο, να πατάει το έδαφος του μαρτυρικού του ποιμνίου.

Από όλους δάκρυα και λυγμοί μέσα στον ρημαγμένο μητροπολιτικό ναό των Τιράνων (έως χτες κλειστό αθλητικό κέντρο από το 1967): ο Έξαρχος προσκυνούσε γονατιστός την Αγία Τράπεζα, νωπή ακόμη από μαρτύρων και ηρώων αίμα· αμέσως μετά ο κατάγυμνος ναός φεγγοβόλησε

από αναστάσιμα κεριά και δονήθηκε από το πιο εσώψυχα ψαλμένο «Χριστός Ανέστη»!

Οδεύοντας την επομένη για Αθήνα, νιώσαμε χρέος επιτακτικό να προσκυνήσουμε, στο Κολικόντασι, τον τάφο του πατρο-Κοσμά. Χαμένος μέσα στον πνιγηρό κάμπο ο ναός του, χτισμένος «δια προτροπής και προσταγής του πανυψηλοτάτου βεζύρη Αλή Πασά», καθώς μαρτυρεί μέχρι σήμερα η επιγραφή, θυμίζει με τον αψευδέστερο τρόπο, τι όρη μετακινεί η πίστη.

Με θρήνο και κοπετό γέμιζε την εκκλησία του Αγίου νεαρή χωρική, οιστρηλατημένη από πόνο κοντά στην οποία στεκόταν βουβά σεμνό παλικάρι, που κάθε Κυριακή και γιορτή μεγάλου αγίου, έρχεται και ανοίγει τον έρημο ναό και φροντίζει τον τάφο του «Αγίου των Σκλάβων», με όνειρο μοναδικό να αξιωθεί να τον διακονεί διαρκώς και ως ιερέας του!

Εύγλωττο και εναγώνιο το προσκλητήριο όλων τους προς τους Ορθοδόξους, Έλληνες και μη, ακριβώς όπως πριν από δυο χιλιάδες χρόνια στις ακτές της Τρωάδος στον Απόστολο των Εθνών: «Ανήρ ην εστώς, παρακαλών και λέγων: διαβάς (εις Αλβανίαν) βοήθησον ημίν» (Πραξ. Αποστ. ις' 10). Ενωτιζόμαστε τάχα την ικεσία τους;

Δημ. Δ. Τριανταφυλλόπουλος
Δρ. Φ. Έφορος Βυζαντινών Αρχαιοτήτων

(Το παρόν γράφτηκε τον Ιούλιο του 1991. Δυστυχώς σήμερα πολλές δραστηριότητες έχουν σταματήσει και ο ίδιος ο συγγραφέας του θέματος δεν... ξαναπήγε στην Αλβανία και όχι βέβαια από δική του υπαιτιότητα).

Η θρησκευτική ελευθερία στην Αλβανία

Από την επικράτηση του κομμουνιστικού καθεστώτος στην Αλβανία, η χώρα γνώρισε την πιο απάνθρωπη παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ο ελληνικός πληθυσμός υφίστατο απεινή διωγμό. Εφαρμόστηκε μέθοδος εξοντώσεως και διαβρώσεως του ελληνικού στοιχείου. Η προσπάθεια του καθεστώτος των Τιράνων ήταν ο πλήρης αφελληνισμός και αποχριστιανισμός των Βορειοηπειρωτών. Οι Έλληνες της Β. Ηπείρου μετακινήθηκαν από τα χωριά τους και εγκαταστάθηκαν αναγκαστικά σε άλλο τμήμα της Αλβανίας. Αντίστοιχα, στα χωριά της Β. Ηπείρου εγκαταστάθηκαν Αλβανοί από τη Βόρεια Αλβανία.

Ειδικότερα, η θρησκευτική ελευθερία και η ελευθερία της λατρείας είχε καταργηθεί απόλυτα, σύμφωνα με τα άρθρα 37 και 55 του Αλβανικού Συντάγματος του 1977 και το Διάταγμα 4337/12-11-1967. Το Αλβανικό Σύνταγμα διακήρυττε ότι το κράτος δεν αναγνώριζε καμιά θρησκεία και καθιέρωσε επίσημα την αθεϊστική προπαγάνδα για να ριζώσει στους πολίτες την υλιστική επιστημονική κοσμοθεωρία. Η Αλβανία ήταν το μόνο κράτος στον κόσμο που επέβαλε βίαια την αθεΐα. Το φαινόμενο αυτό ήταν μοναδικό και στα πιο σκληρά κομμουνιστικά καθεστώτα. Η επιβολή

της αθεΐας δεν ήταν συνέπεια μόνο του μαρξιστικο-λενινιστικού καθεστώτος που επικράτησε από το 1945 στην Αλβανία, αλλά είχε ως σκοπό τη δημιουργία ενιαίας εθνικής συνειδήσεως. Στην Αλβανία, το 60% είναι Μουσουλμάνοι, 30% Ορθόδοξοι και 10% Καθολικοί. Η ύπαρξη αυτών των τριών θρησκευτικών κοινοτήτων εμπόδιζε πάντα τη δημιουργία ενιαίας εθνικής συνειδήσεως. Το κράτος τους ήταν τεχνητό κατασκεύασμα των Μεγάλων Δυνάμεων από το 1913.

Το κομμουνιστικό καθεστώς της Αλβανίας απαγόρευε απόλυτα τις θρησκευτικές τελετές και τις λατρευτικές πράξεις, όπως της βαπτίσεις, τους γάμους, τις κηδείες, τη θεία λειτουργία κ.λπ. Αποσχημάτισαν τους Ορθόδοξους ιερείς και τους επισκόπους, έκλεισαν 2669 εκκλησιές, που αποτελούσαν και αρχαιολογικά μνημεία. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα 500.000 χριστιανοί Ορθόδοξοι να μην μπορούν να εκπληρώσουν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα. Το τυραννικό καθεστώς των Τιράνων απαγόρευσε ακόμη και την κατ' οίκο λατρεία, το σημείο του Σταυρού, τη βαφή των αυγών το Πάσχα. Ακόμη και αυθόρμητη επίκληση του ονόματος του Θεού αποτελούσε αδίκημα. Η κατοχή σταυρού ή άλλων θρησκευτικών συμβόλων είχε ως αποτέλεσμα την επιβολή βαρειών ποινών. Επιπλέον, η Αλβανία απαγόρευσε τα θρησκευτικά ονόματα, σύμφωνα με το Διάταγμα 5339/23-9-1975, και επέβαλε την αλλαγή των θρησκευτικών ονομάτων.

Το καθεστώς αυτό δεν περιορίστηκε στην παραβίαση των θρησκευτικών ελευθεριών, αλλά καταπατούσε όλα τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες (για την παραβίαση βλ. **Νικολάου Αντωνοπούλου**, Η Εμπόλεμη κατάσταση μεταξύ Ελλάδος και Αλβανίας, Πρακτικά Α΄ Παν. Επισκ. Συνεδρίου, 1988, 726 επ. και σε ανάτυπο, Του Αυτού, Η Οικουμενική Διακήρυξις των ανθρωπίνων δικαι-

ωμάτων του ΟΗΕ, 1989, 30 επ., του Αυτού, Τα ανθρώπινα δικαιώματα ως της Βορείου Ηπείρου, ανάτυπο από το περιοδικό «Ελληνικός Αστήρ», 1990). Η στυγνή αυτή παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε βάρος των Ελλήνων της Β. Ηπείρου ήταν αντίθετη με την Οκουμενική Διακήρυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του ΟΗΕ της 10-12-1948, με το Διεθνές Σύμφωνο περί αστικών και πολιτικών δικαιωμάτων του ΟΗΕ της 16-12-1966 και την Τελική Πράξη της Συνδιάσκεψης του Ελσίνκι της 1-8-1975. Για τις παραβιάσεις αυτές, η Αλβανία καταδικάστηκε κατ' επανάληψη από τα όργανα του Ο.Η.Ε και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

Μετά την προσπάθεια εκδημοκρατισμού του καθεστώτος της Αλβανίας και τη διενέργεια εκλογών, η ελευθερία της θρησκευτικής συνειδήσεως και λατρείας αποκαταστάθηκε. Τώρα οι Ορθόδοξες Εκκλησίες πρέπει να ανοικοδομηθούν και να λειτουργήσουν. Να προμηθευτούν τα κατάλληλα λατρευτικά σκεύη και σύμβολα — και στον τομέα αυτό πρέπει να δραστηριοποιηθεί η Ελληνική Εκκλησία.

Θα πρέπει, λοιπόν, να επαινεθεί η προσπάθεια για την ανέγερση του Ναού στο Αργυρόκαστρο, αλλά και το βιβλίο που εκδίδεται για τις Ορθόδοξες Εκκλησίες. Η κ. Ειρήνη Δορκοφίκη διαδραματίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στην προσπάθεια αυτή και είναι αξιέπαινη. Μόνο όταν οι Ορθόδοξοι αδελφοί μας έχουν και τα υλικά μέσα να λατρεύουν το Θεό τους και να ομολογούν την πίστη τους θα ησυχάσουμε. Αλλά και το ίδιο το αλβανικό κράτος θα πρέπει να επιθυμεί την ελεύθερη άσκηση κάθε δόγματος, γιατί αυτό σημαίνει αληθινό εκδημοκρατισμό του καθεστώτος που είναι αναγκαίος για την ενσωμάτωση της Αλβανίας στην ευρωπαϊκή οικογένεια. Μέχρι τότε, ο αγώνας πρέπει να συνεχισθεί με δύναμη και προσευχή. Και το ανά χείρας βιβλίο αποτελεί σπουδαίο όπλο για τον άγιο και

καταξιωμένο αυτόν αγώνα.

Νικ. Αντωνόπουλος-Δικηγόρος
Καθηγητής-Συνταγματολόγος

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Το Πρωτόκολλο

*« Ἄνθρωπος ἦν ἐστὼς, παρακαλῶν καὶ λέγων: διαβάς
(εἰς Ἀλβανίαν) βοήθησον ἡμῖν»*

(Πράξ. Αποσ. 13' 10)

9 Ιουλίου 1991, Αργυροκάστρο

Μεγάλη η στιγμή και η ευθύνη για τον Νικόλαο Τσούκη, υπάλληλο του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού και για μένα. Βρισκόμαστε στα γραφεία της Νομαρχίας Αργυροκάστρου. Έχουν βέβαια προηγηθεί επαφές, συνομιλίες, φιλικά γεύματα, συνεννοήσεις, ευγενικές πιέσεις και δεν αρνούμαι και πλήρη συνεργασία και κατανόηση από τις αλβανικές αρχές. Δεν θα το συγχωρούσαμε ποτέ στον εαυτό μας αν δεν επωφελούμασταν!

Το μεσημέρι φεύγουμε από τη Νομαρχία με ένα Πρωτόκολλο μαζί μας: Είναι το πρώτο πρωτόκολλο, η πρώτη συμφωνία με επίσημη αλβανική αρχή με την οποία μας παραχωρείται εκκλησία. Μας παραχωρήθηκε από τη Διεύθυνση Μνημείων της Νομαρχίας Αργυροκάστρου — με την εγγύηση της Νομαρχίας για την πιστή εκτέλεση των όρων του(!)—ο ιστορικός Μητροπολιτικός ναός Αργυροκάστρου «Μεταμόρφωση του Σωτήρος», «προς άσκηση των θρησκευτικών καθηκόντων των Ορθοδόξων Χριστιανών». Ένα τέτοιο κείμενο, που θα παραδοθεί στον Έξαρχο επί-

σημα κατά την ημέρα των εγκαινίων του ναού, τον Μάιο του 1992, είναι πολύ ιστορικό για να το κρατήσει κανείς μόνο για το αρχείο του!

Ο κ. Τσούκης υπογράφει για τον Ε.Ε.Σ. και εγώ ως συντονίστρια για τη συλλογή χρημάτων για την αναστήλωση του ναού — που δεν είχα ιδέα εκείνη την ώρα από πού θα τα βρώ!

Αμέσως μόλις γυρίσαμε στην Αθήνα, παρουσιαστήκαμε στον τότε πρόεδρο του Ε.Ε.Σ. κ. Γεράσιμο Αποστολάτο. Μόνο τη στιγμή αυτή συνειδητοποιούμε την πρωτοβουλία μας. Επιστρατεύουμε όλο μας το θάρρος:

—Κύριε πρόεδρε, κάναμε κάτι χωρίς να έχουμε πρώτα την έγκρισή σας. Ή το αποδέχεσθε ή... μας κρεμάτε. Αλλά σε εθνικά-θρησκευτικά θέματα δεν έχουμε την πολυτέλεια να ζητάμε πρώτα την άδεια και μάλιστα στις συνθήκες της Αλβανίας του 1991, που δεν ξέρεις αν αύριο θα έχεις την ίδια ευκαιρία να κάνεις αυτό που σου δίνεται η δυνατότητα σήμερα... Και του δώσαμε το Πρωτόκολλο!

Ο Γεράσιμος Αποστολάτος είναι κατά γενική εκτίμηση ένας από τους ευφυέστερους ανθρώπους, σκέπτομαι καθώς τον παρακολουθώ. Για να δω πόσο Έλληνας Ορθόδοξος θα αποδειχθεί — ενώ αναλογιζόμουν τι στην ευχή θα κάναμε με τον Τσούκη αν στεκόταν στον τύπο και όχι στην ουσία. Και η ουσία ήταν μία: ότι για πρώτη φορά μας παραχωρούσαν μια εκκλησία, γιατί στην Αλβανία του 1991, τον μήνα Ιούλιο, που ακόμη ο Έξαρχος δεν είχε πάρει βίζα να πάει στην Έδρα του, οι εκκλησίες ήταν κρατικές...

Όταν ο Γεράσιμος Αποστολάτος σήκωσε τα μάτια του από το χαρτί, γεμάτος χαρούμενη έκπληξη, διάβασα στο βλέμμα του την επιθυμία του ΕΕΣ να βοηθήσει το έργο του Εξάρχου κ. Αναστασίου! Δεν κρατήθηκα και φώναξα τις μόνες αλβανικές λέξεις που ξέρω:

Laydi Zotit = Δόξα σοι ο Θεός!

ΠΡΑΚΤΙΚΟ ΕΠΙΣΚΕΥΗΣ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΗΤΙΚΟΥ ΝΑΟΥ ΑΡΓΥΡΟΚΑΣΤΡΟΥ ΎΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ
ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ"

Σήμερα στις 9 Ιουλίου 1991, στο Αργυροκάστρο, οι υπογράφωντες:

- 1) Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός, δια του εκπροσώπου του Νικολάου Τσαδνη και
Αλβανικός Ερυθρός Σταυρός Αργυροκάστρου, δια του Προέδρου και του Γενικού
Γραμματέα κ.κ. Αντώνη Κώστα και Παπαρθίου Ασλάνη,
2) η Διεθνή Μνημείων Νομαρχίας Αργυροκάστρου, δια του Διευθυντού Μπόσγκου
Μπαρδοβλη, 3) Η Επιτροπή Διοικήσεως Μητροπολιτικού Ναού Αργυροκάστρου της Αυτο-
κεφάλου Ορθόδοξου Εκκλησίας της Αλβανίας
4) η κ. Ειρήνη Δορκοφίτη, ως συντονίστρια συλλογής χρημάτων για το έργο επισκευ-
ής του Ιερού Ναού Μητροπολιτικού Αργυροκάστρου "Μεταμόρφωση του Σωτήρα",
σμφωνήσαν και συναπεδέχθησαν τα κάτωθι:

Α. 1) Υπό την αιδίδα του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού η.κ. Δορκοφίτη,
ως συντονίστρια, αναλαμβάνει την υποχρέωση να συγκεντρώσει και να καταθέσει,
μέσω του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού και του Αλβανικού Ερυθρού Σταυρού Αργυ-
ροκάστρου, στην Τράπεζα Αργυροκάστρου, σε λογαριασμό που θα ανοιχθεί, ειδικά
για το σκοπό αυτό, το ποσό που θα χρειασθεί για την επισκευή, άγιογράφηση
και αποκατάσταση του Μητροπολιτικού Ναού Αργυροκάστρου "Μεταμόρφωση του Σω-
τήρος". 2) Η εκταμίευση των χρημάτων από την Τράπεζα Αργυροκάστρου, που θα
γίνεται σύμφωνα με την εξέλιξη του έργου, θα ενεργείται από Επιτροπή, που θα
αποτελείται από εκπροσώπους του Αλβανικού Ερυθρού Σταυρού Αργυροκάστρου, της
Νομαρχίας Αργυροκάστρου και της Επιτροπής Διοικήσεως του Μητροπολιτικού Να-
ού Αργυροκάστρου, της Ορθόδοξου Αυτοκεφάλου Εκκλησίας της Αλβανίας. 3) Πέρα
από την επισκευή του κτιρίου του ναού, αναλαμβάνεται επίσης από ελληνικής πλευράς
πλευράς η άγιογράφηση του άνω ναού, είτε με επισκευή των υπάρχουσών εικόνων,
είτε με άγιογράφηση νέων εικόνων.

Β. 1) Η Διεθνή Μνημείων της Νομαρχίας Αργυροκάστρου αποδέχεται
την προσφορά της επισκευής του Μητροπολιτικού ναού Αργυροκάστρου και την
απόδοση του ναού προς άσκηση των θρησκευτικών καθηκόντων των ορθόδοξων χρι-
στιανών. 2) Η Διεθνή Μνημείων της Νομαρχίας Αργυροκάστρου αναλαμβάνει:

α) την υποχρέωση να συντάξει μελέτη της αναστήλωσης του ναού, με λεπτομερή περιγραφή των εργασιών και των εξόδων που θα απαιτηθούν, β) την σύνταξη και προσκόμιση των υπάρχουσών εικόνων του άνω ιερού ναού, όπουδήποτε και αν βρίσκονται αυτές (μουσεία, σπίτια, εκκλησίες κ.λ.π). Η αξιολόγηση επισκευής των εικόνων θα γίνει από άγιογράφους της Έλληνικής και Άλβανικής πλευράς.

Γ. Η Νομαρχία Αργυροκάστρου επικυρώνει το παρόν πρακτικό και συμφωνεί με το περιεχόμενό του, εγγυάται δε την πιστή εφαρμογή του, από Άλβανικής πλευράς.

Αργυροκάστρο, 9 Ιουλίου 1991

ΟΙ ΣΥΜΒΑΛΛΟΜΕΝΟΙ

Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός δια Νικολάου Τσούκη

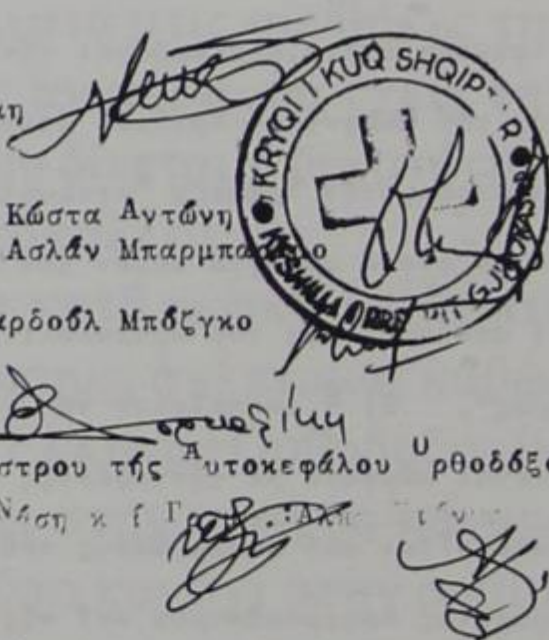
Άλβανικός Ερυθρός Σταυρός Αργυροκάστρου δια Κώστα Αντώνη και Ασλάν Μπαρμπα

Διεθνή Μνημείων Αργυροκάστρου ο Δ/τής Μπαρόουλ Μπόζγκο

Είρηνη Δορκοφίλη, ως Συντονίστρια του έργου Επιτροπή Διοικήσεως Μητροπολιτικού Ναού Αργυροκάστρου της Αυτοκεφάλου Ορθόδοξου Εκκλησίας της Άλβανίας, δια του Προέδρου Φίλιπα Νάση κ. Γ.

Επικυροδται

Ο Γραμματέας Νομαρχίας Αργυροκάστρου

PROTOKOLL PËR RIPARIMIN TË TEMPULLIT TË KISHËS

METROPOLITE TË GJIROKASTRËS TË SHËN SOTIRËS.

Sot më datën 9.7.1991 në Gjirokastrë, të nënshkruarit:

a) KK Grek nëpërmjet përfaqësuesit të tij Nikollao Cuqi dhe KK Shqiptar i Gjirokastrës nëpërmjet përfaqësuesve respektivisht kryetarit dhe sekretarit të tij Koço Andoni dhe Asllan Babaramo.

b) Drejtori i Monumenteve të Kulturës të rrethit Bardhyl Bozgo.

c) Zonja Irini Dhorkofiçi si koordinuese për grumbullimin e të hollave për riparimin e kishës mitropolitane të shën Sotirës Gjirokastrës ramë dakord dhe pranuan sa më poshtë:

A. 1) Nën kujdesin e KK Grek, zonja Irini Dhorkofiçi si koordinuese, mer përsipër detyrimin të grumbullojë dhe të depozitojë nëpërmjet KK Grek dhe KK Shqiptar të Gjirokastrës, në Bankën e Gjirokastrës, në llogarinë që do të hapet në këtë Bankë veçanërisht për këtë qëllim, sasia e të hollave që do të nevojitet për meremetimin, pikturimin dhe restaurimin e kishës së mitropolitane të shën Sotirës në Gjirokastrës.

2) Tërheqja e të hollave nga Banka që do të nevojiten për punimet do të bëhet nga një këshill me persona nga Kryqi i Enq të Gjirokastrës, Seksioni i Kulturës dhe Këshilli Kishëtar i Dioqezës së Kishës Ortodokse Autoqefale të Gjirokastrës.

3) Veç riparimit të ndërtesës së kishës, merret përsipër gjithashtu nga pala greke pikturimi, restaurimi i ikonave ekzistuese ose pikturimi i ikonave të reja.

B. 1) Drejtoria e Monumenteve të Kulturës të rrethit Gjirokastrës, pranoi ndihmën për riparimin e kishës së mitropolitane dhe dorëzimin e veprës për ushtrimin e detyrimeve fetare të gjithë të krishterëve ortodoksë.

2) Drejtoria e Monumenteve të Kulturës Gjirokastrë merr përsipër:

a) Detyrimin për përpilimin e studimit të riparimit të kishës me përshkrim të hollësishëm të punimeve dhe të shpensimeve që do të nevojiten

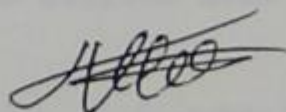
b) Bërjen dhe përpilimin e listës së ikonave egzistuese të kishës së mitropolisë, kudo që ndodhen si psh në muze, në familje etj. Vlerësimi për restaurimin e ikonave do të bëhet nga piktorë të palës shqiptare dhe asaj greke.

C. Komiteti Ekzekutiv i KP të Rrethit Gjirokastrë legalizon këtë protokoll dhe është dakord me përmbajtjen, garanton nga pala shqiptare zbatimin e përpiktë sa u thanë më sipër.

Ky protokoll u bë në Gjirokastrë, më 9 korrik 1991.

P j e s ë m a r r ë s i t :

K.K. Grek

K.K. Shqiptar i Gjirokastrës

Drejtorja e Monumenteve të Kulturës të Gjirokastrës

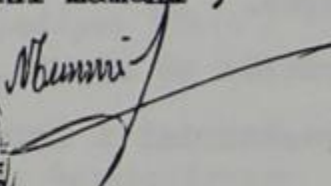
Zonja Irini Dhorkofiçi (koordinatore e veprës).

Këshilli Kishëtar i Dioqezës së Kishës Ortod. Autoq. Gjirokastrës

L e g a l i z o h e t :

Sekretari i Komitetit Ekzekutiv i KP të Rrethit Gjirokastrës

(Nexhi Mamani)

Στο Μητροπολιτικό ναό Αργυροκάστρου οι υπογράψαντες το πρωτόκολλο (Ε.Ε.Σ., Α.Ε.Σ., Νομαρχία Αργυροκάστρου, Εκκλησιαστική Επιτροπή και η Πρόεδρος της «Ελληνικής Αλληλεγγύης») κ. Ειρήνη Δορκοφίκη) μαζί με τους Έλληνες αρχαιολόγους.

Η Μητρόπολη Αργυροκάστρου, Μεταμόρφωση του Σωτήρος. Το καμπαναριό είναι γκρεμισμένο, ενώ ο σταυρός έχει προχειρώς τοποθετηθεί.

Το αυτοκίνητο του Ε.Ε.Σ. μπροστά στην εκκλησία των Ταξιαρχών του Αργυροκάστρου.

Η ελληνική αποστολή του Ε.Ε.Σ. μόλις έχει παραδώσει στον Α.Ε.Σ. και στον πρόεδρο (κέντρο) του Νοσοκομείου Αργυροκάστρου υγειονομικό υλικό και τον πρώτο τηλεκαρδιογράφο.

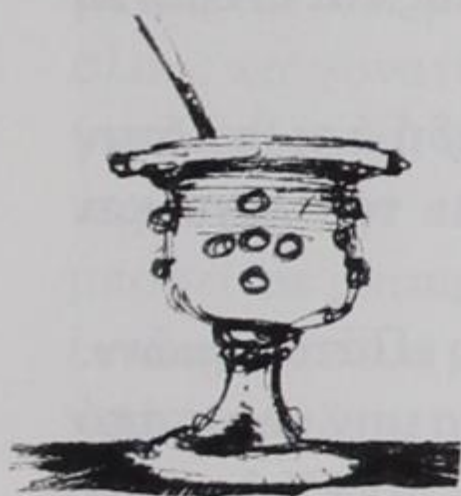
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Στη Φοινίκη

«Καί Αὐτός ἔδωκε... τοὺς ποιμένας καὶ διδασκάλους... μέχρι καταντήσωσι οἱ πάντες εἰς τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως... εἰς ἄνδρα τέλειον...»

(Προς Εφεσσίους, Παύλου Κδ' στ' 11-12)

10 Ιουλίου 1991

Δεν θά 'θελε η Μαρία να χάσουμε τη λειτουργία στα «Εισόδια της Θεοτόκου» στη Φοινίκη, την όμορφη αρχαία ελληνική κόμη των Αγίων Σαράντα. Και δεν θά 'πρεπε, γιατί εκείνη την Κυριακή λειτουργούσε για πρώτη φορά στην Αλβανία

Μητροπολίτης από την Ελλάδα, ο Μητροπολίτης Ιωαννίνων κ. Θεόκλητος. Ήταν και για μας η πρώτη Θεία Λειτουργία στην Αλβανία. Αληθινή μυσταγωγία, εθνικό προσκήνυμα, καθώς παρακολουθούσαμε (και μας παρακολουθούσαν) εκατοντάδες αφυδατωμένα πρόσωπα. Να κλαίνε, να θυμούνται και να λένε... και τι δεν μας έλεγαν με τα μάτια, με τα χέρια, με τα χείλη, καθώς ξεσπούσαν όλο Ελλάδα, όλο πίστη, όλη λατρεία! Καθώς μας άγγιζαν, για να βεβαιωθούν πως είμαστε όντως από την Ελλάδα...

Δίπλα μας μια γυναίκα κλαίει συνέχεια. Αγκαλιάζει την εθελόντρια του ΕΕΣ Ρίτα Δελατόλα λέγοντας «Αχ! Ελλάδα, Μεγάλη Μάνα». Έξω στο προαύλιο της εκκλησίας δεκάδες γυναίκες πιέζουν ασφυκτικά την εθελόντρια Μαρίκα Κε-

φαλογιάννη για μια εικονίτσα —είχε την πρόνοια να φέρει μαζί της μερικές εκατοντάδες εικονίτσες που είναι βέβαιο ότι θα αποτελούν αντικείμενο λατρείας για το υπόλοιπο της ζωής τους...

«Νυν απολύεις τον Δούλο Σου Δέσποτα», σκέφτηκα καθώς έβλεπα να φέρνουν υποβασταζόμενο τον παπα-Σπύρο, τον 98χρονο Λευίτη, που έζησε για να λειτουργήσει για τελευταία φορά στην εκκλησία του! Αν μπορεί να λεχθεί εκκλησία αυτό το μισοερειπωμένο εκκλησάκι, με επικρεμάμενο πάνω μας το τέμπλο, με υποβασταζόμενη, χωρίς καμιά ασφάλεια τη σκεπή, με ξυσμένες τις εικόνες, πάνω στις οποίες κάποιος αυτοδίδακτος «ζωγράφος» πέρασε ζωηρόχρωμες τις μορφές της προστάτιδας Παναγίας και τ Αφέντη Χριστού...

Ένα γεροντάκι λέει το «Πιστεύω», δηλαδή ό,τι θυμόταν από το Σύμβολο της Πίστεώς μας —και τό 'λεγε και έκλαιγε— και μεις μαζί του!

Πιο ύστερα, μια παιδική φωνούλα είπε το «Πάτερ ημών». Καλύτερα να έκλεινες τα μάτια αν ήθελες να μην κλαις από θλίψη ή από χαρά ή από τύψεις γι' αυτούς τους μάρτυρες που κράτησαν —τόσες δεκαετίες— του Χριστού την πίστη την Αγία... αλλά και το όραμα για ελευθερία. Και νιώθεις πως την έχουν την πολυπόθητη ελευθερία, καθώς χαίρονται την πρώτη του ανθρώπου ελευθερία, τη θρησκευτική. Να λατρεύουν το Θεό τους όποτε πρέπει. Στις εκκλησίες Του, όπως πρέπει...

Μας συνεπήρε το πάθος τους και η χαρά τους, μας παρέσυρε η πίστη τους και ο πατριωτισμός τους καθώς και τον ίδιο τον Δεσπότη, που συγκινημένος άρχισε το λόγο του, με αυτό που θα έλεγε οποιοσδήποτε στη θέση του. «Ποιος, παιδιά μου, το ήλπιζε ότι θα ερχόταν τούτη η μέρα».

Και τότε, έγινε κάτι που κανείς μας δεν θα ξεχάσει ποτέ. Όλο τούτο το αποστεωμένο πλήθος, με μάτια που άστρα-

φταν από πίστη και ελπίδα απάντησε αναπάντεχα: «ΤΟ ΕΛΠΙΖΑΜΕ. ΤΟ ΠΙΣΤΕΥΑΜΕ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΡΙΜΕΝΑΜΕ».

Και ο Ιεράρχης (ποιος είπε πως ένας καλός Ιεράρχης δεν είναι και καλός πολιτικός) τους κέρδισε αποκαθιστώντας τα πράγματα. «Ασφαλώς και το πιστεύαμε όλοι και το ελπίζαμε. Ποιος το περίμενε όμως ότι θα γινόταν τόσο γρήγορα;».

Η ικανοποίηση έλαμψε στα μάτια τους μαζί με την πίστη. Κάποια τέτοια στιγμή θα είχε ζήσει ο Κωστής Παλαμάς όταν χάραζε με τη γραφίδα του πως «η ελευθεριά στα έθνη δεν μετριέται με το στρέμμα, με της καρδιάς το πύρωμα μετριέται και με το αίμα»... Και καθώς παρακολουθούσα όλους να γονατίζουν και να ψέλνουν με πάθος, κατάλαβα γιατί τούτοι οι άνθρωποι κρατήθηκαν «λεύτεροι» στο φρόνημα και την πίστη... Τούτη την ώρα, που δυστυχώς δεν μπορεί να μεταφερθεί στους αναγνώστες του βιβλίου, την ένιωσα σαν ένα μάθημα σε μας τους «Έλληνες», που μερικά πράγματα δεν τα πιστεύαμε, μα ούτε και να τα συζητήσουμε θέλαμε! Και είχαμε αφήσει μοναδικό Ακρίτα τους έναν Σεβαστιανό να τους υπερασπίζεται...

Τόσα χρόνια περίμενε ο 98χρονος λευίτης, παπα-Σπύρος να λειτουργήσει. «Νυν απολύεις τον δούλο Σου Δέσποτα...».

Αξιώθηκε να πει κλαίγοντας το «πιστεύω» το γεροντάκι, ενώ δακρυσμένα μάτια τον παρακολουθούν. (Εισόδια της Θεοτόκου. Φοινίκη, Ιούλιος 1991).

Επιτέλους, θα πάρουν Μετάληψη μετά τόσα χρόνια... Ο Δεσπότης παρακάλεσε οι αβάπτιστοι να περιμένουν να μεταλάβουν μετά τη βάπτισή τους!

*Σκοτωμός να πάρουν μια εικόνα από την Ερυθροσταυρίτισσα Ρίτα Δελατό-
λα.*

*Περιμένουν ανυπόμονα να πάρουν αντίδωρο από τον Μητροπολίτη Ιωαν-
νίνων κ. Θεόκλητο. Δεν χωρούν μέσα στην εκκλησία, άλλωστε είναι και
ετοιμόρροπη!*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Στα βήματα του Κοσμά του Αιτωλού

*Πατριώτες, οι σοφοί σήμερα έχουν λείψει
κι ο Ρωμιός απαίδευτος σε φθορά και θλίψη.*

(Από τον Πατροκοσμά)

11 Ιουλίου 1991

Ακολουθώντας τις υποδείξεις της Μαρίας φθάσαμε στο Φίερυ να προσκυνήσουμε τα Άγια Λείψανα και τον τάφο του Κοσμά του Αιτωλού. Η Μαρία είναι πολύ κατατοπιστική στην ξενάγηση. «Ήταν δικός σας, γέννημα και θρέμμα της Αιτωλίας, αλλά μαρτύρησε και έμεινε κοντά μας, δικός μας ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός. Γεννήθηκε το 1714, σε μια εποχή που η Ρωμιοσύνη κινδύνευε, από έλλειψη πίστεως, αλλά και από αμάθεια, βαρβαρότητα, αθλιότητα και βιαιοπραγίες... Ο κατά κόσμον Κώστας Ανυφαντής χειροτονήθηκε ιεροκήρυκας στην Πόλη στα 46 χρόνια του, έχοντας τελειώσει στο Άγιο Όρος το «Διδασκαλείο των Λογίων», λόγιος και στα λόγια και προ παντός στα έργα... Ξεκίνησε χωρίς χρονοτριβή το εθνοσωτήριο έργο του αφυπνισμού της εθνικής συνειδήσεως των σκλάβων, φλογερός κήρυκας των λόγων του Θεού και υπέρμαχος της ελληνικής παιδείας. Όπως λένε οι ιστορικοί ήταν ο πρώτος που κατόρθωσε να συγκινήσει τις κατατρεγμένες ψυχές των σκλάβων χριστιανών, πολλοί από τους οποίους για να επιβιώσουν εκλιπαρούσαν

να εξισλαμισθούν — σε σημείο που η Πύλη ανησυχούσε πως δεν θα μείνουν ραγιάδες να πληρώνουν φόρους!!!

»Ο Άγιος ήταν ο κατάλληλος άνθρωπος στην κατάλληλη εποχή. Ακούραστος, μιλούσε νύχτα-μέρα, ανυψώνοντας το θρησκευτικό συναίσθημα και αναγεννώντας ηθικά τους Έλληνες. Μιλούσε με τη γλώσσα του λαού για αγάπη, απλότητα, ελεημοσύνη, για το δίκιο αλλά και για υπομονή. Κύριος σκοπός του η ίδρυση σχολείων κατά πως έλεγε **‘καλύτερα σχολεία παρά βρύσες και ποτάμια’**. Λένε μάλιστα πως στη Χειμάρρα, όταν είδε πως δεν είχαν σχολείο, τους υπέδειξε να γκρεμίσουν τις πολλές εκκλησίες και να περιορισθούν στους Άγιους Πάντες, χτίζοντας σχολείο από την περιουσία των εκκλησιών που θα χαλούσαν. Και επειδή εκείνοι δεν εκαναν καμιά κίνηση, πήρε μόνος του ένα τσεκούρι και ανεβαίνοντας στη σκεπή της μιας εκκλησίας άρχισε το γκρέμισμα!

Ήταν τόσο φλογερός που *‘τους άγριους ημέρωνε, τους ληστές κατεπράυνε, τους ανελεήμονες έδειχνε ελεήμονες, τους ανευλαβείς ευλαβείς, τους αμαθείς εμαθήτευε’*, όπως γράφει ο Μιχαλόπουλος στον *‘Άγιο Κοσμά’*. Άρχισε από όλη την Ελλάδα και όλη την Κάτω Αλβανία, Δυρράχι, Κρούγια του Καστριώτη, Βεράτι. Τέσσερις περιοδείες που κατέπληξαν με την αντοχή του και με το λόγο του. Έδωσε ελπίδα στους σκλάβους πως **‘το ποθούμενο θα έρθει την τρίτη γεννιά’**, και όντως ήρθε το 1821! Τελικά, στο Βεράτι τον συνέλαβε ο Κουρτ Πασάς (οι Τούρκοι τον είχαν πληρώσει 2.000 γρόσια) και στις 24 Αυγούστου του 1779 τον γύμνωσαν, τον κρέμασαν και τον έριξαν με δεμένη πέτρα στον ποταμό Σέμαν, απ’ όπου τον ανέσυραν οι χριστιανοί και τον έθαψαν με ευλάβεια».

Φιέρυ

Το Φιέρυ, 60 χιλιόμετρα από τα Τίρανα, είναι σχεδόν στη μέση του δρόμου Αργυρόκαστρο-Τίρανα, δυο ώρες κι από τις δυο πόλεις. Δεν ωφελεί να μιλάμε για χιλιόμετρα, γιατί στην Αλβανία η ταχύτητα επηρεάζεται από πολλούς παράγοντες: αραμπάδες, παιδιά που πέφτουν μπροστά για μια τσίχλα, κακή οδήγηση των ντόπιων, κακή κατάσταση των δρόμων — δηλαδή καλύτερα θά 'λεγα η έλλειψη δρόμων. Άλλωστε όλη η Αλβανία θα μπορούσε να πει κανείς έχει ένα δρόμο. Ένα βράδυ που χάθηκα στο Μπεράτι με το τζιπ της Μητροπόλεως Ιωαννίνων, κάποια στιγμή τις μικρές ώρες πέσαμε επάνω σε Έλληνα, που μας πέταξε γελώντας, ενώ εμείς είχαμε πεθάνει από το φόβο μας: «μα στην Αλβανία δεν χάνεται κανείς, ένας δρόμος υπάρχει».

Θα μπορούσε να θεωρηθεί πράγματι ένας δρόμος, αφού ξεκινώντας από Αργυρόκαστρο πηγαίνεις Φιέρυ - Τίρανα - Σκόδρα. Από Τίρανα Ελ-Μπασάν - Μπόγραδετς - Κορυτσά και μέσα Πρεμετής Αργυρόκαστρο. Ενώ από Φιέρυ πηγαίνεις Αυλώνα, Χειμάρρα, Άγιοι Σαράντα και πάλι Αργυρόκαστρο!

Λένε πως στο Φιέρυ το 60% των αλβανόφωνων κατοίκων είναι Ορθόδοξοι, περίπου δηλαδή **30.000 αλβανόφωνοι Χριστιανοί**. Η άλλοτε περίφημη εκκλησία του Αγίου Γεωργίου με τις υπέροχες αγιογραφίες του πρωτοπαπά Ονούφριου του Βερατιού, που κόσμησε και ναούς στην Καστοριά (16ο αιώνα) γκρεμίστηκε από τα τανκς. Η ανέγερσή του είναι από τα πρωταρχικά μελήματα του Εξάρχου, στο ίδιο σημείο.

Στο Μουσείο του Φιέρυ σταθήκαμε με σεβασμό μπροστά στη μορφή του φιλέλληνα Σκεντέρμπεη. Ο ελληνικής καταγωγής Γιώργος Καστριώτης εμφανίστηκε στη Β. Ιλλυρία το 1444, νίκησε τους Τούρκους και ανακηρύχθηκε βασιλιάς

της Αλβανίας. Φαίνεται ότι ο Σκεντέρμπεης (από το Αλεξάντερ που χάνοντας το Αλ έμεινε το Εξάντερ το οποίο με τη σειρά του παρεφθάρη σε Σκαντέρ = Σκεντέρ + Μπέης που σημαίνει ηγεμών) είναι το τελευταίο λείψανο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας στην Ευρώπη! Όταν πέθανε το 1468 ο Μωάμεθ είπε: «Τώρα οι χριστιανοί απώλεσαν και το ξίφος και την ασπίδα. Εις εμέ έμεινε πλέον η Ευρώπη». Ο Σκεντέρμπεης ήταν στο Βορρά ό,τι ο Πλήθων ο Γεμιστός στο Νότο...

Πηγαίνοντας να προσκυνήσουμε τα οστά του Κοσμά του Αιτωλού, μας περίμενε μια ανέλπιστα εμπειρία. Μας δέχτηκε στο γραφείο του ο Διευθυντής του **Μουσείου Σιμήρ Μουσάρ Ρουστέμη**, όπου μας πρόσφερε καφέ. Προηγήθηκε μια διπλωματικότατη τοποθέτηση του εκπροσώπου του Ε.Ε.Σ. κ. Νικ. Τσούκη, που θά 'λεγες ότι ήταν η αφορμή που ζητούσε να... εξομολογηθεί. Ζυγίζει τα λόγια του: «Εγώ έδωσα εντολή στον φύλακα Ράπτη Σακελλάρη να πετάξει τα οστά στο ποτάμι! Αμέσως όμως το μετάνιωσα και του είπα να τα φυλάξουμε. Βλέπετε, έφταιγε η ιδεολογία (προφανώς εννοεί το άθεο καθεστώς). Αλλά πάνω απ' όλα είμαστε πνευματικοί άνθρωποι. Γι' αυτό πρέπει να φυλάμε την πολιτιστική μας κληρονομιά. Αν είχα κάνει αυτή την πράξη, δεν έπρεπε να είμαι σ' αυτή τη θέση σήμερα. Κατάλαβα αμέσως το λάθος μου. Το ότι τα φύλαξα δείχνει το σεβασμό μας για τη μεγάλη ανθρωπιά, είτε είσαι Έλληνας είτε Αλβανός. Και ο Κοσμάς ο Αιτωλός είχε μεγάλη ανθρωπιά. Είχε πολλά προσφέρει στη μόρφωση της Αλβανίας. Γνωρίζω πως βοήθησε όχι μόνο την ελληνική γλώσσα αλλά και τη διατήρηση της αλβανικής. Ξυπνούσε την εθνική συνείδηση των δύο λαών, γι' αυτό τον σκότωσαν οι **κοινοί μας εχθροί, οι Τούρκοι**. Γι' αυτό και η εκκλησία του Κοσμά του Αιτωλού, που θα πάτε τώρα, είναι ένα μνημείο που ο αλβανικός λαός έφτιαξε με σεβασμό για τον Άγιο. Ήταν ένας

αγαπητός άνθρωπος και ήταν ατυχία ο πρόωρος θάνατός του και για τον ελληνικό και για τον αλβανικό λαό. Αυτή είναι η αλήθεια. Κι όποιος παραποιεί την ιστορία είναι παλιάνθρωπος. Οφείλουμε να λέμε την ιστορία όπως είναι και να διορθώνουμε τα λάθη μας».

Όταν σε άλλο μας ταξίδι ξανασυναντήσουμε τον Σιμήρ, μας φάνηκε τρομερά επηρεασμένος από τον θησαυρό του, γιατί τώρα πια προστατεύει τα Άγια Λείψανα σαν θησαυρό! Μας είπε μάλιστα ότι θέλει να κάνει ένα ξεχωριστό οίκημα, ένα μαυσωλείο για τον Άγιο! Λέτε να έκανε το θαύμα του και να δούμε ένα μωαμεθανό στην υπηρεσία του Αγίου; Άλλωστε, το πρώτο θαύμα του ήταν όταν φύλαξε τα οστά, ενώ η ιδεολογία του του επέβαλλε να τα ρίξει στο ποτάμι για δεύτερη φορά. Πάντως, η παραμονή τους στην Αλβανία συμβάλλει αποτελεσματικότερα στην τόνωση του θρησκευτικού συναισθήματος των κατοίκων και έχει πολύ δίκαιο ο Έξαρχος που δεν τα αφήνει να φύγουν από κει.

Σε λίγο, με εντολή του Διευθυντού μας ανέβασαν το μπαούλο που φυλάσσεται ο Άγιος και ομολογώ ότι ήταν μια στιγμή συνταρακτική. Έχεις την αίσθηση ότι βρίσκεται δίπλα σου ο Άγιος της Ρωμοσύνης!

Φεύγοντας, η Μαρία μας περιέγραφε πόσο θαυματουργός ήταν ο Άγιος. Πήγαιναν τυφλούς και ανέβλεπαν, ασθενείς με υψηλό πυρετό και θεραπεύονταν!

Κάποιος από την παρέα είπε ότι έχει γεννηθεί θέμα για τη γνησιότητά τους! Δεν πρόφθασε να αποσώσει το λόγο του και φάνηκε μπροστά μας ένα τεράστιο φορτηγό, με μεγάλη ταχύτητα, ρυμουλκώντας ένα λεωφορείο που ξέφυγε και ερχόταν κατ' επάνω μας! Κλείσαμε τα μάτια, βέβαιοι για το... ότι ήταν το τελευταίο μας ταξίδι... Ούτε μπόρεσα ποτέ να εξηγήσω πώς δεν μας χτύπησε το ρυμουλκούμενο λεωφορείο και πώς επανήλθε στην ευθεία! Ξέρω όμως μεταβεβαιότητα ότι ο Άγιος είναι θαυματουργός...

Ο επόμενος σταθμός μας ήταν το Κολικόντασι, όπου βρίσκεται ο ναός του Αγίου Κοσμά στον τόπο του μαρτυρίου του. Τώρα είχαμε μαζί μας τον φύλακα της εκκλησίας, ένα σεμνό νέο που θέλει να γίνει ιερέας στην εκκλησία του «Αγίου των Σκλάβων», του Παπαδάσκαλου που «ίδρυσε 10 Σχολαρχεία και 200 Δημοτικά, που γεννήθηκε στο δικό σας Μέγα Δένδρο αλλά απαγχονίστηκε εδώ για την εθνική του δράση στην Αλβανία». Ελπίζω τώρα που γράφονται αυτές οι λέξεις να έχει πετύχει το σκοπό του. Για να φτάσουμε στο ναό χρειάστηκε κάμποση πεζοπορία, ανάμεσα σε δυο σειρές από λεύκες, στη μέση μιας γραφικής κοιλάδας. Ο ναός του Πατροκοσμά φάνηκε μπροστά μας: είναι βυζαντινή βασιλική, με σταυροειδή τρούλλο, χτισμένη ως «αθωνίτικο τρίκογχο» (όπως τη χαρακτήρισε ο Έφορος Βυζαντινών αρχαιοτήτων Δημήτρης Τριανταφυλλόπουλος σε άλλο μας ταξίδι). Προτού συνέλθουμε από τη συγκίνηση που μας προκάλεσε η ιστορική Μονή, μια μελωδικότατη φωνή μας άφησε άφωνους και ακίνητους! Μέσα στην ερημιά νιώσαμε παράξενα. Το μυστήριο λύθηκε όταν μπήκαμε στην εκκλησία. Μια νεαρή χωρική είχε πέσει σε έκσταση και με αλλόκοτες χειρονομίες έψαλλε μπροστά στην Αγία Τράπεζα «για λευτεριά και δυστυχία», επικαλούμενη τον Άγιο. Μάθαμε ότι ήταν μια πολύ γνωστή γυναίκα που κάθε φορά που πρόκειται να συμβεί κάτι, πέφτει σε έκσταση και καταφεύγει στον Άγιο, προσευχόμενη με τις ώρες. Την αφήσαμε σοκαρισμένοι και ανακαλύψαμε στην αυλή της εκκλησίας **το κενοτάφιο του Αγίου** με πολλή συντριβή ομολογουμένως. Κάτι τέτοιες ώρες συναισθάνεται κανείς την εθνική και ιστορική του ευθύνη απέναντι σε Αγίους και θνητούς, που άνοιξαν το δρόμο για τη δική μας υπόσταση και λευτεριά. Φωτογραφήσαμε την ιστορική εκκλησία και τις διατηρημένες τοιχογραφίες καθώς και την επιγραφή του Αλή πασά, που έχοντας μετανιώσει γιατί βασάνισαν και θανάτωσαν

τον Άγιο, διέταξε να χτίσουν προς τιμή του την εκκλησία που είχαμε μπροστά μας μέσα σ' αυτό το μαγευτικό περιβάλλον. Φαίνεται ότι δεν ήταν μόνο ο Δ/ντής του μουσείου που είχε συνείδηση... Η επιγραφή έξω από την εκκλησία στη θέση του ιερού βήματος (κώχη) γράφει: «Ανηγέρθη εκ βάθρων ο Θεός και Ιερός ούτος ναός διά προσταγής και προτροπής του Πανυψηλοτάτου Βεζύρη Αλή Πασά Τεπελενλή»!

Μπροστά στον τάφο του Αγίου Κοσμά η συγγραφέας. Στην είσοδο διστακτικός ο ξεναγός μας Χάρης Παπαζήσης από το Αργυρόκαστρο (φοιτητής Ιατρικής). Μερικούς μήνες αργότερα, χωρίς δισταγμό πια βαπτίστηκε στην Αθήνα.

Το εσωτερικό του ναού του Αγίου Κοσμά.

Κεντρική πλατεία στο Φιέρυ. Εκεί που πατούν οι αγελάδες τελούνταν άλλοτε οι θείες ακολουθίες, στον περίλαμπρο ναό του Αγίου Γεωργίου.

Από τη βάπτιση του Χάρη-Θεοχάρη.

Ο Διευθυντής του Μουσείου του Φίερυ Σιμήρ Μουσαΐ Ρουστέμη με τον εκπρόσωπο του Ε.Ε.Σ. και τη συγγραφέα.

Σ' αυτό το μπαούλο φυλάει ο Σιμήρ τα Άγια Λείψανα του Κοσμά του Αιτωλού.

Τα λείψανα του Αγίου.

Μουσείο Φιέρυ. Ο ελληνικής καταγωγής βασιλιάς των Αλβανών Γεώργιος Καστριώτης ή Σκεντέρμπεης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Αρτινίτσα - Απολλωνία

*«Ω Θεέ, Ομορφιά παλιά και νέα, πόσο άργησα να
σ' αγαπήσω!»*

Άγιος Αυγουστίνος

12 Ιουλίου 1991 — Αρτινίτσα

Να πας στην Αλβανία και να μην επισκεφθείς τη Μονή της Αρτινίτσας (Γέννηση της Θεοτόκου) είναι σαν να έρθεις στην Αθήνα και να μην ανέβεις στην Ακρόπολη! Η διαδρομή, λίγα χιλιόμετρα μέσα από το δρόμο μας (σχεδόν έξω από το Φιέρυ) είναι μαγευτική, καθώς ανεβαίνουμε «κορδέλες» υποφερτό ασφαλτόδρομο — με στοιχεία βέβαια ασφάλτου... Η Μονή δεσπόζει της έφορης πεδιάδας που παίρνει ζωή από τον ποταμό Σέμαν και ομολογουμένως διατηρείται σε άριστη κατάσταση, τώρα μάλιστα που έχουν κάνει και ένα μοντέρνο «μοτέλ» μέσα στο μοναστηριακό συγκρότημα, ώστε να διανυκτερεύσεις. Άριστα διατηρημένος ο ναός με τις μοναδικές εικόνες (όπως του Μπερατιού και της Κορυτσάς), ενώ καθώς μπαίνουμε στον κύριο ναό, διαπιστώνουμε την «ηλικία του» από μια περίφημη αγιογραφία-τοιχογραφία, με την επιγραφή άνω:

«Εκτίσθη το ιερό τούτο τέμενος επί πανιερωτάτου Μητροπολίτου Βελεγράδων (Μπεράτι) Κυρίου Μεθοδίου και Αντωνίου καθηγουμένου, Ιερομονάχου τε Παγκρατίου,

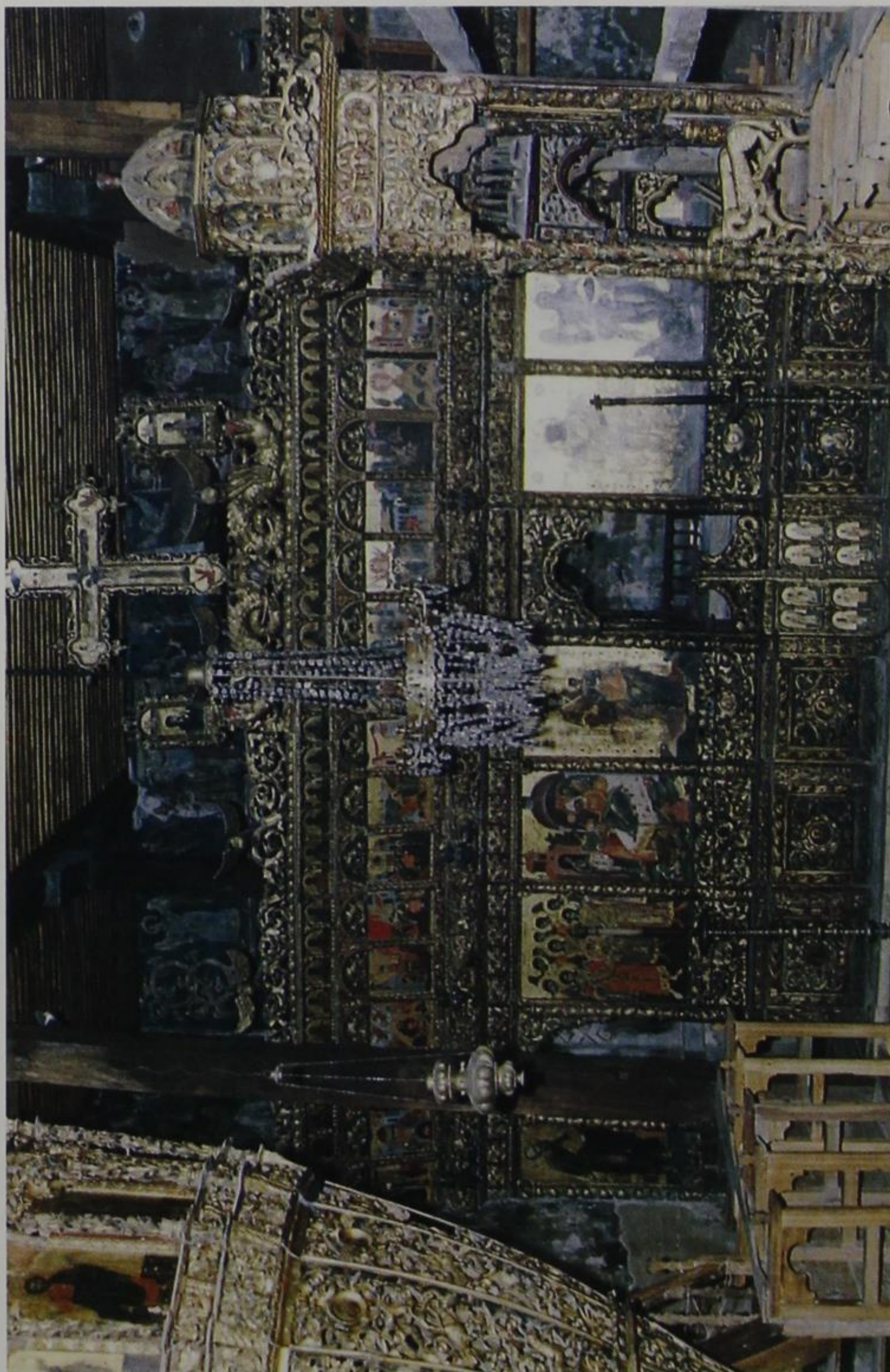
Κλήμεντος, Βικεντίου, Μανασσά, Μητροφάνους, Ιεροδιακόνων Ιωσήφ και Ιεροθέου, μοναχών Βασιλείου, Θεοκλήτου, Κοσμά, Ιωακείμ. Δια τους πόρους αυτού γένοιτο επιτυχείν της ουρανίου βασιλείας. Έτος της ενσάρκου οικονομίας ΑΨΜΔ (= 1744) εν μηνί Φεβρουαρίω Κ (= 20)». Και από κάτω:

«Δια χειρός των αυταδέλφων Κωνσταντίνου και Αθανασίου εκ Πολιτείας Κορυτσάς».

Αλλά ας αφήσουμε τον Θεολόγο-δημοσιογράφο Διονύση Μακρή να μας περιγράψει την Ιερά Μονή. «Είναι βασιλική του 16ου ή 17ου αιώνα, με νάρθηκες στη δυτική, βόρεια και νότια πλευρά. Στον κεντρικό νάρθηκα υπάρχει πατάρι όπου βρίσκονται σε άριστη κατάσταση εικόνες της Μονής ή άλλων εκκλησιών. Στη νότια πλευρά σώζεται υπαίθριο βαπτιστήριο και ένα μεταγενέστερο (εξωτερικό) καμπαναριό από το οποίο φαίνεται η Μονή του Αγίου Κοσμά. Το τέμπλο είναι ξυλόγλυπτο βυζαντινό με όλες τις εικόνες του. Το ίδιο σχέδιο έχει ο άμβωνας (μοναδικός στο είδος του - ρόμβος) το δεσποτικό καθώς και το ηγουμενικό στασίδι. Ο παντοκράτορας, δεξιά στο τέμπλο, είναι μακεδονικής τεχνοτροπίας και απεικονίζεται με αυτοκρατορικό στέμμα. Οι υπόλοιπες εικόνες είναι της Κρητικής Σχολής, με ασκητικά πρόσωπα και έντονη παρουσία του χρυσού (χρώματος). Στο βορεινό και νότιο μέρος του ναού, οι τοιχογραφίες με τα πρόσωπα διαφόρων αγίων, αν και μισοκατεστραμμένες προκαλούν το δέος που νιώθει ο προσκυνητής στο Άγιο Όρος (κι εκεί Κρητική Σχολή, Θεοφάνης ο Κρης). Στον περίγυρο του ναού τα κελλιά της Μονής που άλλοτε φιλοξενούσαν τους αναζητητές της ησυχίας και της προσευχής, περιμένουν...».

Η Μονή της Αρτινίτσας δεσπόζει της περιοχής.

Το εσωτερικό του ναού της Αρτινίτσας σου κόβει την αναπνοή.

Στον υπέροχο άμβωνα (μοναδικό έργο τέχνης), η μορφή του αρχαγγέλου Μιχαήλ δεσπόζει.

Το ξυλόγλυπτο βυζαντινό τέμπλο.

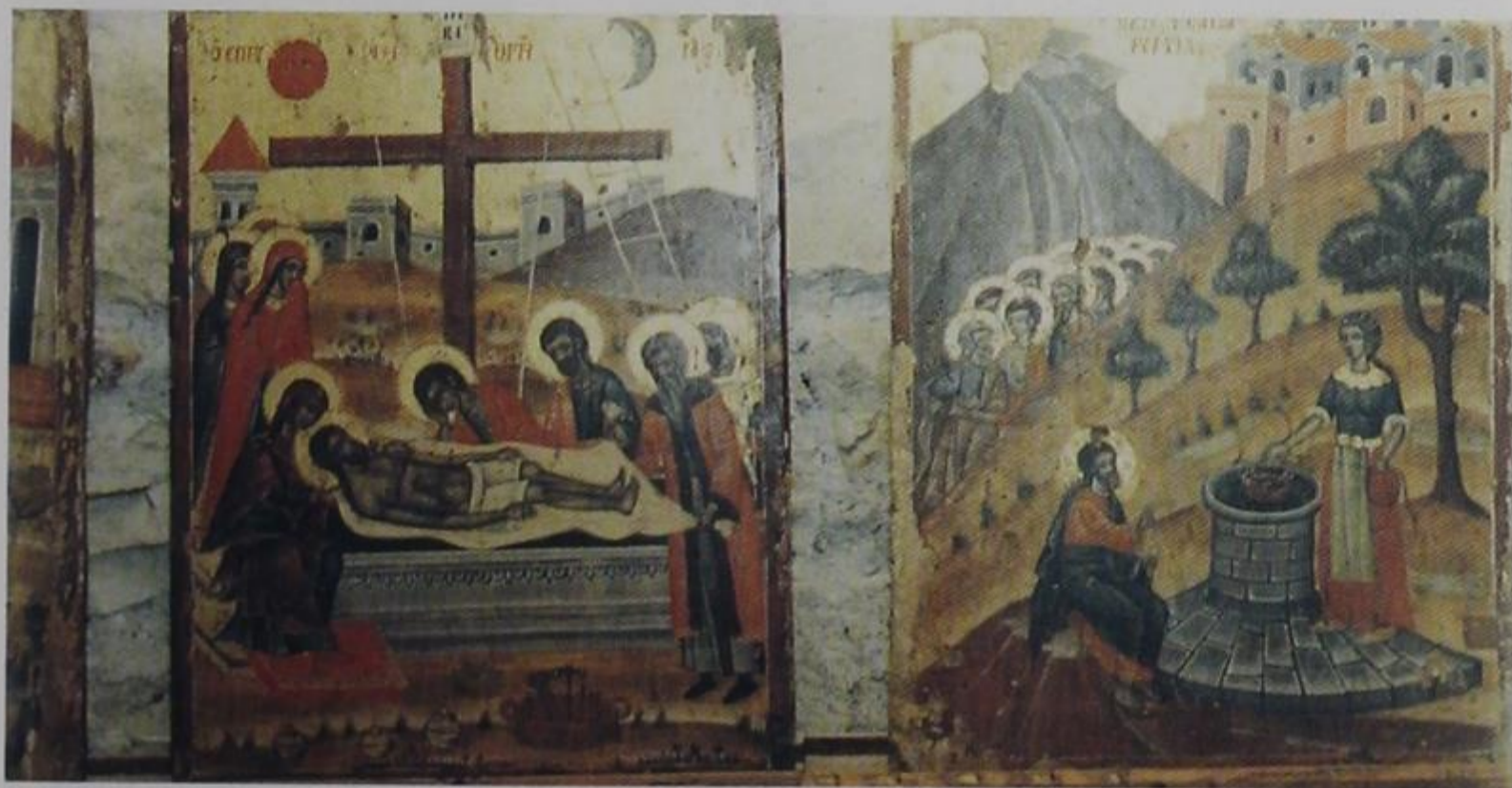
Ο Δεσποτικός και ο Ηγεμονικός θρόνος.

Ο επιτάφιος της Μονής επί της Αγίας Τραπέζης.

«Ωσαννά εν τοις υψίστοις». Η είσοδος του Ιησού στην Αγία Πόλη. Παιδιά στρώνουν τα χαλιά για να περάσει, ενώ οι μαθητές ακολουθούν. Ακόμη και τα βουνά γέρνουν να προσκυνήσουν τον Υιό του Θεού. Δεξιά ο μυστικός δείπνος.

Ο Ιησούς με τη Σαμαρείτιδα. Αριστερά η ταφή του Ιησού, με ταυτόχρονη παρουσία όλου του σύμπαντος που παρουσιάζεται με τη μορφή του ηλίου (αριστερά) και της σελήνης (δεξιά).

Η Παναγία, σερβικής τεχνοτροπίας.

Η Παναγία, έργο Ρώσου αγιογράφου. Δόθηκε ως δώρο από την Ορθόδοξη Ρωσική Εκκλησία.

Ο Παντοκράτωρ δεξιά, καθισμένος στο δεσποτικό θρόνο. Η ικεσία του Ιωάννη του Προδρόμου και της Παναγίας προς το Χριστό.

Τα κελιά του μοναστηριού φιλοξενούσαν άλλοτε αναζητητές της προσευχής. Σήμερα παραμένουν κλειστά αναμένοντας τους νέους μοναχούς της Αλβανίας.

Η εικόνα της Γεννήσεως της Θεοτόκου αριστερά στο τέμπλο δηλώνει την ονομασία της Μονής της Αρτινίτσας.

Η επιγραφή δηλώνει ότι η Μονή κτίσθηκε στις 20 Φεβρουαρίου του 1744.

Απολλωνία

Ο Διευθυντής του Μουσείου του Φιέρυ μας έδωσε την κόρη του να μας συνοδεύσει στην Απολλωνία, όπου η Ιερά Μονή της **Κοιμήσεως της Θεοτόκου**. Ευτυχώς, γιατί είναι βέβαιο ότι θα χανόμασταν και βιαζόμασταν τόσο να φτάσουμε στην αρχαία Απολλωνία — ευλαβικό προσκύνημα στην ιστορία και την αθάνατη κλασική αρχαιότητα! Για μια στιγμή νομίσαμε ότι ήμασταν στην Αρχαία Ολυμπία — για μια στιγμή μόνο, γιατί μας διέκοψαν την ψευδαίσθηση Ιταλοί τουρίστες! Τους παρακολουθώ με αληθινή αγωνία. Τι είναι άραγε; Λάτρεις του αρχαίου κάλλους, (εδώ το στάδιο, εκεί το βουλευτήριο, πιο εκεί η βιβλιοθήκη, αμφορείς συγκεντρωμένοι κατά δεκάδες καταγής) αρχαιοκάπηλοι ή μπίζνεσμεν; Άραγε θα δούμε εδώ σύντομα κανένα ξενοδοχείο ή δεν θα ξαναδούμε... τους αμφορείς; Ο ναός της Θεοτόκου, που διατηρείται ως μουσείο, αποτελεί ένα αληθινό θρησκευτικό μνημείο με μόνα να θυμίζουν τον θρησκευτικό προορισμό του τα καμπαναριά, τους τρούλλους και τους σταυρούς του! Αλλά ας αφήσουμε τον θεολόγο της παρέας να μας τα πει:

«...Δώδεκα χιλιόμετρα έξω από το Φιέρυ βρίσκονται τα ερείπια της Αρχαίας Απολλωνίας. Πόλη ξακουστή στην αλεξαντρινή ελληνιστική εποχή αλλά και στη ρωμαϊκή. Απ' εκεί άρχιζε η μεγάλη Εγνατία οδός που διέσχιζε απ' άκρη σ' άκρη τη Χερσόνησο του Ιλλυρικού και έφθανε ως την Κωνσταντινούπολη».

Κυρίως όμως η Απολλωνία γνώρισε δόξα και άκμασε κατά την εποχή των Μακεδόνων. Ήταν από τις μοναδικές πόλεις του Ιλλυρικού που κατάφερε να διατηρήσει την ανεξαρτησία της. Αργότερα, κατά την εποχή του Βυζαντίου έγινε ένα από τα πιο σημαντικά εμπορικά κέντρα, εξαιτίας της επίκαιρης θέσης της. Τότε κατέστη και έδρα του επισκό-

που Απολλωνίας.

Οι επιδρομές των Γότθων και των Νορμανδών έφεραν, σε συνδυασμό με την παρακμή της βυζαντινής αυτοκρατορίας, την εγκατάλειψη της ξακουστής πόλης του Ιλλυρικού. Εξακολουθεί όμως να αντέχει στο χρόνο και να διατηρεί ως τον 10ο αιώνα την ισχύ της και την αίγλη της στην περιοχή. Από τότε όμως ερημώνεται και επανέρχεται στο προσκήνιο το 1957 με τις ανασκαφές αρχαιολόγων.

»Η σημερινή κατάσταση της αρχαίας Απολλωνίας δεν είναι η πρέπουσα. Ανάμεσα στους κίονες που στέγαζαν το μουσείο και τη βιβλιοθήκη βόσκουν σήμερα πρόβατα και αγελάδες. Το αρχαίο πρυτανείο, το θέατρο, το αρχαίο Ωδείο σώζονται και φανερώνουν τα κάλλη της επιφανούς ιλλυρικής πόλης. Ο περίλαμπρος ναός της θεάς του κυνηγιού Άρτεμης διατηρείται σε πολύ καλή κατάσταση και δείχνει καθαρή την ελληνικότητα της πόλης. Υπήρχε μάλιστα και αντίστοιχος ναός του Θεού του Ήλιου Απόλλωνα ο οποίος γκρεμίστηκε και στη θέση του ανυψώθηκε η επισκοπή της **Κοίμησις της Θεοτόκου**. Αργότερα με την ερήμωση της πόλης η εκκλησία μεταβλήθηκε σε μονή και περιστοιχήθηκε με κελλιά. Πάντως, το καθολικό της ιεράς μονής της κοίμησης της Θεοτόκου παρέμεινε για πολλά χρόνια η έδρα του επισκόπου Απολλωνίας. Σήμερα ο χώρος της μονής μεταβλήθηκε σε μουσείο και το εσωτερικό του οκταγωνικού ηπειρωτικής τεχνοτροπίας ναού λεηλατήθηκε από τους αθέους του Εμβέρ Χότζα. Ο τρούλλος χωρίς πλέον τοιχογραφίες και το τέμπλο λεηλατημένο από τις εικόνες του, που, είτε εκλάπησαν είτε καταστράφηκαν, τραβούν αμέσως την προσοχή. Το Ιερό Βήμα επίσης με το παράξενο αλλά παραδοσιακό συνθρονο και η στηριζόμενη σε τέσσερις κίονες Αγία Τράπεζα εντυπωσιάζουν. Στην αριστερή πλευρά του Ιερού Βήματος ένας μικρός χώρος ίσως χρησίμευε για να τοποθετούν οι ιερείς τα άμφια, τα

άγια δισκοπότηρα, τα λατρευτικά σκευή. Στη βόρεια πλευρά της πανέμορφης εκκλησίας υπήρχε ένα υπαίθριο βαπτιστήριο, ενώ το καμπαναριό, μεταγενέστερο φυσικά, χτίστηκε δίπλα στην κεντρική είσοδο της μονής που κοσμείται από δύο κεφάλια λιονταριών.

Η έκπληξη βέβαια βρισκόταν στην ανατολική πλευρά της μονής, όπου οι μοναχοί φύλασσαν ό,τι είχε απομείνει από τη δόξα της αρχαίας Απολλωνίας. Εκεί το άγαλμα του θεού Απόλλωνα, του Ερμή και του Δία, εκεί και πλήθος ακέφαλων αγαλμάτων. Όσα μπόρεσαν και γλίτωσαν από το βέβηλο χέρι των Ευρωπαίων αρχαιοκαπήλων που άρπαζαν ό,τι έβρισκαν. Παραστάσεις μαρμάρινες με ελληνικότετες επιγραφές προσέδιδαν μια ξεχωριστή ομορφιά στο μαγευτικό και ειδυλλιακό τοπίο της αρχαίας πόλης.

Ένας βοσκός μας είπε με τα λιγοστά Ελληνικά του ότι στα κελλιά είχαν κλειδωθεί και άλλα αρχαία αντικείμενα όπως αγγεία και διάφορα εργαλεία της ίδιας εποχής. Ας σημειωθεί ότι πολλά αγγεία, κυρίως βυζαντινής εποχής ήταν σκορπισμένα σε ένα πρόχειρα περιφραγμένο χώρο δίπλα στην αρχαία πόλη».

Αποχαιρετήσαμε το βοσκό μαζί και την ιστορία και με θλιβερές σκέψεις φύγαμε. Ένας ολόκληρος κόσμος, μια σπάνια πολιτιστική κληρονομιά παραμένει χωρίς κληρονόμους! Ας ελπίσουμε ότι σύντομα το υπουργείο Πολιτισμού της Αλβανίας θα λάβει τα μέτρα του. Να ελπίσουμε ότι το ελληνικό υπουργείο Πολιτισμού θα συνεργασθεί; Είναι κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας ο πολιτιστικός αυτός πλούτος και πρέπει — και για αυτό τον πρόσθετο λόγο — να ενδιαφερθεί σύντομα η Ευρώπη....

Τα ερείπια της Αρχαίας Απολλωνίας (ξακουστή πόλη της Αλεξανδρινής - Ελληνιστικής και Ρωμαϊκής εποχής). Από εκεί άρχισε η Εγνατία οδός και έφθανε έως την Κωνσταντινούπολη.

Η Μονή της Κοίμησης της Θεοτόκου στην Απολλωνία χρησιμοποιήθηκε παλαιά και ως έδρα επισκοπής.

Το Τέμπλο χωρίς εικόνες...

Η εκκλησία της Κοίμησης της Θεοτόκου κτίσθηκε στα ερείπια του ναού του Απόλλωνα: Ο Χριστιανισμός ήταν η συνέχεια του ελληνικού πολιτισμού.

Ο αρχαίος κίονας και το καμπαναριό: Η Ορθοδοξία και ο Ελληνισμός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Ο Έξαρχος

«Έγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρά τοῦ Θεοῦ... ἵνα μαρτυρήσει περί τοῦ Φωτός».

(Ιωάννη Α. 6.7)

16 Ιουλίου 1991

Λένε πως για να φτάσεις στην Κίνα χρειάζεται το πρώτο βήμα... Έτσι, στο πρώτο πρωτόκολλο ακολούθησε δεύτερο για την εκκλησία Μιχαήλ και Γαβριήλ Αργυροκάστρου, τρίτο για παραχώρηση των εικόνων, για διευκολύνσεις και τελικά για εκκλησία στην Κορυτσά, αλλά σταματήσαμε εμείς: Το λόγο τώρα έχει το υπουργείο Πολιτισμού. Και κυρίως, εφ' όλης της ύλης ο Έξαρχος. Και όλοι εμείς, ταπεινοί στρατιώτες στο δύσκολο έργο του!! Ένας Θεός ξέρει πόσο δύσκολο είναι το έργο του Εξάρχου της Αυτοκεφάλου Ορθοδόξου Εκκλησίας της Αλβανίας, έργο που θα πρέπει να βοηθήσει ολόκληρη η Εκκλησία της Ελλάδος... Κάθε Μητρόπολη αν «υιοθετήσει» μια εκκλησία, νάτες οι εκκλησίες των αδελφών μας στην Αλβανία. **Κάθε Μητρόπολη μια εκκλησία.** Κι από κοντά τόσες οργανώσεις, ενώσεις και σωματεία, φιλόανθρωποι και απλοί άνθρωποι, όλοι δίπλα στους παρεξηγημένους ομοδόξους μας, προς τους οποίους κάποια ύπουλη πράξη ή δική μας παράλειψη μας έχει φέρει σε αντίθεση

και δεν υπάρχει λόγος να το κρύβουμε...

«Δεν φταίμε εμείς», εξομολογείται η οδηγός μας Ιησουέ-
λα» —η Μαρία ήθελα να πω— «αν εγκληματικά στοιχεία
στην Ελλάδα πέτυχαν να δημιουργήσουν την εντύπωση
πως είμαστε κακοποιοί, πως είμαστε τεμπέληδες, πως είμα-
στε επικίνδυνοι! Για το Θεό, μην παρασύρεσθε στην Ελλά-
δα από κάποια δική σας αμέλεια (αφήσατε τα σύνορα από
φιλόξενη διάθεση —και σας ευχαριστούμε— κάπως ανεξέ-
λεγκτα) και από σκοπό ίσως κάποιων άλλων δικών μας...
Όχι, δεν είμαστε **κακοποιά** στοιχεία. Είμαστε άνθρωποι
του καλού και της δουλειάς. Αυτά τα δυο ζητάμε από την
ελεύθερη ανθρωπότητα, αν υπάρχει, γιατί εμείς, μετά από
τόσα χρόνια καταπίεση και τόσους αιώνες σκλαβιά και
θυσίες, έχουμε χάσει την επαφή με τον έξω κόσμο!

»Ζητάμε από εσάς καλωσύνη και εργασία. Να πιέσετε τις
ευρωπαϊκές κυβερνήσεις να μας δώσουν πρώτες ύλες και τη
δική μας να μας μοιράσει χτήματα· τίποτε άλλο. Δεν θέλου-
με να μας δώσετε ψάρια, αλλά να μας μάθετε να ψαρεύουμε,
όπως λένε οι οικονομολόγοι. Και σε λίγα χρόνια, ο λαός
μας, ανεξαρτήτως θρησκείας και εθνικότητας, θα κάνει
θαύματα. Πολύ περισσότερο εμείς οι Έλληνες, που έχουμε
κρατήσει κάθε τι καλό από τους προγόνους μας».

Δεν χρειάζεται η Μαρία να αναφερθεί στους «προγόνους
μας» για να με πείσει. Όποιος φιλοξενηθεί σε σπίτι στην
Αλβανία, θα απορήσει με τις φιλόξενες συνήθειές του, την
τάξη και την καθαριότητα, με όλες τούτες τις οικονομικές
δυσκολίες. Απορεί κανείς πώς βρίσκουν και σου προσφέ-
ρουν καφε, γλυκό, κρέας, κρασί, όταν ξέρεις ότι δεν υπάρ-
χει στην αγορά... Ο πατέρας της Μαρίας ένα βράδυ μας
έδειξε κρυμμένα στα ντουλάπια παλιά μπουκάλια κρασί.

«Για τις έκτακτες συνθήκες το φυλάω».

Οι έκτακτες ήταν το τραπέζι στα βαφτίσια της Μαρίας.
Και κάθε Κυριακή στην εκκλησία, όταν δεν έχουν καθόλου

κρασί για Θεία Μετάληψη!

Όταν δεν έχουν στα Τίρανα ούτε κρασί να μεταλάβουν τι να πρωτοκάνει ο Έξαρχος...

Ο «Έξαρχός τους», όπως λένε και γεμίζει το στόμα τους και... τα μάτια τους από ενθουσιασμό και ελπίδα, που έφτασε στο αεροδρόμιο των Τιράνων το μεσημέρι της 16ης Ιουλίου 1991.

—Εγώ που έχω παρακολουθήσει τις Κληρικολαϊκές Συνελεύσεις του Αρχιεπισκόπου Β. και Ν. Αμερικής και έχω συγκλονισθεί από την εθνική προσπάθεια του Εξάρχου Δυτικού Ημισφαιρίου,

—Πού έχω ζήσει στην «ξεχασμένη Ήπειρο», όπως λένε την Αυστραλία, στιγμές αξέχαστες από το εθνικοθρησκευτικό έργο της Εκκλησίας,

—Που έζησα τις προσπάθειες της Ορθοδοξίας στην Αφρικανική Ήπειρο,

—Που βίωσα εκείνο το περίφημο ταξίδι του Οικουμενικού μας Πατριάρχη κυρού Δημητρίου στο Νέο Κόσμο, τον θρίαμβο της Ορθοδοξίας στον 20ό αιώνα, που οριοθέτησε τον παγκόσμιο ρόλο του Οικουμενικού μας Πατριαρχείου και ιδιαίτερα στις απελευθερούμενες χώρες του «Ανατολικού Κόσμου», όπως ορθά επισήμανε πρώτος ο Πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής,

Δίνω υπεύθυνη μαρτυρία ότι εκείνο το πρώτο ταξίδι και η άφιξη στην αλβανική πρωτεύουσα του Εξάρχου Γιαννουλάτου ήταν εξίσου ιστορικό, ήταν το ίδιο αποφασιστικό. Έστω κι αν δεν υπήρχε στο αεροδρόμιο ούτε ένας Έλληνας δημοσιογράφος, ούτε μία τηλεόραση ελληνική, ούτε ένας εκπρόσωπος των τοπικών μέσων μαζικής ενημερώσεως... Ήθελα νά 'ξερα πότε θα καταλάβει η επίσημη Ελλάδα τη σημασία της προβολής μερικών πραγμάτων — και όταν λέω προβολής εννοώ π ρ ο β ο λ ή ς . Εννοώ προτεραιότητα. Αν δεν κάνω λάθος, όλοι έτρεχαν σε κάποιο

ταξίδι στην Ουάσιγκτον... Κι εκείνο δε ποιείν και τούτο μη αφιέναι...

Ήταν όμως στο αεροδρόμιο όλοι οι Έλληνες, από όλες τις περιοχές, μια συγκινητική σύναξη, μια αξέχαστη υποδοχή. Μαζί και εκπρόσωπος της μουσουλμανικής κοινότητας και ο καθολικός επίσης. Εκείνος ο γλυκός, ο γεμάτος φως, πνευματικότητα και ζεστασιά Αναστάσιος, τους κατέκτησε με το χαμόγελό του... Ένα τσούρμιο παιδιά δέχτηκε η φιλόξενη αγκαλιά του, ένα τσούρμιο παιδόπουλα που σπασανε τον επίσημο κλοιό... Ε, κι από κει και ύστερα, σε όλη την Αλβανία δεν μπορείς να πλησιάσεις τον Έξαρχο αν δεν προσέξεις μην πατήσει κανένα παιδί... Όλη η στερημένη στοργή αιώνων και δεκαετιών δοσμένη απλόχερα, δοσμένη ολόψυχα από τον μεγάλο Απόστολο της αφρικανικής ηπείρου και γνώστη της ανθρώπινης ψυχής Αναστάσιο! Ανάσταση το βλέμμα του, φως τα λόγια του, ελπίδα οι μετρημένες κινήσεις του. Ο άνθρωπος που κατόρθωσε το ακατόρθωτο:

Την 1η Ιανουαρίου 1992 να λειτουργήσει στη Μητρόπολη Κορυτσάς, που είναι ένα από τα καλύτερα Μουσεία της Βαλκανικής! Ο Έξαρχος κατόρθωσε αυτό που όλοι πιστεύαμε ακατόρθωτο: να του παραχωρηθεί το περίφημο μουσείο της Κορυτσάς, για να ξαναγίνει αυτό που ήταν. **Ο Μητροπολιτικός ναός της!**

Είναι γεγονός ότι δεν θα μπορέσω να αποδώσω σε όλο της το μέγεθος την επίδραση του Εξάρχου στην ορθόδοξη Αλβανία — μετά την επίδραση που είχε στην επίσημη Αλβανία, όπου φαίνεται ότι νίκησε τη φυσική της δυσπιστία και κέρδισε την εμπιστοσύνη της. Και με το δίκιο του, γιατί ο Έξαρχος δεν είναι ούτε πολιτικός, ούτε καιροσκόπος. Είναι άνθρωπος του Θεού, που αγαπά και φροντίζει όλα τα άτομα που έχουν ανάγκες στην Αλβανία. Ο Θεός δεν κάνει διάκριση, το ίδιο και ο εκπρόσωπός Του στην ταλαί-

πωρη Αλβανία.

Ο Έξαρχος νίκησε την πρώτη μάχη με την αγάπη του και την έμφυτη ευγένειά του, αλλά ομολογουμένως και με το έργο του. Οι Αλβανοί κατάλαβαν ότι είναι σύμμαχός τους και όχι εχθρός τους. Απομένει να καταλάβουν μερικοί Έλληνες ότι χρειάζεται τη βοήθειά τους, πέρα από ψευτοδιλήμματα να μην ανακατευόμαστε, λένε, στα εσωτερικά της Αλβανίας! Μα, αφού ο ίδιος τους έπεισε γι' αυτό, εμείς γιατί ανησυχούμε; Γιατί το λέω αυτό; Γιατί ο Έξαρχος στερείται των υλικών μέσων που είναι απαραίτητα για να πετύχει τη θρησκευτικοπνευματική αποστολή του. Στο ταξίδι του Δεκεμβρίου, ο Αναστάσιος Γιαννουλάτος έφυγε με δανεικό αυτοκίνητο...

Δεν θα έκανα νύξη για όλα αυτά αν η Μαρία, που έχει και ως έργο-πάρεργο την πνευματική καλλιέργεια των κοριτσιών της περιοχής της δεν μου έκανε γνωστά αυτά που κι εγώ αγνοούσα. Γιατί δεν ξανασυνάντησα τον Έξαρχο πρόσφατα, αν και ταξιδεύουμε στον ίδιο χρόνο και στην ίδια χώρα. Στην Αλβανία, με την έλλειψη επικοινωνίας που υπάρχει συμβαίνει και τούτο το παράδοξο...

Αλλά ας παρακολουθήσουμε τον Έξαρχο στην πρώτη του ιεργουργία στην Αλβανία, στα Τίρανα.

Φθάσαμε την προηγούμενη ημέρα και κάναμε μια βόλτα στην πόλη. Τα βάθρα των γκρεμισμένων αγαλμάτων του Λένιν, τού Στάλιν και του Χότζα δεν είναι παρά τα σημάδια της νίκης του Θεού που τόσο πολέμησαν... Υπάρχει κάτι όμως που μας εμποδίζει να χαρούμε: η θλίψη και η αγωνία στα πρόσωπα των ανθρώπων. Και κάτι ακόμη: το αβέβαιο μέλλον των νέων της Αλβανίας. Λένε ότι το μουσείο του Χότζα, ένα περίφημο μνημείο θα γίνει ντίσκο! Ελπίζω να μην πάρουν φόρα και περάσουν στο άλλο άκρο... Μπροστά στη Βουλή βόσκουν μερικά πρόβατα! Ένας στρατιώτης έχει ξεχάσει γιατί τον έχουν τοποθετήσει εκεί και ακούει με

μακάρια έκφραση ένα γουόκινγκ-τόκιν...

Έξω από την πρεσβεία μας η κατάσταση είναι δραματική — κοντεύουν να γκρεμίσουν την πόρτα καθώς σπρώχνονται. Εκεί, κάθε ιστορία είναι και ένα δράμα. Η Παναγή Κυριάκη περιμένει να πάρει βίζα για να φέρει τον άνδρα της Ηλία Ηλιάδη στην Ελλάδα, που είναι σοβαρά άρρωστος. Γιατί έχουν άλλο όνομα; Αναγκάστηκε να πάρει διαζύγιο, «ήταν τότε τριών μηνών έγκυος, νιόνυμφη από 8 μήνες, γιατί έπρεπε να επιζήσει, ενώ αυτός οδηγούνταν στη φυλακή για 35 ολόκληρα χρόνια! Το έγκλημά του ήταν ότι ήθελε να πάει στην Αμερική, πράγμα που θεωρήθηκε εσχάτη προδοσία! Την έβαλαν τιμωρία 24 ώρες στο ένα πόδι για να μαρτυρήσει τι ήθελε ο άντρας της στην Αμερική. Χώρισαν το 1957, έσμιξαν το 1990. Πολύ αργά για να ζήσουν μαζί, αλλά και πολύ αργά να τον εγκαταλείψει άρρωστο πια και ξοφλημένο! Τους ενώνουν και τους χωρίζουν αυτά που έχουν τραβήξει, του Χριστού τα πάθη»...

—Μοναδική εκκλησία ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου. Η πρώτη της θέση ήταν στην πλατεία των Τιράνων. Την γκρέμισαν και στη θέση της έχτισαν το ξενοδοχείο «Τίρανα». Στη σημερινή της θέση χτίστηκε το 1964, αλλά το 1967 μετατράπηκε σε γυμναστήριο... Προσπαθούν να την κάνουν εμφανίσιμη. Αλλά στην είσοδο εξακολουθούν να λειτουργούν δύο μαγαζιά! Η εκκλησία είναι σταυροειδής βυζαντινή, όμοια με τη βασιλική του Αγίου Δημητρίου στη Θεσσαλονίκη. Τέμπλο, εικόνες, λειτουργικά σκεύη λείπουν παντελώς! Μοναδική εικόνα στην εκκλησία είναι ο Επιτάφιος, δώρο από το 1009 του τσάρου της Ρωσίας. Άλλοτε υπήρχε και ο Άγιος Προκόπιος αλλά τον κατεδάφισαν και έχτισαν εκεί το Πανεπιστήμιο. Ο αρχιδιάκονος Σωτήρης Καντζέρης μας δείχνει τα ψηφιδωτά έξω από το ναό. Ο νεαρός Γρηγόρης Λιάτσικας θέλει να γίνει ιερέας.

Ο παπα-Γιώργης είναι 77 ετών, από το χωριό Ψάχη της

Κορυτσάς. 40 ολόκληρα χρόνια παπάς, δουλεύει εργάτης στο δρόμο για να ζήσει: «Το χωριό μου το έκαψαν οι Γερμανοί. Δεν έκλαψα. Για τα αδέλφια μου δεν έκλαψα. Μόνο για την εκκλησιά μου έκλαψα και λύγισα, όταν στα 1967 την κατέστρεψαν. Ο Θεός όμως έκανε το θαύμα του. Καμιά χώρα του κόσμου δεν ήταν χωρίς Θεό, μόνο εμείς!».

Ο Δημήτριος Μπεντούλης, από την Πωγώνη (έχει τελειώσει το Σχολείο στην Αθήνα και τη Θεολογία στη Ρουμανία), καθηγητής Θεολογίας, ήταν ο Διευθυντής της Ιερατικής Σχολής των Τιράνων, την οποία έκλεισαν το 1944: «Έχουμε 12 παπάδες άνω των 80 ετών και χρειαζόμαστε διακόσιους». Μαζί μας θα μας δώσει ένα γράμμα-έκκληση για ιερά σκεύη προς την Παναγία της Τήνου. Τη δημοσιεύουμε γιατί είναι μια δραματική έκκληση προς πάντα δυνάμενο να βοηθήσει! Ευτυχώς βρήκε ανταπόκριση από εκεί που δεν φαινόταν! Ο Μέγας Ευεργέτης του Οικουμενικού μας Πατριαρχείου Παναγιώτης Αγγελόπουλος προσφέρει στον Έξαρχο ένα τεράστιο ποσόν να ιδρυθεί η Ιερατική Σχολή! Νομίζω ότι ο Μπεντούλης θα έχει την τύχη να γίνει Διευθυντής της Σχολής του μετά από μισόν αιώνα! (υπολογίζω να γίνει σε δυο χρόνια και απορώ γιατί δεν έχει προχωρήσει η υλοποίηση αυτής της προσφοράς, την οποία μετέφερα προσωπικά στον Έξαρχο στα Τίρανα τον Ιούλιο του 1991).

Η άφιξη του Εξάρχου στην εκκλησία ήταν από τις συγκλονιστικότερες στιγμές! Για πρώτη φορά μετά από 17 χρόνια, περνά την είσοδο του ναού Αρχιερέας. Ο ίδιος έχει επίγνωση της ιστορικής στιγμής και γονατίζει με το κεφάλι στο χώμα μπροστά στην Ωραία Πύλη. Γονατίζει με συντριβή και με ευγνωμοσύνη προς το Θεό, μπροστά στην Αγία Τράπεζα, ενώ οι ιερείς δίπλα του κλαίνε. Πόσα χρόνια περίμεναν αυτή τη στιγμή! Το πλήθος πλημμυρίζει ασφυκτικά την εκκλησία. Ανεβαίνει στο Δεσποτικό Θρόνο.

Ακούγονται μόνο τα λόγια του, γιατί το πλήθος βουβάθηκε να τον ακούσει. Κάπου-κάπου διακόπτει ένας λυγμός... Μια βαθύτατα ανθρώπινη προσέγγιση στις ψυχές τους είναι τούτη η πρώτη ομιλία του, ένα βάλσαμο για τις πληγές της ψυχής τους... Κρέμονται από τα χείλη του, τρέχουν βρύσες τα μάτια τους, καθώς επαναλαμβάνουν τα λόγια του, κρατώντας αναμμένα κεριά: «Κρίστι ου νγκιάλ — Χριστός Ανέστη». «Λαβντί Ζότιτ — Δόξα σοι ο Θεός». Και καταλήγει, δίνοντας ένα σαφές μήνυμα στην ομιλία του και μια απάντηση σε εκείνο που τους βασάνιζε: **«Αντί να καταριέσθε το σκοτάδι, να ανάβετε ένα κερί».**

Είναι βέβαιο ότι ο Έξαρχος εφαρμόζει και ο ίδιος αυτή τη συμβουλή, γιατί από εκείνη την πρώτη και δραματική άφιξή του στην Αλβανία και τις τεράστιες δυσκολίες που αντιμετώπισε, έτρεξε πολύ νερό στο αυλάκι των Αλβανών..., ώστε σήμερα να πετύχει να γίνει αποδεκτός και αγαπητός. Από εκείνη την πρώτη βραδιά στο ξενοδοχείο, που αμφιβάλλαμε για όλα και ανησυχούσαμε για κάθε τι, μέχρι σήμερα που είμαστε βέβαιοι για το έργο του, έχει γίνει αληθινά ένα τεράστιο βήμα στην Αυτοκέφαλη Ορθόδοξη Εκκλησία της Αλβανίας, που είχε την αγαθή τύχη να έχει Έξαρχό της τον Αναστάσιο Γιαννουλάτο, τον Νεαπόστολο της πιο άθειας χώρας —και της πιο ευσεβούς— γιατί ούτε οι περιορισμοί, ούτε οι νόμοι σκότωσαν το θρησκευτικό συναίσθημα και τη βαθιά πίστη των ορθοδόξων της Αλβανίας, ενώ είναι ατελείωτος ο αριθμός των επιθυμούντων να βαπτισθούν.... Βοήθεια χρειάζεται μόνο ο Έξαρχος καθώς και οι πιστοί του. Βοήθεια στο θεάρεστο έργο της ιεραποστολής, γιατί περί ιεραποστολής πρόκειται στην Αλβανία, ιδίως των νέων που έχουν διδαχθεί πως δεν υπάρχει Θεός. Αυτών των χωρίς πυξίδα ανθρώπων, τώρα μάλιστα που γκρεμίστηκε το κομμουνιστικό όραμα και επειγόντως χρειάζεται υποκατάστατο, προτού στις άδειες

αλλά αγνές ψυχές στεγνώσει η ελπίδα και ο ενθουσιασμός
για τη νέα ζωή που γέννησε η νέα τάξη πραγμάτων στην
Αλβανία. Όπως θά 'λεγε ένας Μακρυγιάννης:

τι πια δεν είμαστε στο «εγώ»

μα σήμερα είμαστε στο «εμείς»,

κι ας μαζωχτούμε σ' ένα σκοπό

αν θέλουμε να φτιάσουμε χωριό και κόσμο.

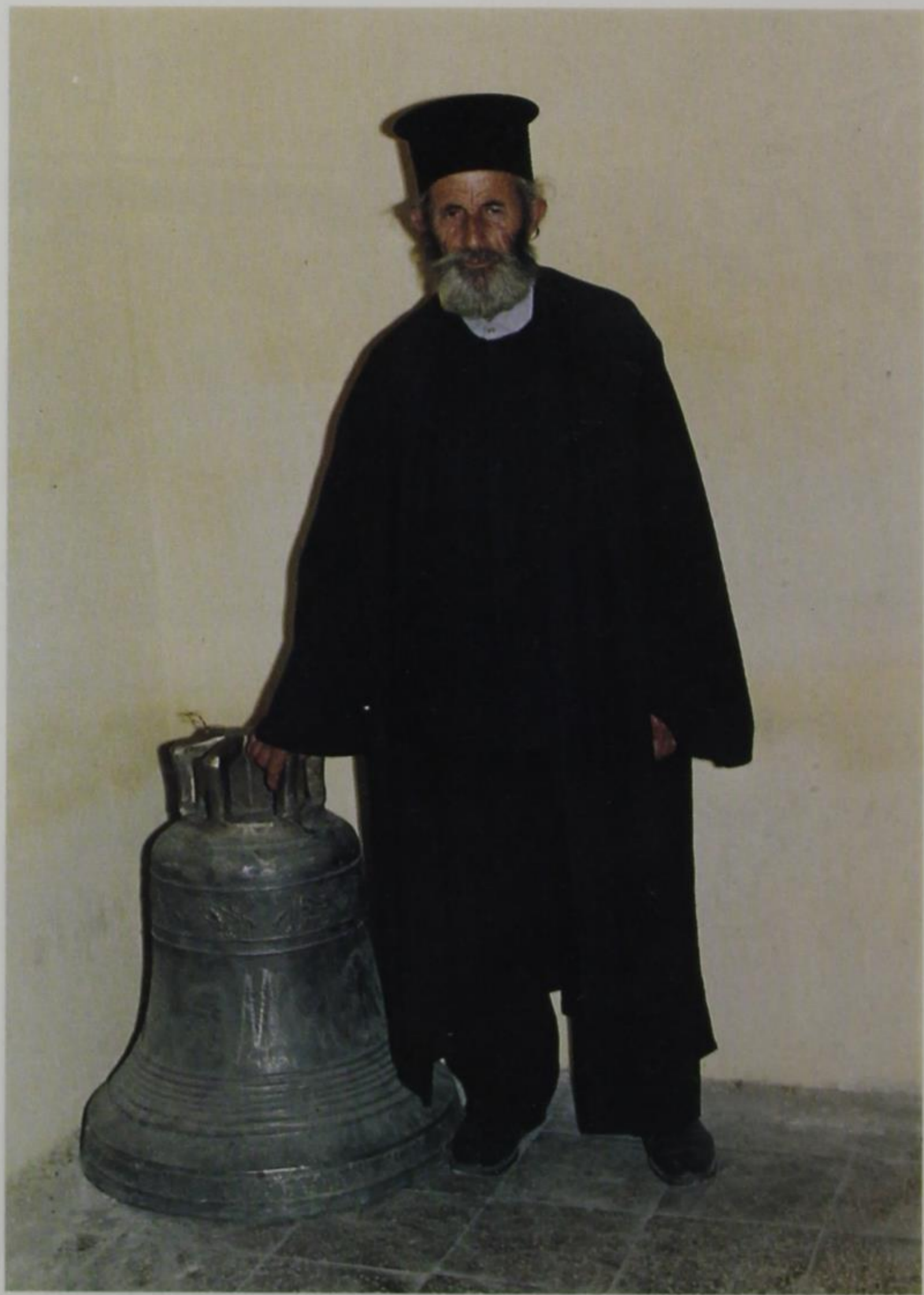
16 Ιουλίου 1991. Ο πατριαρχικός Εξάρχος κ. Αναστάσιος Γιαννουλάτος φθάνει στο αεροδρόμιο των Τιράνων.

Όλοι παρόντες στην υποδοχή και κυρίως τα παιδιά!

Ο πατριαρχικός Εξάρχος με τους ιερείς του, τον εκπρόσωπο της Καθολικής Εκκλησίας και τα παιδιά.

Λείπουν 200 ιερείς και άλλες τόσες καμπάνες...

Γονατισμένος φιλά το Ιερό Βήμα πριν ασπαστεί την Αγία Τράπεζα ο Εξαρχος.

Ελληνογλωσσική κ. Εφορεία.

Σας γράφω από τα Τίραρα. Μόδα
εάν κάποιος από εσάς θέλει να
δουλέψει να διακοσμήσει τον Θεόν μας και να
τον λατρεύουμε εις ευμνησίαν μας.

Αλλά οι ευμνησίες μας είναι κατ'εξοχήν
κρίσιμες και γυμνά από εμάς.

Γι' αυτό αδελφοποιήθηκε προς εμάς και
αδελφούς μας να μας βοηθήσει με ό,τι
είναι δυνατό, ιδίως για σκευή, αμφια
κόσμησις και άλλα.

Η Ορθόδοξη Ευμνησία θα σας δώσει
ευχρόμιας πάντοτε.

Ο κ. κ. Διονύσιος και Γερασίμης έχο-
ν τα Τίραρα. (Διονύσιος Μπαρτζώλης)
Α. Μπαρτζώλης

Τίραρα, 8 Ιουλίου 1991

Η Διεύθυνση:

Kisha ortodokse katedheale e
Evangelismoit.

Tirane
Albania

*Ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου στα Τίρανα, υπό τη σημερινή του μορφή.
Μπροστά στο ναό το κλιμάκιο του Ε.Ε.Σ.*

Το εσωτερικό του ναού που έως το 1990 είχε μετατραπεί σε γυμναστήριο.

Η πρώτη δοξολογία όπου για πρώτη φορά μετά από διώξεις τόσων χρόνων ακούστηκε το «Χριστός Ανέστη».

Ο Εξάρχος γονατιστός στην Αγία Τράπεζα και δίπλα του οι ιερείς (ο ένας κλαίει).

Με έκδηλη στο πρόσωπό του τη χαρά ο ηλικιωμένος ιερέας προσφέρει την ευλογία σε πατέρα και γιο. Τα χρόνια του διωγμού πέρασαν...

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

Ένα μακρύ ταξίδι μέσα στη νύχτα

QUO VADIS DOMINE?

Εάν Κύριε πηγαίνεις στους πονεμένους, στους πεινασμένους, στους αδικημένους της γης, να τους συμπαρασταθώ.

Εάν ανοίγεις το δρόμο της κοινωνίας μεταξύ όλων των ανθρώπων της γης, σπεύδω να Σε ακολουθήσω κατά το λόγο Σου: «Δεν ήρθα να υπηρετηθώ, αλλά για να υπηρετήσω».

Με οδηγό μας την Ιησουέλα, τη Μαρία μας (όποιο όνομα και να προτιμήσεις είναι το ίδιο γλυκό, γι' αυτό το τρυφερό πλάσμα που αντιπροσωπεύει όλη την ευαισθησία, τη ζωντάνια και την αφοπλιστική ειλικρίνεια της αγνότητας), ξεκινήσαμε να κάνουμε το γύρο των κυριότερων πόλεων, όπου υπήρχε και πιθανότητα να καταγράψουμε την αληθινή κατάσταση για τις εκκλησίες μας στην Αλβανία. Δεν είναι καθόλου εύκολη δουλειά γιατί οι άνθρωποι δεν έχουν ταξιδέψει, λόγω του προηγούμενου καθεστώτος, γιατί οι μνήμες δεν είναι πάντα ζωηρές, από την ψυχολογική βία των προηγούμενων ετών, αλλά και ο χρόνος δεν είναι πάντα σύμμαχός σου, όταν δεν μπορείς να τον διαθέσεις απεριόριστα σ' αυτή τη χώρα. Θέλεις ένα σημαντικό διάστημα να βρεις κάποιον, που ξέρει κάποιον άλλον που θυμάται, έναν τρίτο που τα έζησε... και πάει λέγοντας. Και κυρίως έχεις να κάνεις με μια απίθανη διάθεση φιλοξενίας των πάντων! Θα πιεις καφέ, θέλεις δεν θέλεις! Θα μπεις στα σπίτια τους, έχεις δεν έχεις χρόνο. Θα δοκιμάσεις το τσίπουρο, έστω κι

αν δεν το έχεις ποτέ βάλει στο στόμα σου... Κι όλα αυτά με τόση χαρούμενη διάθεση, με τόσο πρόσχαρο τρόπο, που όχι απλώς δεν βρίσκεις διάθεση και τρόπο να αρνηθείς, μα το θέλεις κιόλας! Παρόλο που σε βασανίζει η σκέψη πως τους το στερείς, το δέχεσαι για να μην στερηθείς την παρέα τους, γιατί σε πολύ λίγο χρόνο αρχίζουν να γίνονται αφάνταστα ενδιαφέροντα αυτά που σου λένε.

Περίεργη αίσθηση —ανθρώπινη— νιώθεις κοντά σε αυτούς τους καταπληκτικά φιλόξενους ανθρώπους, αδιακρίτως εθνικότητας και θρησκείας. Ενώ ξέρεις ότι δεν υπάρχει ζάχαρη, θα σου προσφέρουν και καφέ και γλυκό!

Ενώ γνωρίζεις ότι περιμένουν τρόφιμα για να συντηρηθούν, θα σου στρώσουν αμέσως τραπέζι να «τσιμπήσεις» κάτι που «είσαι κομμάτι κουρασμένος και έρχεσαι από την Ελλάδα-α, τι όμορφα», θα σου πούνε και θα κρεμαστούνε από το στόμα σου, εκτός εάν αρχίσουν να λένε για τη ζωή τους...

Εκείνο που σου κάνει ευθύς αμέσως εντύπωση με τους ανθρώπους της Αλβανίας είναι ότι δεν έχουν χάσει την αίσθηση της αφής — ναι της αφής. Της αισθήσεως που φαίνεται ότι εμείς έχουμε στερηθεί, από κάποιο αίσθημα αυτοπροστασίας, απομονώσεως ή δεν ξέρω τι άλλο, θα έλεγε ένας κοινωνιολόγος. Εδώ σε αγκαλιάζουν, σε ακουμπάνε, σε αγγίζουν, σε χαϊδεύουν, σε φιλάνε... Βλέπεις τους άντρες να φιλιούνται σταυρωτά και τρεις φορές... Νιώθεις τις γυναίκες να σε αγγίζουν με περίσσια τρυφερότητα. Να έρχονται κοντά σου καταργώντας αυτή την αφύσικη απόσταση που κρατάμε εμείς μεταξύ μας. Με μια καταπληκτική ειλικρίνεια, με ένα αληθινό ενδιαφέρον και κυρίως με όλη τη διάθεση να σε οδηγήσουν οπουδήποτε ζητήσεις —ενώ ένα τσούρμο παιδόπουλα θα σε ακολουθεί, άλλοτε για να ζητήσει μια τσίχλα ή ένα μολύβι ή (δυστυχώς) ένα τσιγάρο —για τον πατέρα μου λέει— ή για να φυλάξει το αυτοκίνητό

σου, ή να αναρριχηθεί μαζί σου σε κανένα ζωκκλήσι ή να αρχίσει τρέχοντας ή φωνάζοντας προς αναζήτηση εκείνου που έχει το κλειδί της εκκλησίας. Μάτια που αστράφτουν, χέρια που κινούνται, πόδια που τρέχουν — βλέπεις όλες τις αισθήσεις τους σε εγρήγορση, μαζί με την επιθυμία τους για μάθηση.

Αχ, αυτά τα παιδιά της Αλβανίας κι αν δεν σε συγκλονίζουν, καθώς είναι ικανά να πηδήσουν μπροστά στο αυτοκίνητο που τρέχει για να σε αναγκάσουν να σταματήσεις, να σου ζητήσουν κάτι ανάλογο με τις ανάγκες τους...

Δεν θα ξεχάσω τη μέρα που αρχίσαμε το ταξίδι μας, μια απροσδόκητη σκηνή πάνω στο δρόμο, που μας καθήλωσε: ένας ασυνείδητος οδηγός φορτηγού είχε σκοτώσει πέντε πρόβατα που ένας πιτσιρίκος 7 χρόνων πρόσεχε δίπλα στο δρόμο! Δίπλα και επάνω στον εθνικό, δημόσιο ή κοινοτικό (δεν υπάρχουν και πολλοί δρόμοι να επιλέξουν τα τετράποδα που κινούνται μαζί με ανθρώπους, κάρα, φορτηγά, ιδιωτικά και καμιά φορά και τρένο) θα βρεις όλα τα παιδιά να προσέχουν και να φυλάνε από γελάδες μέχρι γαλιά. Εκείνο, λοιπόν, το άτυχο παιδί σπάραζε επάνω στο δρόμο και δεν μπορούσαμε να καταλάβουμε αν ήταν από το φόβο που πέρασε (λίγο έλειψε να το πατήσει το φορτηγό — στην αρχή νομίσαμε έντρομοι ότι το είχε χτυπήσει) ή από την αγάπη για τα αρνάκια του! Μας είπε μέσα από τους λυγμούς του πως θα το σκότωνε ο πατέρας του γιατί δεν πρόσεξε αρκετά και χάσανε τα ζωντανά τους — πέντε αρνιά είναι γι' αυτούς μια περιουσία!

Του δώσαμε μερικά χρήματα να αναπληρώσουμε κάπως την καταστροφή. Ποτέ δεν θα ξεχάσω ούτε το κλάμα αυτού του παιδιού, μα ούτε την ελπίδα στα μάτια του όταν του είπαμε πως θα βρούμε παρακάτω τον πατέρα του και θα του εξηγήσουμε πως εκείνο δεν έφταιγε, πως έκανε καλά τη δουλειά του...

Με τόσο ενδιαφέροντα πράγματα ξεκίνησε το ταξίδι μας στη διαδρομή Πρεμετή - Λεσκοβίκι - Ερσέκα - Κορυτσά - Μπόγραδετς - Ελ Μπασάν, Βεράτι, Δρυμάδες - Χειμάρρα - Άγιοι Σαράντα - Βουθρωτό - Μεσοπόταμο και Αργυρόκαστρο (Δρόπολη). Δεν είμαστε και πολύ αισιόδοξοι ότι θα βρίσκαμε καύσιμα, ωστόσο ξεκινήσαμε με πολύ ενθουσιασμό, σε μια απίθανη διαδρομή δίπλα στον Αώο, που σε αποζημιώνει προκαταβολικά. Τρέχουμε στα στενά της Κλεισούρας ανάμεσα Σμόλυκα και Σεντιλί-Τρεμπεσίνα. Σταματήσαμε για ένα προσκύνημα στο νεκροταφείο της Κλεισούρας (ακόμη οι τάφοι περιμένουν μια ταφόπετρα) και για έναν καφέ σε ένα πανέμορφο περίπτερο πάνω από την όχθη του Αώου. Να πω την αλήθεια, κάθε διαδρομή στην Αλβανία είναι μια ευχάριστη απασχόληση, ανάμεσα σε παρθένα βουνά, σε γαλάζια νερά, σε ατέλειωτο πράσινο — ακόμη και οι δρόμοι που δεν υπάρχουν έχουν τη γοητεία τους, γιατί θα διασταυρωθείς με ανθρώπους και ζωντανά, θα ζήσεις βουκολικές σκηνές πανέμορφες, που θυμίζουν την Ελλάδα του '50! Ίσως αυτή να είναι και η μεγάλη γοητεία της Αλβανίας: ότι ακόμη δεν τη χάλασε ο πολιτισμός... Ανατριχιάζω στη σκέψη πως το μαυσωλείο του Χότζα στα Τίρανα θα γίνει λένε ντίσκο! Αυτό το απίθανο έργο τέχνης — ε, όχι και ντίσκο. Αλίμονο αν διαλέξουν από τον δυτικό τρόπο ζωής τα χειρότερα στοιχεία του! Θά 'ναι καταστροφή χειρότερη από την απραξία δεκαετιών για τη χώρα... Ίσως αυτή είναι και η μεγαλύτερη ευθύνη της Ευρώπης και της Ορθοδοξίας ειδικότερα: να μην αφήσουν την πολιτιστική και πνευματική ζωή της χώρας να καταρρεύσει — αντίθετα να την βοηθήσουν να επανέλθει στο ζηλευτό σημείο που την άφησε ο Κοσμάς ο Αιτωλός και ο Ονούφριος, ο Σκεντέρμπεης και γιατί όχι και ο Αλή πασάς... Μια βραδιά σε ένα σπίτι ελληνοαλβανικό (ο πατέρας Έλληνας, η μητέρα Αλβανή, τα παιδιά... δεν ξέρουν κι αυτά. Απλώς

αγαπούν τον τόπο τους και καλά κάνουν. Οι μισοί Ορθόδο-
ξοι, τα παιδιά έτοιμα να βαπτισθούν) ο παππούς, που είχε
πολεμήσει με τον ελληνικό στρατό στο '40 μας είπε: «πρέ-
πει παιδάκι μου να μας βοηθήσετε να φτιάσουμε τις εκκλη-
σιές μας, αλλά και να ξαναφτιάσουμε τη ζωή μας. Είμαστε
γείτονες και είναι δανεικά του γείτονα, λέμε εμείς. Εγώ
θυμάμαι το '40 θρέψαμε τους στρατιώτες της Ελλάδας. Θυ-
μάμαι τις συζητήσεις που κάναμε με ένα δικό σας στρατιω-
τικό —γιατρό νομίζω, που έλεγε όταν καθόμαστε τα βράδια
πως πολεμήσατε εσείς το 1821! Ο Κολοκοτρώνης —
έλεγε—τό 'χε καμάρι του πως εμείς οι Αλβανοί σας βοηθή-
σαμε εκεί στην Τριπολιτσά να διώξετε τον Τούρκο, γιατί
σταματήσαμε να πολεμάμε σαν μισθοφόροι του και ήρθαμε
στο πλευρό σας. Και όχι μόνο εκεί. Γι' αυτό και έχουμε
μείνει στην Ελλάδα και γίναμε ένα μαζί σας. Μήπως και ο
Αλή Πασάς ο Τεπελενλής μας δεν ήταν ο πρώτος που τά
'βαλε με την Πύλη; Οι δυο λαοί μας έχουν μακρούς, κοι-
νούς αγώνες για τη λευτεριά. Απλώς εσείς σταθήκατε πιο
τυχεροί και με άξιους αρχηγούς, λευτερωθήκατε έναν αιώ-
να πιο μπροστά. Εμείς τώρα βγαίνουμε από το αυγό — τι, δε
θα μας βοηθήσετε; Δεν είναι αυτή μας η απαίτηση ανθρώπι-
νη, σωστή, μα και σκόπιμη από σας; Δεν είναι κοινό συμφέ-
ρον μας να έχουμε καταργήσει τα σύνορα και τα προϊόντα
μας να έρχονται ελεύθερα σε σας και τα δικά σας σε μας; Τι,
δεν χρειάζεσθε εργατικά χέρια που είναι και φτηνά; Εμείς
έχουμε ημερομίσθιο 200 δραχμές, όσο εσείς ένα παγωτό.
Εμείς έχουμε μισθό γιατρού 4.000, όσο ένα δικό σας καλό
γεύμα σε ένα μεσαίο εστιατόριο. Τι, δεν μας χρειάζεσθε;
Εμείς έχουμε βιομηχανία του προηγούμενου αιώνα, αφού
ακόμη φτιάνουμε τα ποτήρια μας φυσώντας τα, ενώ η Ευ-
ρώπη λέει έφτασε στο φεγγάρι. Τι, δεν σας είμαστε εύκολη
επιχείρηση; Εμείς έχουμε ακτές και βουνά και μοναστήρια
και αρχαία που μολογάνε μια πολιτιστική παράδοση αιώ-

νων. Τι, δεν μας υπολογίζετε; Για δεν έχει υποχρέωση ο 'ελεύθερος κόσμος σας' να περιφρουρήσει αυτή την παράδοση, αντί να τη βεβηλώνει; Γιατί μαθές ακούσαμε ότι έκλεψαν κεφάλια αρχαίων αγαλμάτων από το Βουθρωτό και εικόνες από το Μεσοπόταμο! Εμείς αιώνες τα φυλάξαμε... Μωρέ και πετρέλαια έχουμε. Και τι δεν έχουμε... δισταγμούς και αδιαφορία μόνο περισσεύει. Τι είμαστε μωρέ για σας την Ευρώπη, να μην πω και την Ελλάδα, μια χούφτα άνθρωποι; Όχι σαν Έλληνες μειονοτικοί, όχι σαν Ορθόδοξοι χριστιανοί, μπρε σαν άνθρωποι να λογιστούμε, έχετε και συμφέρον να μας βοηθήσετε. Γιατί μωρέ πρέπει πρώτα να πεινάσουμε, να φαγωθούμε και να σκοτωθούμε μεταξύ μας και μετά να τρέξουμε για βοήθεια; Και τότε, θα χρειάζονται περισσότερα. Τώρα είναι πιο εύκολα τα πράγματα: Λίγες πρώτες ύλες για τις βιομηχανίες μας, σπόροι, τρακτέρ και λιπάσματα για τα χτήματά μας. Ακόμη είμαστε σαν παραζαλισμένοι από τον αέρα της λευτεριάς. Κοιτάτε μπρε μην μας αφήσετε και γίνουμε και κλέφτες και εγκληματίες... Τι λέει η Αγία Γραφή; Ποτέ μην προκαλέσεις πεινασμένο και μην κοροϊδέψεις άνθρωπο σε ανάγκη. Λέει, για δεν το λέει;».

—Η Σοφία Σειράχ, συμπλήρωσα εγώ που θυμήθηκα το χωρίο.

«Εγώ δεν ξέρω ποια είναι αυτή η Σοφία, αν είναι γυναίκα η γραφή, ξέρω όμως ότι σε κάθε περίπτωση δεν είναι σοφία για σας να μας αφήσετε στην τύχη μας. Γιατί τα δεινά μας θα τα πληρώσετε και σεις άθελά σας, αφού γειτονεύουμε. Προσέξτε, γιατί τα όρια στενεύουν. Μην αφήσετε να μείνουν τα χτήματά μας ακαλλιέργητα, γιατί θα πεινάσουμε του χρόνου. Βεβαίως, ανοίξτε τα σύνορά σας και μας αγκαλιάσατε και έχουμε ευγνωμοσύνη γι' αυτό. Αλλά πώς λένε μπρε οι αρχαίοι σας; Πως όλα κρίνονται από το τελευταίο έργο. Μη λοιπόν πάνε χαμένα όλα τούτα που κάνετε,

γιατί θα μείνει το έργο σας στη μέση, γιατί κάποιοι άλλοι ξύπνιοι θα το επωφεληθούν, γιατί δεν το παρουσιάζετε αρκετά, γιατί δώσατε μεγαλύτερη προσοχή σε αυτούς που έρχονται εκεί. Μήπως, μάτια μου, κάνετε λάθος και δεν σκεφθήκατε το σπουδαιότερο; Εδώ χειαζόμαστε τη βοήθεια, όχι στην Ελλάδα. Εδώ και ελάχιστη, είναι πιο χρήσιμη. Το να αδειάσουμε την Αλβανία δεν είναι η καλύτερη λύση. Να τη γεμίσουμε με τα δικά σας περισσεύματα είναι πιο σκόπιμο. Και για μας και για σας, γιατί οι πολλοί βοηθάνε τους λίγους πιο εύκολα. Μην μας κακομαθαίνετε στη χώρα σας, γιατί ο απότομος δικός σας τρόπος ζωής θα μας ζαλίσει και θα χάσουμε το μέτρο. Εδώ, στα δικά μας χώματα, δείξτε την καλοσύνη σας και δεν θα χάσετε. Όταν ευημερούμε εμείς έχετε κέρδος εσείς. Καταλάβετε;».

Μάγος ήσounα καλέ μου άνθρωπε... Τώρα που γράφω αυτές τις γραμμές, 8 μήνες αργότερα, ανατριχιάζω στα προφητικά λόγια του γέρου εκείνου Αλβανού ή μειονοτικού, Ορθόδοξου ή μωαμεθανού, δεν θυμάμαι. Και ούτε έχει σημασία όταν είσαι στην Αλβανία. Είναι όλοι παιδιά του ίδιου Θεού της αγάπης. Είναι όλοι θύματα της στέρησης και της ανάγκης. Είναι όλοι αδελφια μας. Έχω μόλις επιστρέψει από το τελευταίο μου ταξίδι στην Αλβανία και έχει οξυνθεί η κατάσταση εκεί. Η στέρηση, η αβεβαιότητα, η απουσία ενδιαφέροντος της Ευρώπης έχει κάνει καλά το θεομίσητο έργο της διχόνοιας. Που αυτές οι όμορφες σκηνές της Αλβανίας του 1990-1991! Αυτοί οι ζαλισμένοι από την ελευθερία άνθρωποι... Πού αυτή η ελπίδα στα πρόσωπά τους! Τώρα το φάσμα του εμφυλίου και των αντεκδικήσεων έχει ρίξει σκιά φόβου στα πρόσωπά τους. Τώρα η ελπίδα πάει να αντικατασταθεί στα πρόσωπά τους από τον τρόμο. Τώρα ο κίνδυνος ελλοχεύει... Πού αυτές οι ειδυλλιακές στιγμές! Ω, Θεέ όλων των ανθρώπων, κάνε το θαύμα σου και μην εγκαταλείπεις τον χειμαζόμενο λαό Σου... Κάνε η Ευ-

ρώπη να δείξει τον καλό εαυτό της και η Ορθοδοξία τα
φιλόανθρωπα αισθήματά της. Βαρέθηκα να μετρώ
στην Αλβανία ιταλικές φάλαγγες και
τουρκικά ασθενοφόρα! Εκείνοι ξέρουν κα-
λά τι κάνουν...

Δίπλα στον Εθνικό δρόμο Αργυροκάστρου-Τιράνων τα παιδιά μαζεύτηκαν για να ρίξουν μια ματιά σε ένα βιβλίο. Η τροφή και η Παιδεία απουσιάζουν από την Αλβανία του 1991.

Όχι, δεν είναι κούκλες. Είναι αληθινά παιδιά. Τα παιδιά της Αλβανίας δεν έχουν κούκλες...

Τις ελπίδες της στην Παναγιά εναποθέτει η μικρή της φωτογραφίας, για ένα καλύτερο αύριο...

Όχι, δεν είναι από τον πόλεμο του '40. Είναι πρόσφατες (Σεπτέμβριος 1990) φωτογραφίες από ιταλική φάλαγγα που μαζί με τουρκικά ασθενοφόρα οργάνουν την Αλβανία...

Έξω από το ξενοδοχείο «Τίρανα», πρωί-πρωί έχει αρχίσει ο προσηλυτισμός από μωαμεθανό ιερωμένο. Όσο για τους Ουνίτες, τους βρήκαμε σε κάθε εκκλησία...

Για μια βίζα έξω από την ελληνική πρεσβεία στα Τίρανα.

Ένα μαγευτικό κιόσκι, πάνω από τον Αώο, στο δρόμο Αργυρόκαστρο-Πρεμετή.

Με την πτώση του καθεστώτος άνοιξε και η πρώτη «ιδιωτική» επιχείρηση... Το πρώτο φαστ-φουντ.

Το γκρέμισμα του αγάλματος του δικτάτορα Χότζα στην πατρίδα του, το Αργυρόκαστρο. Το τέλος της αθεΐας.

Μπροστά στο σπίτι του Χότζα, φορτωμένα «ζωντανά», τυχαίο ή συμβολικό της καθυστέρησης που τους κράτησε το καθεστώς;

Στα στενά της Κλεισούρας το νεκροταφείο των Ελλήνων στρατιωτών του 1940. Οι τάφοι μισοσκαμμένοι, 50 χρόνια τώρα περιμένουν μια ταφόπετρα.

Ο Ναός του χωριού Ύψηλοτέρα (πάνω) έχει μετατραπεί σε ψυχαγωγικό Κέντρο (κάτω).

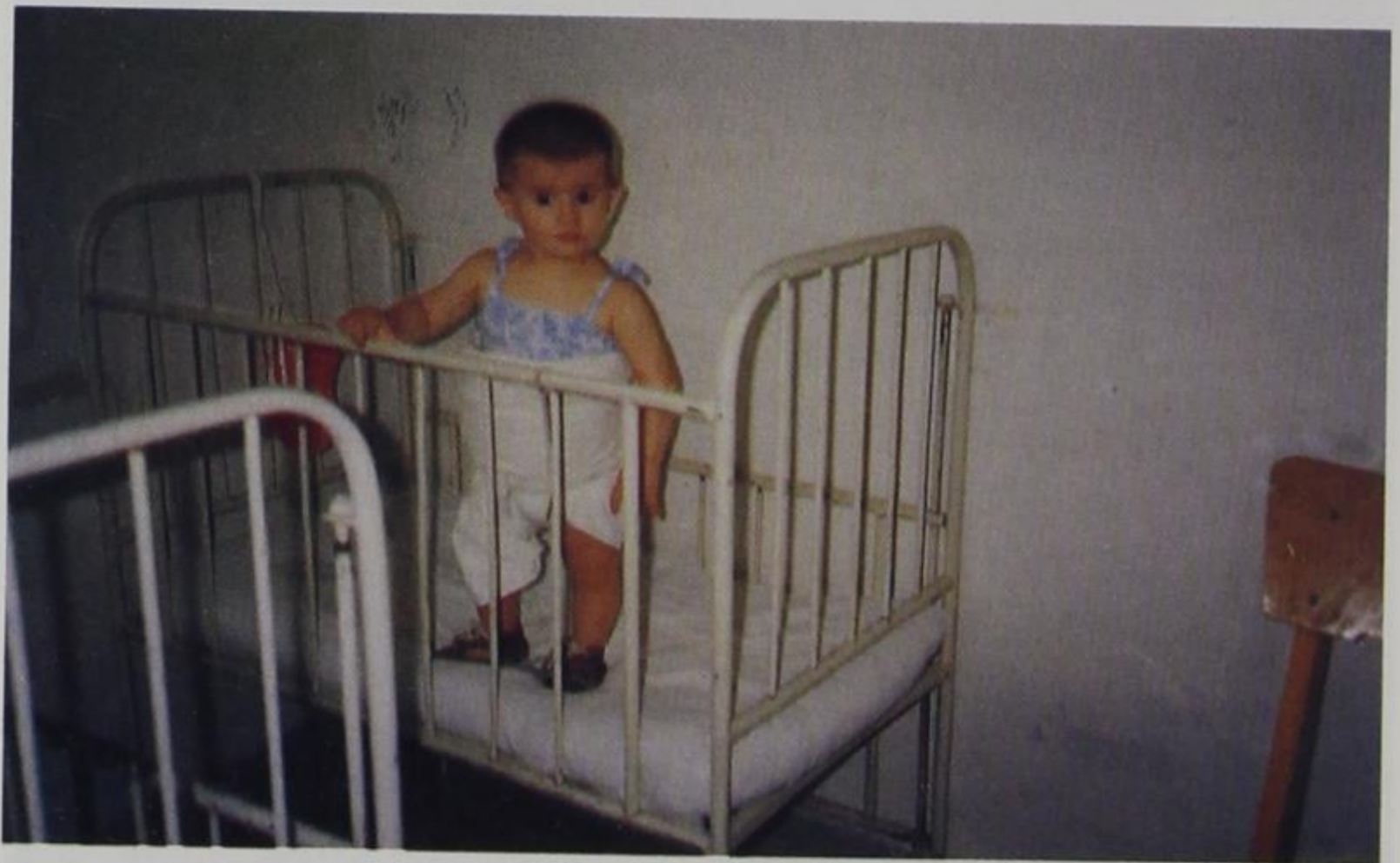

Σε ορθόδοξο βαφτίσι. Ο πρόεδρος του Αλβανικού Ερυθρού Σταυρού Κύριλλος Πιστόνι (τέως υπουργός Υγείας) χορεύει με την πρόεδρο του Α.Ε.Σ. Αργυροκάστρου Κ. Κουτσοαντώνη.

Αυτό είναι το χειρουργείο στο νοσοκομείο του Αργυροκάστρου! Γυμνό από καθετί απαραίτητο για χειρουργείο, περιμένει την βοήθειά μας για την επάνδρωσή του.

Αυτό το παιδάκι στο νοσοκομείο του Αργυροκάστρου δεν ένιωσε ποτέ την αίσθηση μιας απαλής πάνας. Το εκφραστικό βλέμμα του δηλώνει πολλά...

Πρεμετή

Κι εκεί που δεν περίμενες, νά 'σου σαν ζωγραφιά μπροστά σου η Πρεμετή! Αμφιθεατρική, με τον Αώο στα πόδια της και έναν τεράστιο βράχο σήμα κατατεθέν (με ένα αστέρι στην κορφή) από τις γοητευτικότερες πόλεις. Καθώς ο χρόνος δεν προσφέρεται για τουρισμό, πάμε κατευθείαν στην πρώτη εκκλησία:

Τον Άγιο Νικόλαο, χτισμένο στις αρχές του αιώνα. Συμπωματικά, πέφτουμε επάνω στην παπαδιά. Η κυρία Αναστασία, χήρα του παπα-Χαραλάμης, πλένει γρήγορα τα χέρια της (κάνει κάποια αγροτική εργασία) να μας καλωσορίσει. Της δίνουμε αρκετή λύπη που δεν περνάμε μέσα για καφέ. Κάνουμε μια σύντομη συζήτηση στον κήπο, καθώς έρχεται το παιδί με το κλειδί της εκκλησίας. Ο παπα-Χαραλάμης Οικονόμου, μας εξηγεί, ήταν 70 ετών αλλά δεν πέθανε από τα χρόνια, μα από την πίκρα του και τον καημό του για το κατάντι της εκκλησίας τους. «**Ακούς, μαθές να γίνει ξυλουργείο ο Άγιος Νικόλας!**». Αποτραβήχτήκαμε με αποστροφή καθώς μπήκαμε στην εκκλησία, γεμάτη φέρετρα! Φαίνεται ότι το ξυλουργείο είχε κάποια ζήτηση στο είδος. Η αποστροφή μας έγινε φρίκη καθώς στη θέση του Ιερού βρήκαμε ένα κρεβάτι και μια σόμπα! Το ευχάριστο ταξίδι μας άρχισε να γίνεται μελαγχολικό. Κάνουμε το γύρο της εκκλησίας, αφού μέσα δεν υπάρχει τίποτε που να θυμίζει τόπο θρησκευτικής λατρείας. Είναι μια γερή εκκλησία, τρίκλιτη βασιλική με τρούλλο.

Ο πρόεδρος της εκκλησιαστικής επιτροπής Γεώργιος Πρίφτης και ο Φωτάκης Κλάπης μας οδηγούν στη συνέχεια στην εκκλησία που λειτουργούν, την **Αγία Παρασκευή**, κτίσμα του 17ου αιώνα, με κεντρική είσοδο από τη νότια πλευρά, προφανώς λόγω της ιδιομορφίας του εδάφους. Στη

στέγη λίθινες πλάκες, αντί για κεραμίδια, χαρακτηριστικό των ηπειρωτικών ναών. Η εκκλησία έχει κηρυχθεί **διατηρητέα** και τώρα πια έχει αποδοθεί στη θρησκευτική λατρεία. Λειτουργείται κάθε Κυριακή, αλλά ελλείψει ιερέα η λειτουργία γίνεται με κασετόφωνο!

Το 1963 τα νερά του ποταμού Χείμαρι την πλημμύρισαν και κατέστρεψαν πολλές εικόνες, ενώ άλλες εικόνες της βρίσκονται στο μουσείο Αργυροκάστρου. Έχουν όμως διατηρηθεί όλες της οι τοιχογραφίες (είναι γεμάτη) και ο Δεσποτικός ξυλόγλυπτος θρόνος της είναι από τα σπάνια σε ομορφιά χριστιανικά έργα της Ηπείρου.

Ανεβαίνοντας μερικά σκαλοπάτια στη θέση του γυναικωνίτη βρεθήκαμε... σε μια δεύτερη εκκλησία! Στην πραγματικότητα είναι ο νάρθηκας που μετατράπηκε σε χώρο φιλοξενίας του τέμπλου και όσων λατρευτικών σκευών διασώθηκαν από την εκκλησία του χωριού Οργκτούνα, που ήταν 250 ετών, αλλά έμεινε μόνο το κτίριο... Ελπίζουν ότι θα αναστηλωθεί και τότε θα τα μεταφέρουν στο χωριό. Ο Φωτάκης Κλάπης, αντικαταστάτης του προέδρου, μας δείχνει ένα Δικέφαλο ξυλόγλυπτο. Κι αυτό από την ίδια εκκλησία...

Καθώς φεύγουμε από την Πρεμετή, ένα τσούρμο παιδιά μας ζητάνε εικονίτσες — όχι, αυτά δεν ζητάνε τσίχλες. Είναι περίεργο, αλλά όταν βρισκόμαστε σε εκκλησία ποτέ τα παιδιά δεν ζητούν τίποτε εκτός από εικονίτσες. Δεν ξέρω αν επηρεάζονται από το χώρο, ή αν είναι παιδιά Ορθόδοξων. Αλλά και στα ορεινά του Πωγωνιού που βρέθηκα κάποτε, κι εκεί τα παιδιά δεν ζητούσαν, αντίθετα ήσαν διστακτικά να πάρουν! Ίσως τα παιδιά κοντά στο δρόμο και στις πόλεις να έχουν ξεθαρρέψει...

Την Παναγία (Σαν Μαρία την λένε) του χωριού Λεούσα τη φωτογραφίζουμε από μακριά, καθώς παίρνουμε το δρόμο για Λεσκοβίκι. Ένα γραφικό βυζαντινό ξωκκλήσι, από τις

εκατοντάδες που συναντάς... Μια άλλη εκκλησία, στους πρόποδες της περήφανης Νεμέρτσικας τη φωτογραφίζουμε, αλλά κανείς δεν ξέρει το όνομά της, παρόλο που κοντά βόσκουν τα πρόβατά τους! Η Μαρία, για να αλλάξει θέμα (επίμονα ζητούσα το όνομα της εκκλησίας) μας θυμίζει: «Αυτά τα απροσπέλαστα βουνά, που λες, ο Θεός τα έκανε να τιμωρήσει όσους τα δρασκελίσουν, υπήρξαν οι εκδικητές των Ιταλών κατακτητών. Από δω πέρασαν οι Έλληνες στρατιώτες για να φτάσουν στην Κλεισούρα και να τους συντρίψουν... Κι εκείνο το χώνι (βάραθρο) είναι, λένε, από τα ωραιότερα του κόσμου».

Περνάμε μια ξύλινη γέφυρα. Είναι, μας κατατοπίζει η Μαρία, από τον πόλεμο του '40. Την έφτιαξε ο ελληνικός στρατός και ακόμη εξυπηρετεί...

Σκέπτομαι πως είναι αρκετά κωμικό μια ξύλινη γέφυρα 50 χρόνων να μην έχει αντικατασταθεί ακόμη — τη σκέψη μου διακόπτουν μερικά παιδιά που τρέχουν από ένα κοπάδι πρόβατα να ζητήσουν εικονίτσες.

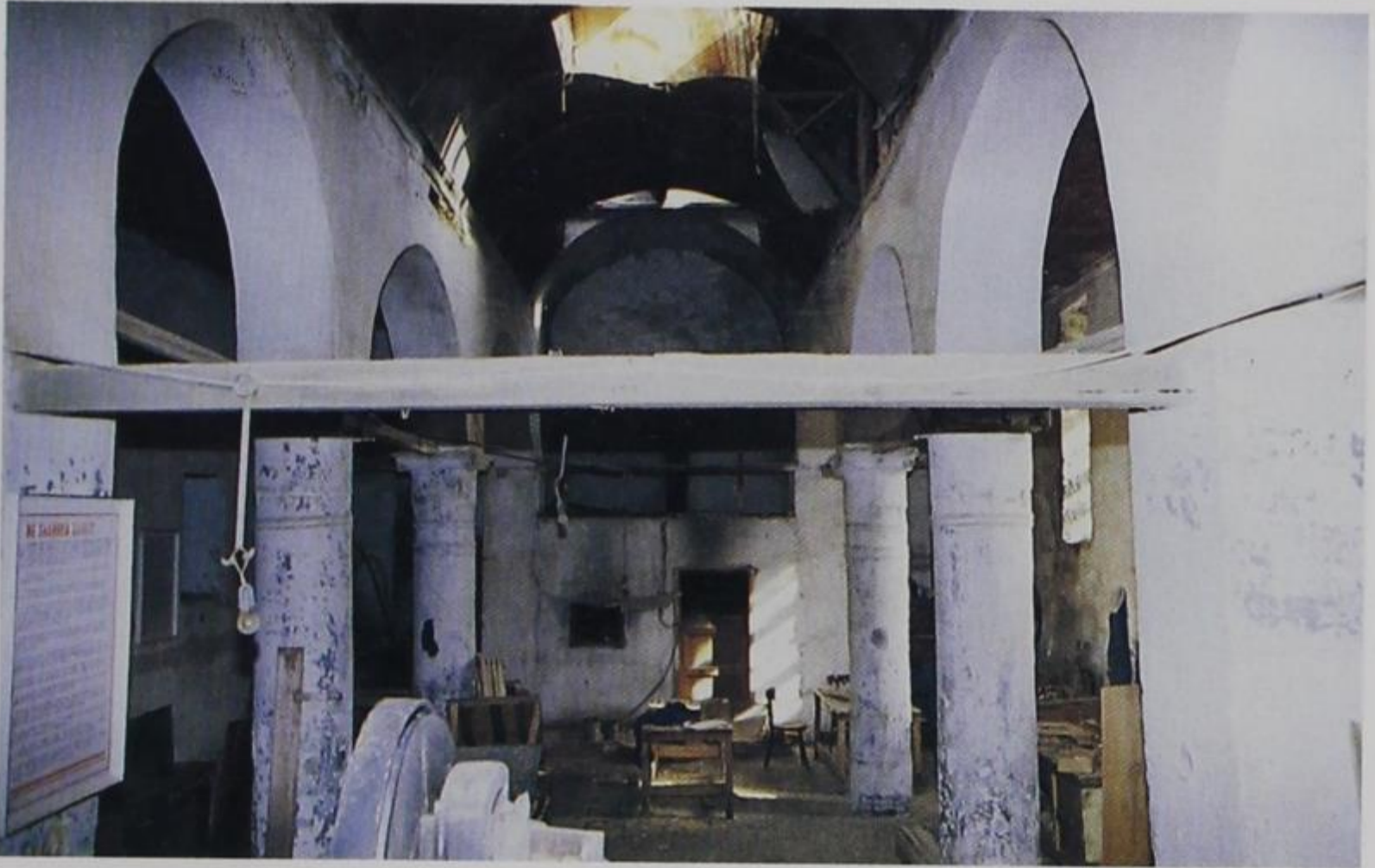
Απέναντί μας η Νερατσόβα, ένα γραφικό χωριό και δίπλα μας στο δρόμο, μας ακολουθεί ο Αώος. Καθώς παίρνουμε τη στροφή, βλέπουμε τα παιδάκια να φυλάνε τις εικονίτσες με ευλάβεια!

Άγιος Νικόλαος Πρεμετής. Το ιερό της Εκκλησίας.

Το εσωτερικό της εκκλησίας έχει μετατραπεί σε ξυλουργείο.

Το ιερό βήμα έγινε γκαρσονιέρα...

Η κυρά-παπαδιά μας λέει με παράπονο: «Ο παπάς μου πέθανε από τον καημό του για την κατάντια του Άη-Νικόλα...».

Η Αγία Παρασκευή Πρεμετής. Τώρα άφοβα τα παιδιά πλησιάζουν την εκκλησία, κάνουν το σταυρό τους, προσεύχονται...

Το τέμπλο (ξυλόγλυπτο), χωρίς εικόνες. Διακρίνονται αμυδρά οι τοιχογραφίες του ιερού βήματος, 18ου αι.

Ο κεντρικός τρούλλος της Αγίας Παρασκευής. Ο Παντοκράτορας είναι κατεστραμμένος...

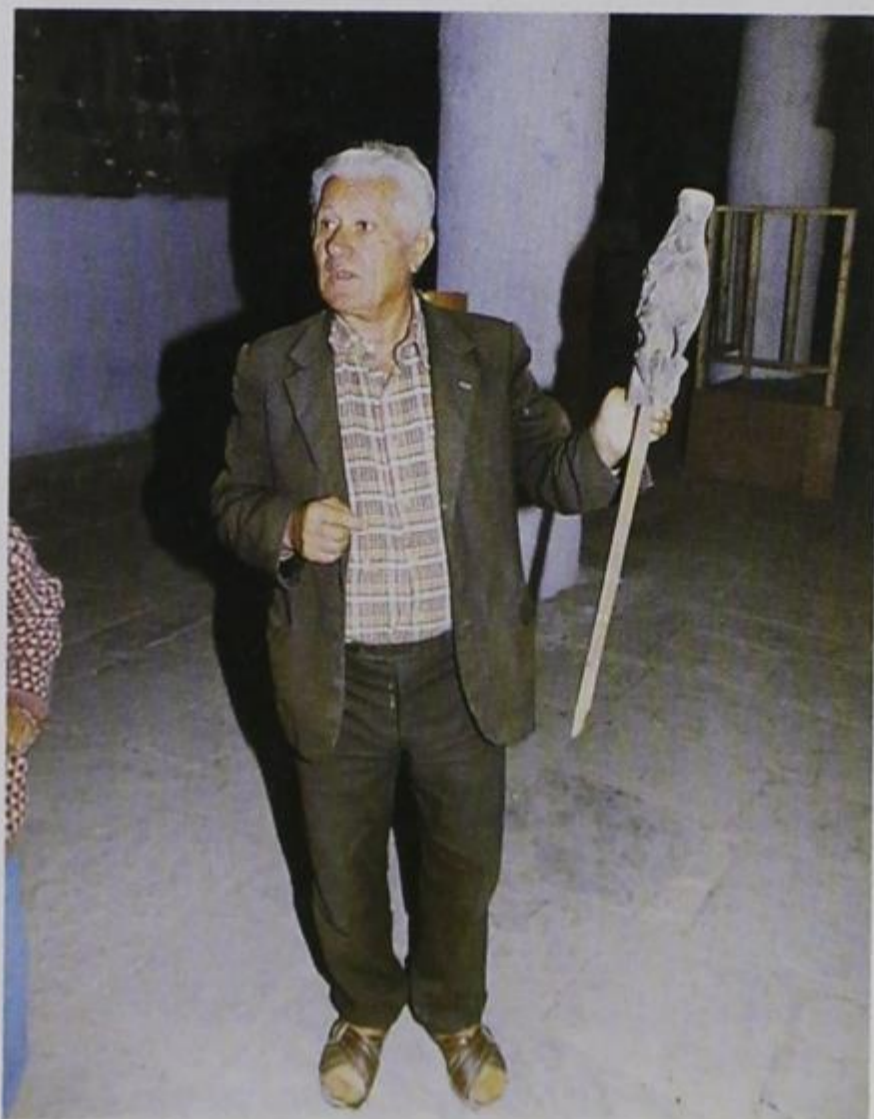
Η Πλατυτέρα στην κόγχη του Ιερού Βήματος. Άντεξε στα απανωτά ασβεστομάτα...

Ο δεσποτικός θρόνος μισοκατεστραμμένος.

*Πίσω από τα σκαλοπάτια του
γυναικωνίτη της Αγ. Παρασκευής
φιλοξενείται μια εκκλησία του
χωριού Ογκτούνα.*

*Ο πρόεδρος της εκκλησιαστικής
επιτροπής Φωτάκης Κλάπης μας
δείχνει το βυζαντινό δικέφαλο
της εκκλησίας της Ογκτούνα.*

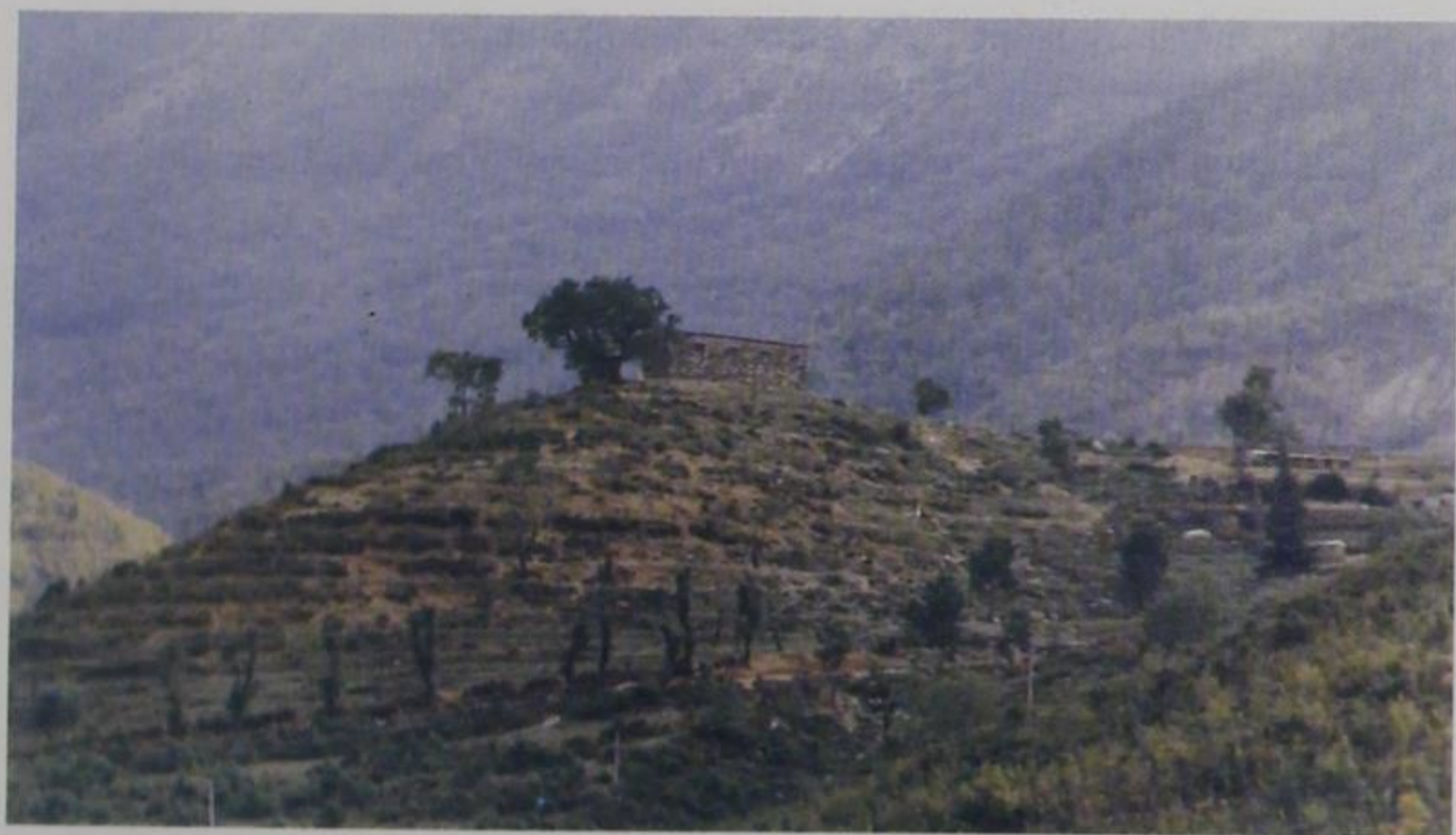
Το τέμπλο της εκκλησίας του χωριού Ογκτούνα χωρίς εικόνες...

Η Παναγία η Θεοτόκος, 12ος αιών, Κοσίνα Πρεμετής.

Έξω από το Λεσκοβίκι φωτογραφίζουμε από μακριά το εκκλησιάκι της Παναγίας της Λεούσας.

Από δω πήραν την ευλογία του άγνωστου Αγίου οι φαντάροι μας το '40 όταν πέρασαν την χιονισμένη Νεμέρτσικα (1 μέτρο χιόνι) και βάδισαν προς την Κλεισούρα.

Λεσκοβίκι

Στεκόμαστε διστακτικοί αν πρέπει να σταματήσουμε ή όχι στο Λεσκοβίκι. Κάποιος έχει πάθει αμόκ στην πλατεία και ξεσπάει σε μας, γιατί αργούν να έρθουν τα τρόφιμα που περιμένουν! Ευτυχώς έρχεται γρήγορα ο εκκλησιαστικός επίτροπος Ηλίας Δημητρίου Μήτση με το γιο του Ανέστη Μήτση και μας οδηγούν στην **Παναγία**, σχεδόν στο τέλος του χωριού, επάνω σε ένα ύψωμα. Η Κοίμηση της Θεοτόκου (την προσδιορίζουμε από το γεγονός ότι την εορτάζουν τον Δεκαπενταύγουστο) βυζαντινή εκκλησία, πρέπει να χτίστηκε τον 17-18ο αιώνα, αλλά ανακαινίστηκε το 1863. Τη μισοχάλασαν οι «κομματικοί» γύρω στα 1967. Γκρεμισμένος ο νάρθηκας και το καμπαναριό. Οι κάτοικοι όμως διέσωσαν την καμπάνα τους και την κρέμασαν σε έναν πλάτανο. Διαβάσαμε στο κάτω μέρος της:

Κατασκευή 1851

No 116

*Δια χειρός: Γεωργίου και Βασιλείου Τσαραπλανιτών
Ιωάννινα*

Οι εικόνες και τα εκκλησιαστικά σκεύη της έχουν αφαιρεθεί. Στο γυναικωνίτη φωτογραφίζουμε σε μια εικόνα τους Αγίους Σπυρίδωνα και Νικόλαο!

Ο Ηλίας Νίκι, μπροστά στο Ιερό Βήμα θυμάται μια ιστορία. Στον πόλεμο εκεί κατέφυγε για να σωθεί κάποιος που τον καταδίωκαν οι Ιταλοί. Ένας Ιταλός αξιωματικός τον σκότωσε μπροστά στο Άγιο Βήμα! Και συμπληρώνει μελαγχολικά: «Τώρα έρχονται οι Ιταλοί και παριστάνουν τους σωτήρες μας».

Μας πήρε σχεδόν η νύχτα όταν φτάσαμε στην αρχαιότερη εκκλησία της Αλβανίας, μέσα στο Λεσκοβίκι. Είναι ο

Άγιος Νικόλαος, ηλικίας 2.000 ετών. Νομίζω ότι είναι υπερβολικοί σ' αυτό, αλλά δεν μπορώ και να το διασταυρώσω. Έτσι τουλάχιστο έλεγαν όλοι, που μέσα σε λίγα λεπτά συγκεντρώθηκαν πρόθυμοι να μας διηγηθούν λεπτομέρειες. Οι Τούρκοι κατέστρεψαν την εκκλησία. Εδώ και 10 χρόνια τη μετέτρεψαν σε υδραγωγείο. Σήμερα υπάρχει ένα πρόχειρο εικονοστάσι. Σκοπός τους να ξαναφτιάξουν τον Άγιο Νικόλα τους!

Προτού πέσει το σκοτάδι, φτάσαμε βιαστικά σε δύο εκκλησίες έξω από το χωριό. Αφήσαμε το αυτοκίνητο στο δρόμο και αρχίσαμε να ανεβαίνουμε το λόφο. Με κόπο... και από φιλότιμο τους ακολουθούμε. Αυτοί δεν περπατάνε, πετάνε θαρρείς... Με καταπληκτική άνεση ανεβαίνουν με δρασκελιές έναν απότομο λόφο, θες δε θες σε ανεβάζουν... άλλοτε τραβώντας και άλλοτε σπρώχνοντας... αγκομαχήσαμε αλλά κάποτε φτάσαμε και... τα χάσαμε από τη γαλήνη και την ομορφιά του τοπίου. Νιώθουμε δέος καθώς ο ουρανός μαυρίζει επάνω μας και στο βάθος τα βουνά βυθίζονται σε ένα ατέλειωτο χρυσό χρώμα — ολόκληρος ο ορίζοντας φωτίζεται εκθαμβωτικά, προτού μετατραπεί σε βυσινί και σιγά-σιγά σε μαύρο...

Βρισκόμαστε μπροστά στη **Μεταμόρφωση του Σωτήρος**. Ένα γραφικό βυζαντινό εκκλησάκι. Ανεβαίνουμε τα τρία σκαλοπάτια της στρογγυλής εισόδου. Την έχει χτίσει η οικογένεια Τάσσιου (ίσως γι' αυτό μας έφεραν ως εδώ —ευτυχώς). Η εκκλησία πανηγυρίζει στις 6 Αυγούστου και το Πάσχα. Γίνεται μεγάλο πανηγύρι με συμμετοχή όλου του Λεσκοβικιού! Φωτογραφίζουμε το εσωτερικό. Έχουν μείνει γυμνοί οι τοίχοι! Τίποτε δεν θυμίζει εκκλησία!!! Το τέμπλο είναι συθέμελα γκρεμισμένο. Στη θέση της Αγίας Τράπεζας διακρίνεται μόνο η βάση! «Απέναντι, σ' ένα βράχο», αρχίζει ο **Τάσος Τάσσιος**, «με ένα μαύρο σταυρό υπάρχει ένας θησαυρός με τόσο χρυσό που μπορεί να ζήσει

όλη η Αλβανία για 100 χρόνια. Υπάρχει από την εποχή των Τούρκων, που ο ντόπιος πασάς τα είχε κρύψει από το Σουλτάνο». Δεν ξέρω πόσο αληθινή είναι η ιστορία που λένε οι ντόπιοι, πάντως και ο πασάς και ο θησαυρός χάθηκαν...

Φωτογραφίζουμε από μακριά τον **Προφήτη Ηλία**. Εκεί είναι αδύνατο να πάμε τέτοια ώρα, μας λένε. Είναι πολύ παλιά, πολύ προ της Τουρκοκρατίας. Πάλι παίρνει το λόγο ο οδηγός μας: «Λένε οι παλαιότεροι πως την Πρωτοχρονιά, στις 12 η ώρα τη νύχτα, ένα αστέρι κατέβαινε από τον ουρανό, που λέγανε πως ήταν ο Προφήτης Ηλίας (Άγιος Ηλίας, τον λένε). Κατέβαινε και άγγιζε το νερό της Βρύσης του χωριού και το έκανε πόσιμο. Αυτό το θαύμα σταμάτησε το 1967, όταν μας χάλασαν τις εκκλησιές μας. Διηγούνται ότι όλος ο κόσμος έβλεπε αυτό το αστέρι που κατέβαινε... Και ακόμη, λέγανε πως κάτω από την εκκλησία άνθιζε ένα σπάνιο λουλούδι. Ένας που θέλησε να το κόψει, ονόματι Γρηγόρης Ντάγκας, γλίστρησε, έπεσε στο γκρεμό και σκοτώθηκε...».

Η επόμενη εκκλησία στην άκρη του χωριού ήταν η **Ζωοδόχος Πηγή** που υπήρξε η οδυνηρότερη εμπειρία μου στην Αλβανία! Ανήκει στον συνεταιρισμό και έπρεπε να τρέμουμε από το κρύο καμιά ώρα μέσα στη νύχτα, ώσπου να ειδοποιηθεί αυτή που το εκμεταλλεύεται να μας ανοίξει! Η συνεννόηση γινόταν με εναέριο... τηλέφωνο. Ο δικός μας άρχισε να φωνάζει μέσα στη νύχτα: «Ω, Κώτσο» (το ε, γι' αυτούς είναι ω) και ο Κώτσος με τη σειρά του «Ω, Πέτρο». Και κατά τον ίδιο τρόπο μεταδιδόταν το αίτημά μας και ο σκοπός της επισκέψεώς μας. Άρχισα να ανησυχώ από τον τρόπο που γινόμασταν... βούκινο σ' όλο το βουνό και τα ακρινά σπίτια. Είχα αρχίσει να αγωνιώ αν θα δούμε και εκκλησία και Ελλάδα, καθώς τα φώτα έσβησαν και όλα βυθίστηκαν στο σκοτάδι! Κάποτε έφθασε χαμογελαστή η κυρία που είχε... νοικιάσει την εκκλησία από τον αγροτικό

συνεταιρισμό και είχε τα αραποσίτια της μαζί με τα μηχανήματα επεξεργασίας τους!

Ύψιστε Θεέ! έκανα το σταυρό μου και μαζί με μένα όλοι τους μαζί. Σκέφτηκα ότι με κορόιδευαν, αλλά όχι, ήταν ειλικρινείς. Ένωσαν μάλιστα όμορφα να κάνουν το σταυρό τους —ε, τόσα χρόνια δεν τολμούσαν, θα έβγαζαν το άχτι τους, γιατί ομολογουμένως δεν μπορούσα να φαντασθώ ότι ήταν ειλικρινείς!

«Η Ζωοδόχος Πηγή», αρχίζει κάποιος την ξενάγηση, «είναι 700 ετών. Η κυρία Βουκουρία Τσουλάκη την έχει νοικιάσει». Και αμέσως βρέθηκα να σφίγγω το χέρι της... ενοικιάστριας που χαμογελούσε κιόλας! Αλλά αυτό δεν ήταν τίποτε. Κόντεψα να μείνω στον τόπο όταν, ψάχνοντας για το ιερό (να κάνω το σταυρό μου), είδα μέσα μερικά άκακα κριάρια να με κοιτάνε αμήχανα!

Έμαρτον Κύριε! είπα μόνο συγκρατώντας τα πιο βίαια λόγια στο έρκος των οδόντων μου...

Μάτωσα τα χείλια μου δαγκώνοντάς τα για να συγκρατήσω την οργή μου. Δεν ξέρω εσείς τι θα νιώθατε, αλλά αν βλέπατε αυτή τη θαυμάσια μεταβυζαντινή εκκλησία, με κομματιασμένη την οροφή, με απογυμνωμένους τους τοίχους, με καμένα τα ξύλα από γυναικωνίτη, στασίδια, τέμπλο, άμβωνα, δεσποτικό και προ παντός στο μέρος που άλλοτε τοποθετούνταν ευλαβικά το ζέον για τη θεία κοινωνία να υπάρχει μια φωλιά για κότες, ενώ στη θέση της Αγίας Τράπεζας να μηρυκάζουν μερικά κριάρια, που προορίζονται για διασταύρωση, σας βεβαιώνω ότι θα σας έπνιγε όλη η οργή των βασανισμένων χριστιανών μαζεμένη!! Μέχρι τώρα είχα μια αόριστη εικόνα για το τι συνέβαινε με τις εκκλησίες και την θρησκευτική καταπίεση. Τούτη τη φρικτά οδυνηρή στιγμή κατάλαβα τι συμβαίνει να σε εμποδίζουν να λατρέψεις το Θεό σου... Τι σήμαινε η υπ' αρ. 4337/1967 απόφαση του Εμβέρ Χότζα να θέσει υπό διωγμό

την πίστη! Αυτή η καταβρομισμένη, λοιπόν, χαμοκέλα ήταν η αλλαγή της αλβανικής πατρίδας; Κατά πως λέει το Δροπολίτικο (Γορίτσα) ποίημα:

*«Σε λίγα χρόνια άλλαξε
κι έγινε άλλη γι' άλλη,
το Κόμμα μας με το λαό
της δώσαν τέτοια κάλη...»*

Ώστε αυτό ήταν, λοιπόν, το κάλος της «απελευθέρωσης» που έφερε ο σοσιαλισμός στο δύστυχο Ορθόδοξο λαό (του μισού εκατομμυρίου) Ελλήνων και Αλβανών της γειτονικής χώρας; Ρώτησα για τον παπά. Έχει πεθάνει προ πολλού! Παντού τα ίδια θεομίσητα βασανιστήρια αυτών των νεομαρτύρων του μαρξισμού: κι αυτός, καθώς και όλοι οι παπάδες της Αλβανίας αποσχηματίστηκαν ή φυλακίστηκαν ή εξορίστηκαν, όπως ο αρχιεπίσκοπος Χριστοφόρος, που πέθανε στην εξορία στις 16.6.1958. Και βέβαια τους ξύρισαν... Ούτε λόγος να γίνεται για τα ράσα. Πολλοί πέθαναν από τον καημό τους ή τις κακουχίες. Από 250 ιερείς, αυτοί που επέζησαν είναι δεν είναι δεκαπέντε. Όλοι αποστεωμένοι, με μόνη ελπίδα: **να ζήσουν για να λειτουργήσουν για τελευταία φορά!**

Επειδή όλα τα πράγματα δίπλα μου ήταν κατεστραμμένα, ανέβασα κάποιον σε μια σκάλα και πήρα από την οροφή μια ταβλίτσα, ενθύμιο της άλλοτε λαμπρής εκκλησίας!

Η εκκλησία στο Λεσκοβίκι Κοίμηση της Θεοτόκου με γκρεμισμένο νάρθηκα και καμπαναριό.

Το παιδάκι στην είσοδο της εκκλησίας μαθαίνει να κάνει το σταυρό του...

Οι ευσεβείς Λεσκοβικιώτες κρέμασαν την πεταμένη καμπάνα τους στο δέντρο. Κατασκευάστηκε το 1851 στα Γιάννενα.

Στο χώρο του γυναικωνίτη σώζεται μια εικόνα που παρουσιάζει τους Αγίους Σπυρίδωνα και Νικόλαο.

Σήμερα είναι υδραγωγείο του χωριού. Η εκκλησία του Αγίου Νικολάου ήταν η αρχαιότερη της Αλβανίας.

Οι κάτοικοι έκαναν ένα πρόχειρο εικονοστάσι. Ετοιμάζονται καθώς λένε να ξαναφτιάξουν τον Άη-Νικόλα τους.

Η Μεταμόρφωση του Σωτήρος είναι ένα πανέμορφο εκκλησάκι στην κορυφή του λόφου.

Το εσωτερικό της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος μόνο εκκλησία δεν θυμίζει... Από την Αγία Τράπεζα έχει απομείνει μόνο μια μικρή βάση!

Αυτή η αποθήκη ήταν η περίφημη εκκλησία της Ζωοδόχου Πηγής.

Στο αριστερό μέρος του Ιερού Βήματος σταυλίζονται κριάρια, ενώ εκεί που έκανε κατάλυση ο ιερέας γεννούν οι κόττες...

Στην κεντρική κόγχη του Ιερού ανοίχτηκε πόρτα για να περνούν τα πρόβατα και το τρακτέρ με τα καλαμπόκια... Αριστερά στεγάζονται κριάρια προοριζόμενα για διασταυρώσεις... Δεξιά, αποθήκη για τα σκεύη και τα εργαλεία του ενοικιαστού της εκκλησίας-στάβλου αποθήκης.

Άγιος Πέτρος - Αγία Παρασκευή

Μετά την οδυνηρή αυτή εμπειρία, κανείς δεν σκεπτόταν τον ύπνο. Αποφασίσαμε να πάμε στη Λασιόβα, να δούμε το μουσείο της. «Αυτό είναι κάτι που θα σου μείνει αξέχαστο», με κατατόπισε η Μαρία. Και ομολογουμένως, εκείνη τη νύχτα όλα μας έμειναν αξέχαστα. Ήταν τόσο εξωπραγματικά!

Επειδή θα περνούσαμε, είπαν, ένα ποτάμι κατεβασμένο, θα πηγαίναμε με ένα φορτηγό, ένα τεράστιο πράγμα, που ήθελες σκάλα να ανεβείς στο δωμάτιο του οδηγού, γιατί περί δωματίου επρόκειτο, αφού βουλευτήκαμε έξι άτομα, πάνω σε κιλίμια για να μειώνουν το θόρυβο και τη ζέστη της μηχανής! Στα 500 μέτρα κατέβηκε να ρίξει νερό στο... θηρίο. Καθώς σκαμπανεβάζαμε στον ανώμαλο δρόμο, κρατιόμασταν γερά για να μη σπάσουμε κανένα κρανίο. Θά'λεγα η κατάσταση ήταν κωμικοτραγική, που έγινε... πατριωτική όταν άρχισαν τα άσματα!

Μετά από κλυδωνισμούς φτάσαμε στο ποτάμι, μπήκαμε στο νερό και το αυτοκίνητο συνέχισε την πορεία του χοροπηδώντας, αλλά μια πέτρα κάπου μισό μέτρο το σταμάτησε... Κατέβηκαν όλοι κάτω να την απομακρύνουν... Σε λίγο μπήκαν μέσα βρεγμένοι ως τη μέση και άρχισε πάλι το σκαμπανέβασμα. Καμιά μισή ώρα παλεύαμε και στο τέλος το πήραν απόφαση πως τα αυτοκίνητα δεν είναι πλοiάρια ούτε τανκς και ξεκινήσαμε πεζοί. Μισή ώρα, μια ώρα, μιάμιση ώρα και αυτοί βάδιζαν λες και πήγαιναν περίπατο. Αξιοθαύμαστη η αντοχή και η δύναμή τους. Όχι όμως και η δική μας που σερνόμασταν... Φαίνεται ότι αυτή η νύχτα ήταν αληθινά μια σπουδαία νύχτα... Πρώτος μας σταθμός ένας σωρός ερειπίων, πέτρες και κέραμοι. Ένας αλλόκοτος σωρός φωτίστηκε καθώς πρόβαλε μια καταπληκτική σελήνη που έκανε τη νύχτα μέρα!

«Αυτό ήταν κάποτε μια εκκλησία», μου είπαν με αφάνταστη φυσικότητα! Το σπουδαίο ήταν ότι δεν θυμόντουσαν καλά καλά ποια ήταν. Φαίνεται ότι το άθεο καθεστώς σκοτώνει ακόμη και τη μνήμη!

«Μα, σε ενδιαφέρουν και οι γκρεμισμένες εκκλησίες;», με ρώτησαν και μας οδήγησαν μερικά μέτρα πιο πέρα από το τέρμα της πορείας μας. Εδώ υπήρχαν ελάχιστα να δεις, γιατί τα πήραν όλα: εικόνες, γλυπτά και σκεύη 15 χρόνια πριν, ενώ με τις πέτρες και τα ξύλα έχτισαν στάβλους...

«Εδώ ήρθαν μια μέρα οι στρατιώτες και δεν άφησαν τίποτε!» Αυτό το βλέπω, δεν χρειάζονται εξηγήσεις!!! Θαρρώ ότι ήταν η Αγία Παρασκευή και ο Άγιος Πέτρος! Πήρα ευλαβικά ένα κομματάκι ξύλο και μια λαξευτή πέτρα. Αυτά βρήκα από δυο ολόκληρες εκκλησίες...

Λασιόβα

Βαδίσουμε μιάμιση ώρα ακόμη. Είχα πάψει να ελπίζω ότι θα φθάναμε. Άλλωστε είχα τόσο απογοητευτεί από όλα, που σταμάτησα να ρωτώ. Άρχισα να αμφιβάλλω αν υπήρχε τίποτε εκεί που πηγαίναμε... Αλλά ούτε καιρό για σκέψεις δεν σου άφηνε η επικίνδυνη ανάβαση. Σε μια στιγμή, είδα αριστερά μου με τρόπο ένα βάραθρο. Έκανα να σταματήσω αλλά μου άπλωσαν με φυσικότητα τα χέρια και με βοήθησαν. Με ανάγκασαν να προχωρήσω —μήπως και να ήθελα θα τολμούσα να γυρίσω πίσω! Ε, αυτοί οι άνθρωποι δεν υπολογίζουν ούτε τον κίνδυνο...

«Ξέρεις, εδώ ανέβαινε ο ελληνικός στρατός με ένα μέτρο χιόνι», με πληροφορούν. «Και οι γυναίκες μας το '40 κουβαλούσαν πολεμοφόδια... Ε, μην κάνεις εσύ ότι κουράστηκες». Με έριξαν στο φιλότιμο και συνέχισα. Τότε άρχισαν

οι εναέριες συνεννοήσεις: «Ω, Κώτσο». Ανταπάντηση: «Ω, Τάσσιο» και πάει λέγοντας. Ώσπου να γυρίσουμε την πλαγιά, όλο το χωριό, μιάμιση μετά τα μεσάνυχτα στο πόδι για την υποδοχή! Πρόσωπα χαμογελαστά, μάτια ζεστά, χέρια φιλικά, μορφές αγαπημένες... Τι δε θά 'δινα να είχα χρόνο να μείνω απόψε μαζί τους... Ήταν το πρώτο που μας πρότειναν μαζί με την «είδηση»: «Είσαστε οι πρώτοι Έλληνες που ήρθαν εδώ».

«Και οι τελευταίοι», μουρμούρισα μέσα μου, γιατί το πόδι μου πονούσε από τα πολλά πεσίματα στο δρόμο... Τώρα όμως που το σκέπτομαι, έχω μια επιθυμία μόνο: να ξαναπάω εκεί και ας περπατήσω τόσο (αν και όπως είδαμε αργότερα, μπορούσαμε να είχαμε αποφύγει την ταλαιπωρία και να πάμε με άλλο τρόπο) να μείνω ένα βράδυ μαζί τους... Γιατί εκείνο το βράδυ στη Λασιόβα, σ' εκείνη τη μοναδική εκκλησία-μουσείο της Παναγίας (Κοίμηση Θεοτόκου, γιορτάζει το 15αύγουστο) γνώρισα όλη την ομορφιά της βυζαντινής τεχνοτροπίας και θαρρώ ότι για μια φορά έζησα με την ψευδαίσθηση της βασιλεύουσας... Όλοι μέσα στην εκκλησία αυτή την αίσθηση είχαμε... Καθώς γύρω μας, πάνω μας, αριστερά και δεξιά, μας ζάλιζαν τα υπέροχα ξυλόγλυπτα, οι ζωντανές εικόνες, οι ιστορίες για το θαυματουργό Αγίασμα (για ασθματικούς) που μας έλεγαν, το μνημείο μέσα στο κενοτάφιο, την τιμωρία αυτού που έκλεψε το «χέρι της Παναγίας», όλες οι απανωτές ιστορίες από τους λιγοστούς (σύσσωμους) χωρικούς είχαν κάτι το υπερφυσικό και το μυστηριακό. Λες και όλες τούτες οι χαρούμενες αλλά αδύναμες μορφές βγήκαν από την ιστορική βίβλο του Έθνους που δεν πέθανε στα χωριά τούτα, του Έθνους που το μολογάνε με τις ώρες και μεις δεν θέλουμε να τελειώσουν... Στο Ιερό με έβαλαν με το ζόρι... Ένα μπαούλο γεμάτο πράγματα αμύθητης αξίας. Βιβλία, ιερά σκευή, αργυρά αντικείμενα... πεταμένα, σκορπισμένα, παρατημένα,

ξεχασμένα... Μια ιστορία ενός λαού και μιας θρησκείας κατάχαμα... Πράγμα περίεργο, δεν έχω ούτε χαρτί ούτε μολύβι μαζί μου, τα έχασα στο δρόμο που έπεσα, αλλά ευτυχώς η φωτογραφική μηχανή τα αποτυπώνει όλα —όσα δηλαδή και όσο φαίνονται στη φωτογραφία αυτά τα κειμήλια της πολιτιστικής μας κληρονομιάς εκεί πάνω στην Παναγιά της Λασιόβας...

Η απόφαση να επιστρέψουμε ήταν από τις δυσκολότερες. Πώς να αφήσει κανείς τέτοιο θείο δώρο και πώς να αρνηθεί την πιεστική πρόταση για φιλοξενία! Θυμηθήκαμε τον Βασίλη Πάγκα που τον είχαμε αφήσει να φυλάει το αυτοκίνητό μας σ' ένα δρόμο στο Λεσκοβίκι — στην Αλβανία καλά θα κάνεις να μην αφήσεις ποτέ το αυτοκίνητο μόνο του, αν θέλεις να έχεις τροχούς να γυρίσεις! Θα είχε πεθάνει από την αγωνία του. Αυτό μας έπεισε να συντομεύσουμε τις μεγάλες φράσεις, άλλωστε είχε αρχίσει να γίνεται οδυνηρή η επιμονή τους να μας κρατήσουν. Γι' αυτούς είμαστε η μόνη αλλαγή, μια ζωντανή ελπίδα... Ελπίδα ότι θα ξανάρθουμε τους έδωσα και έφυγα, φύγαμε βιαστικά, για να αποφύγουμε τον πειρασμό να μείνουμε! Η επιστροφή είχε ένα νέο στοιχείο: τον κίνδυνο να μας επιτεθούν τα σκυλιά. Τελικά, με τις φωνές τα απομάκρυναν και πάλι από την ίδια διαδρομή, αλλά συντομότερη (πάντα η επιστροφή είναι συντομότερη) φτάσαμε στο θωρηκτό μας, πάλι σκαμπανεβάσματα, πάλι χοροπηδητό στο ποτάμι, αλλά... κάποτε φτάσαμε στο Λεσκοβίκι όπου βρήκαμε «πεθαμένο» από το κρύο τον συνταξιδιώτη μας! Ασφαλίσαμε το αυτοκίνητο στην Ασφάλεια και αποζημιωθήκαμε στο δωμάτιο της φαρμακείας των Τάσσιο. Η σόμπα να θερμαίνει (στο διπλανό δωμάτιο να θερίζει το κρύο) όπως τον παλιό καλό καιρό στα χωριά μας! Μας σέρβιραν γλυκά, καφέ, τσίπουρο και... μετά φαγητό. Δυο τριών λογιών κυνήγι, γιατί το κρέας τό'χουν άφθονο λόγω του ότι οι άντρες κυνηγούν (το μόνο

σπίτι στην Αλβανία που έχει το κρέας άφθονο...) Κοιμόμα-
σαν όρθιοι κι αυτοί να λένε, να λένε, να λένε... Τόσα
χρόνια μας περίμεναν, τι για το '40, τι για τις εκκλησιές, τι
για τη βασανισμένη ζωή τους... Κάποτε μας λυπήθηκαν που
κουτουλάγαμε και μας κοίμησαν όλους στο ίδιο δωμάτιο,
(ποιος πήγαινε στο καλό δωμάτιο να κοιμηθεί με τέτοιο
κρύο) εγώ και η Μαρία πάνω στα κρεβάτια, οι άντρες στρω-
ματσάδα...

Εδώ ήταν μια εκκλησία

Στο δρόμο μας για την Ερσέκα μας συνόδευσε ο χθεσινο-
βραδινός οδηγός μας Τάσος Τάσσιο. Σε μια στιγμή μας
σταματάει απότομα. «Εδώ ήταν μια εκκλησία». Μας δεί-
χνει, δεν βλέπουμε τίποτε που να προδίδει πως εδώ ήταν μια
εκκλησία. Εκείνος τα θυμάται όλα. Τρέχει και προσδιορί-
ζει το ιερό, μας τα διηγείται με ζωηρότητα, λες και τα έχει
μπροστά του! Κρατάμε τη συγκίνησή μας.

Έξω από το χωριό Μπόροβα η ιστορία επαναλαμβάνε-
ται. Το καθεστώς του Χότζα δεν έχει αφήσει ούτε ίχνη από
την εκκλησία του νεκροταφείου **Άγιος Αθανάσιος**. Μόνο
μερικές στρογγυλές πέτρες δίπλα στους αναποδογυρισμέ-
νους σταυρούς των τάφων...

Άλλες δυο εκκλησίες του χωριού (ο Άγιος Νικόλαος
και ο Άγιος Χαράλαμπος) καταστράφηκαν επίσης το 1967.
Με τις διηγήσεις του ούτε καταλάβαμε πώς φτάσαμε στην
Ερσέκα, τρέχοντας ανάμεσα από μαγευτικά βουνά και από-
τομες εναλλαγές της φύσεως.

Περνώντας το ποτάμι για τη Λασόβα. Τι άλλο παρά η πίστη έκανε αυτούς τους ανθρώπους να υποστούν τόσες ταλαιπωρίες για να μας δείξουν την εκκλησιά-καμάρι τους...

Μάταια ψάχνουμε με κεριά να βρούμε κάποιο αντικείμενο λατρείας εκεί που άλλοτε ήταν Οίκος Θεού!

Συνειδητοποιούν και οι ίδιοι το μέγεθος της ασέβειας των καταστροφών.

Αυτοί οι σωροί ξύλων έχουν απομείνει από δύο εκκλησίες... Στήσαμε ένα πρόχειρο σταυρό, φεύγοντας περίλυποι...

Το θαυμάσιο ξυλόγλυπτο βυζαντινό τέμπλο, λεηλατημένο ευτυχώς μόνο ως προς τις εικόνες με λεπτομέρειες στις φωτ. 2, 3, 4, 5, 6, χαρακτηριστικό των δυνατοτήτων της ανθρώπινης πίστης!

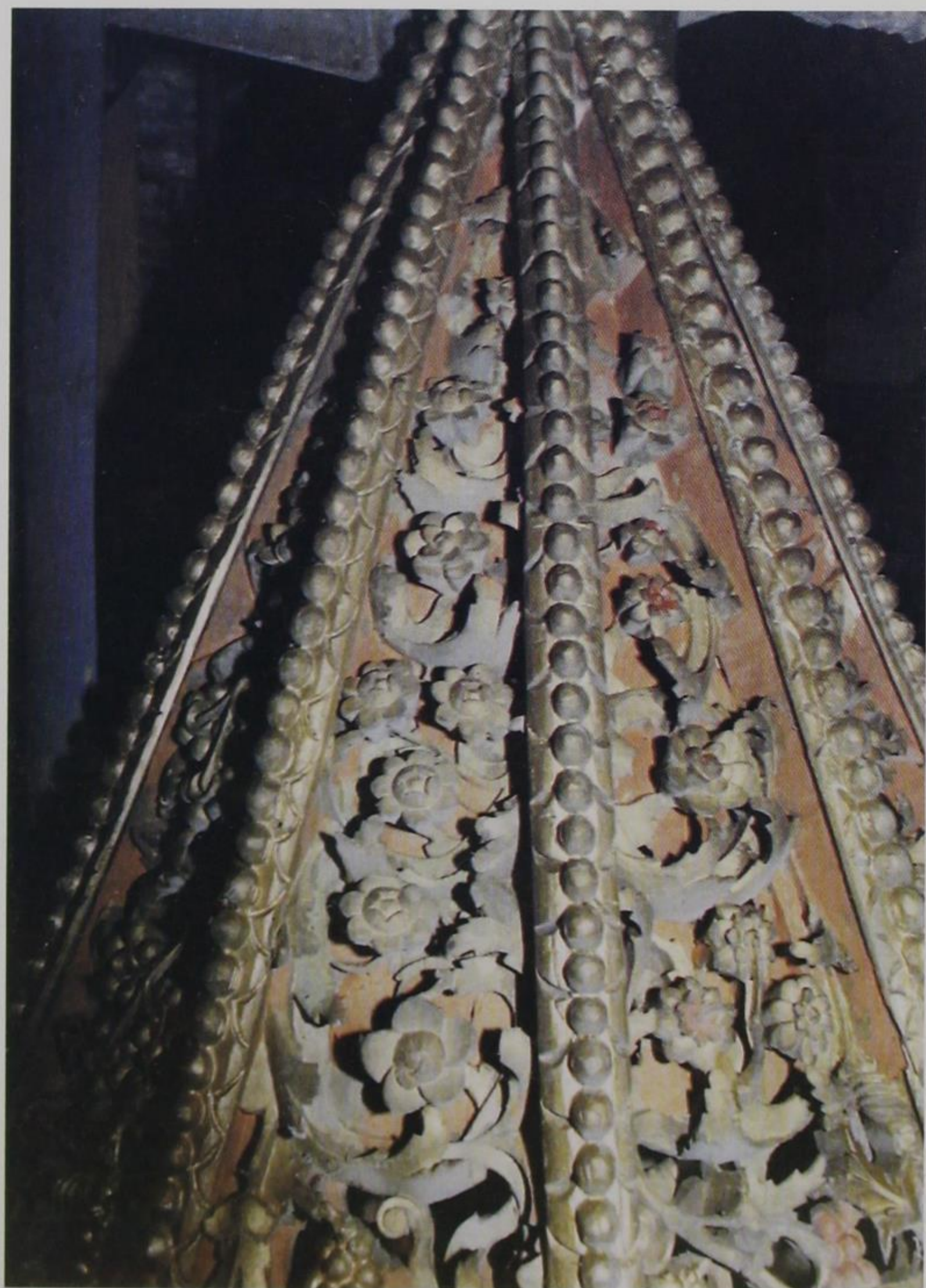

Κάθεται αθώα στο Δεσποτικό θρόνο (έχει ξεχάσει ότι απαγορεύεται η χρήση από λαϊκούς). Λεπτομέρειες του πανέμορφου ξυλόγλυπτου θρόνου στις φωτ. 2, 3, 4.

Λεπτομέρεια του αξιοθαύμαστου άμβωνα.

Μέσα στο Ιερό πολύτιμα βιβλία και λειτουργικά σκεύη αμυθήτου αξίας, περιμένουν τον ιερέα που θα τα χρησιμοποιήσει (αφημένα στη φθορά και τη λήθη).

*Στο μπρίκι αυτό (πεταμένο κατά-
χαμα μαζί με πετραχήλια και δι-
σκοπότηρα) ζεσταινόταν η θεία
Ζέση...*

*Με δέος ο συνοδός μας δείχνει το
ξεσχισμένο πετραχήλι.*

Η Ανάσταση.

Η Βάπτιση του Ιησού.

Ο συνοδός μας δείχνει το μπαούλο με τα ξεχασμένα λειτουργικά σκεύη. Προσπαθεί να τεντώσει ό,τι απόμεινε από μια βυζαντινή εικόνα, (σχισμένη με φανατισμό).

Ο Άη Γιώργης (εικονιζόμενος ως παιδί) τρία λάβαρα που διασώθηκαν. Σχισίματα με μαχαίρι (μας είπαν) δείχνουν τη μανία των βεβήλων.

Χαρακτηριστικό της σημερινής Αλβανίας. Μέσα στην Εκκλησία το ηλικιωμένο ζευγάρι στέκεται με δέος (σταυρωμένα χέρια), ενώ ο νεαρός (στο σχολείο από το 1967 διδάσκουν την αθεΐα) με τα χέρια στις τσέπες περιδιαβάζει αδιάφορα... Δύσκολο αληθινά το έργο του Πατριαρχικού Εξάρχου.

Ερσέκα

Στην Ερσέκα δεν έχουμε και πολλά να δούμε. Ο Σίμος Ιωάννου Κόσσιο, Αλβανός μωαμεθανός είναι πολύ διαφωτιστικός: «Από το 1967 έως το 1970 γκρέμισαν την εκκλησία του Αγίου Γεωργίου. Με τις πέτρες έκαναν το στάδιο. Όλα τα άλλα (ξυλόγλυπτα, ιερά σκεύη κ.λπ.) τα έκαψαν. Στη θέση της εκκλησίας είναι αυτό το πολυβολείο που βλέπετε! Πού να το διανοηθεί κανείς ότι ο Άγιος θα γινόταν πολυβολείο... Τρέχουμε τώρα σε κάμπο, μια πολύ-πολύ μαγευτική διαδρομή.

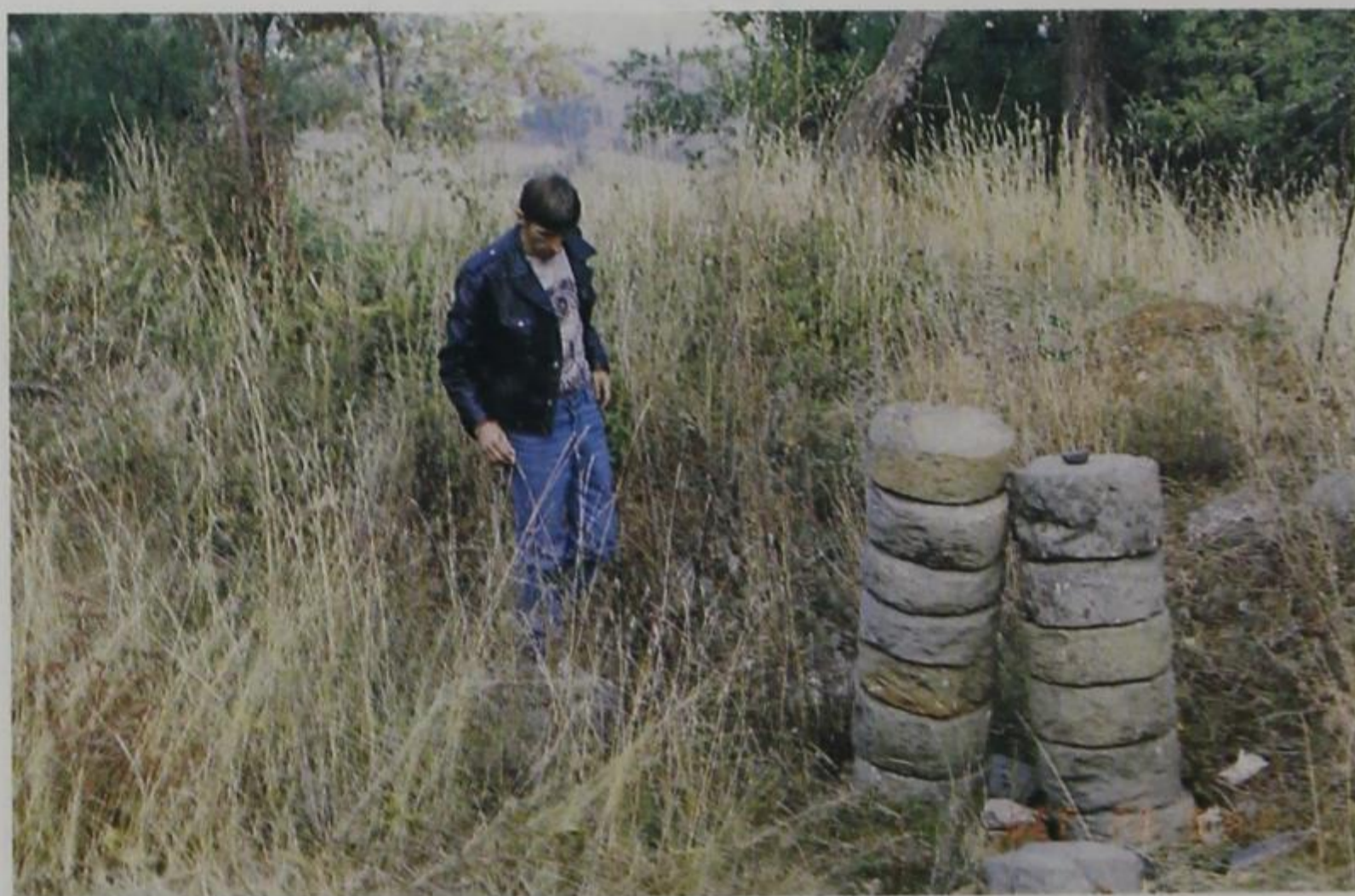
Ο Τάσος Τάσιο προσπαθεί να εντοπίσει την εκκλησία.

«Εδώ ήταν μια εκκλησία, με τα υλικά της (πέτρες και ξύλα) έκαναν σταύλο οι στρατιώτες του Χότζα.»

Και ο σταυρός ακόμη δέχτηκε την αθεϊστική μανία...

Σοκαρισμένος αναζητά κάποια ίχνη από την εκκλησία του Αγίου Αθανασίου (νεκροταφείο), ο Τάσος Τάσιο.

*Εδώ ήταν ο ναός του Αγίου Γεωργίου (Με τις πέτρες του έγινε το στάδιο).
Το Ιερό βήμα του Αγίου Γεωργίου μετατράπηκε σε πολυβολείο!*

*Με λίγη καλή θέληση διακρίνονται τα ίχνη της εκκλησίας. Είναι στο
δρόμο προς Κορυτσά. Με τα υλικά της έγινε το κτίριο του συνεταιρισμού.*

Κορυτσά

Στην Κορυτσά βρίσκονται πολλοί πρόθυμοι να σε ξεναγήσουν. Δεν νομίζω ότι η πόλη έχει αλλάξει και πολύ τα τελευταία 50 χρόνια! Ο Νίκος Μαγκολέτσης μας δείχνει το πάρκο: «Εδώ ήταν άλλοτε η εκκλησία της Παναγιάς. Ισοπεδώθηκε το 1967. Οι εικόνες και το τέμπλο είναι στο Μουσείο. Κάτω ακριβώς βρίσκονται αρχαίες κατακόμβες».

Η Μαρία μας οδηγεί στην πλατεία που άλλοτε ήταν η περίφημη **Μητρόπολη της Κορυτσάς**. Κατεδαφίστηκε το 1967. Στη θέση της είναι το Μουσείο, ένα όντως επιβλητικό κτίριο, όπου ευτυχώς φυλάσσεται σχεδόν ατόφιο το τέμπλο και όλα τα εξαρτήματα της Εκκλησίας...

Εδώ, φέτος τα Χριστούγεννα, λειτούργησε ο Έξαρχος. Δεν ξέρω αν η επιτυχία οφείλεται στη δραστηριότητα του Εξάρχου ή στην υποχωρητικότητα των αλβανικών αρχών, γεγονός πάντως είναι ότι το θαύμα στην Αλβανία συνεχίζεται...

Μέσα στο μητροπολιτικό μέγαρο, με όσα φτωχά μέσα διέθεταν, παρακολούθησαμε μια βάπτιση. Η Χάρις Του δεν χρειάζεται πολυτέλειες να δοθεί στους πιστούς, που τόσα χρόνια την έπαιρναν μυστικά και άτυπα. Η Ιησουέλα θυμάται τη δική της ιστορία και απομακρύνεται να μην δούμε τη συγκίνησή της... Πενήντα χρόνια διωγμοί δεν είναι και λίγα, με αποκορύφωμα εκείνη την «εθνικά περήφανη» δήλωση (30.11.1969) στο Πέμπτο Συνέδριο του Κ.Κ.Α. πως η Αλβανία «έγινε το πρώτο αθεϊστικό κράτος στην υφήλιο». Τα αποτελέσματα είναι γνωστά: από τις 330 ενορίες (2.500 περίπου εκκλησίες) και τα 25 Μοναστήρια (στις 4 επαρχίες — 19 Αρχιερατικές Περιφέρειες) μετά το 1967 σχεδόν δεν έμεινε τίποτε. Όλα πέρασαν στο Κράτος, οι ναοί έγιναν γυμναστήρια, μουσεία, αποθήκες και στάβλοι! Και μετά από 25 χρόνια, εντελώς αναίμακτα, εντελώς αναπάντεχα, η

Αλβανία βγαίνει από την απομόνωση και ζητά τη βοήθεια της Φιλελεύθερης Ευρώπης να κερδίσει τις χαμένες δεκαετίες... «Πολύ καλό για να είναι αληθινό», όπως θα λέγανε οι φλεγματικοί Άγγλοι. Κι όμως, για όσους ξέρουν τα πράγματα της Αλβανίας, είναι πολύ αληθινό για να το αμφισβητήσει κανείς. «Το περιμέναμε και το ελπίζαμε», όπως είπαν οι εκκλησιαζόμενοι στην εκκλησία της Φοινίκης στο Δεσπότη τους. Το ίδιο μας είπε και ο Έξαρχος τον Αύγουστο, όταν του λέγαμε ότι είναι δύσκολο να του παραχωρηθεί το Μουσείο της Κορυτσάς για να ξαναγίνει ναός θρησκευτικής λατρείας. Κι όμως έγινε. «Τα αδύνατα τοις ανθρώποις, δυνατά παρά τῷ Θεῷ ἐστί».

Αλλά η Κορυτσά μας επιφυλάσσει πολλές εκπλήξεις. Καθώς επισκεφθήκαμε την υπό ανέγερση εκκλησία του Αγίου Αθανασίου (την γκρέμισαν το 1967), παρατηρήσαμε ότι στο κέντρο της υπήρχε μια μικρογραφία εκκλησίας, με ένα καντήλι και κεράκια να καίνε μάλιστα. Λες και μερικά παιδιά «έπαιζαν». Φαινόταν κάπως αδύνατο να έχει γίνει αυτή η μικροεκκλησία από παιδιά, όπως και αφύσικο να έχει γίνει και από «μεγάλους». Φαίνεται ότι είδαν την απορία μας οι εργάτες και ο επικεφαλής μας εξήγησε πως ένας νεαρός, από την 1η Μαΐου 1990 έφτιαχνε αυτή την εκκλησία και η αστυνομία τη χαλούσε. Αυτός επέμενε και όταν τους έβλεπε από μακριά έφευγε και κρυβόταν στο βουνό (ο λόφος που χτίζεται η εκκλησιούλα είναι στην άκρη της Κορυτσάς). Μα ποιος ήταν αυτός που είχε τόσο θάρρος; ρωτήσαμε με δικαιολογημένη δυσπιστία. «Ο Αρμάντος Ντερβίσι», μου απάντησαν. «Μην ασχολείσθε μαζί του, είναι τρελός. Άλλωστε, ήταν παιδί και μεγάλωσε χωρίς γονείς σε βρεφοκομείο!».

Αυτό μου κίνησε την περιέργεια και ζήτησα να τον γνωρίσω. Και τρελός και ορφανός και γενναίος, δεν μου πήγαινε καλά. Όταν είδα τον Αρμάντο (αλβανικής εθνικότητας),

κατάλαβα ότι είχα μπροστά μου έναν σωστό άντρα, από εκείνους που σε άλλες εποχές που η ανθρωπιά είχε μεγάλη σημασία θα ήταν ένας Γιάννης Αγιάννης ή κάτι παρόμοιο. Ένας πολύ αρρενωπός νεός, ένας άφοβος άντρας που δεν είχε κανέναν ενδοιασμό και να μιλήσει και να φωτογραφηθεί.

—Γιατί το έκανες αυτό; τον ρώτησα.

—Γιατί ήθελα οι γυναίκες να έχουν μια εκκλησία να προσεύχονται και να ανάβουν τα καντήλια. Λυπόμουν να τις βλέπω να βασανίζονται, απάντησε απλά.

—Το έκανες από πίστη; τον ξαναρώτησα.

—Αν δεν πίστευα, δεν θα το έκανα, απάντησε κοφτά.

—Είσαι βαπτισμένος, Αρμάντο;

—Όχι, μου απάντησε σκεπτικός.

—Θέλεις να σε βαπτίσω εγώ;

—Ναι, απάντησε μετά από έναν αδιόρατο δισταγμό.

—Πότε;

—Όταν τελειώσει η εκκλησία, ήρθε κατηγορηματική η απάντηση.

Αποχαιρετήσαμε με δυσκολία τον Αρμάντο. Με τέτοιους γενναίους Αρμάντους η Αλβανία δεν έχει να φοβηθεί τίποτε. Ποιος είπε ότι χάθηκαν οι ωραίοι και οι γενναίοι άνθρωποι; Ελπίζω ο Νομάρχης που υποσχέθηκε να δώσει χρήματα για την εκκλησία (άλλωστε το χτίσιμο γίνεται από την υπηρεσία κρατικής ανοικοδόμησης) να κρατήσει το λόγο του, για να έχω την τιμή να γίνω ανάδοχος του Αρμάντο Ντερβίσι...

Την ίδια μέρα επισκεφθήκαμε την εκκλησία του **Προφήτη Ηλία**, χτισμένη επίσης επάνω σε λόφο, με όλη την Κορυτσά στα πόδια της... Ήταν ημέρα που λειτουργούσε και ήταν κατάμεστη από Κορυτσιώτες και Κορυτσιώτισσες. Ο σεμνός ιερέας Χρίστος Ράτση μίλησε στην καρδιά τους με το κήρυγμα, ενώ ο πρόεδρος της εκκλησιαστικής

Επιτροπής Σωτήριος Μπαμπούλης, ένας γλυκύτατος άνθρωπος, σκοτώθηκε να μας εξυπηρετήσει για να επισκεφθούμε τις εκκλησίες που ζητήσαμε να δούμε έξω από την Κορυτσά (μουσεία).

Φεύγοντας από την Κορυτσά

Ο Σωτήριος Μπαμπούλης μας συνόδευσε σε δύο βυζαντινά ξωκκλήσια έξω από την Κορυτσά. Θα πρέπει να είχαν γνωρίσει ημέρες δόξας, γιατί το ένα είχε σκεπασμένο νάρθηκα, προφανώς για να εξυπηρετεί μεγάλο πλήθος προσερχομένων. Το δεύτερο είναι ηπειρωτικού ρυθμού. Και τα δύο έχουν βεβηλωθεί στο εσωτερικό μετά μανίας. Οι περίφημες τοιχογραφίες Αγίων έχουν δεχθεί την μήνι των στρατιωτών, που τους έχουν «βγάλει» τα μάτια ή έχουν «ξύσει» ολόκληρο το κάτω μέρος τους. Σήμερα βέβαια έχουν κηρυχθεί διατηρητέες και έχουν γίνει προσπάθειες αναστηλώσεώς τους και τα φυλάνε ως μουσεία. Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στην Πλατυτέρα της κόγχης του Ιερού του ενός ναού, όπου η Παναγία κάθεται σε θρόνο, έχοντας δίπλα της τους δύο Αρχαγγέλους ολόκληρους, σε στάση ικεσίας.

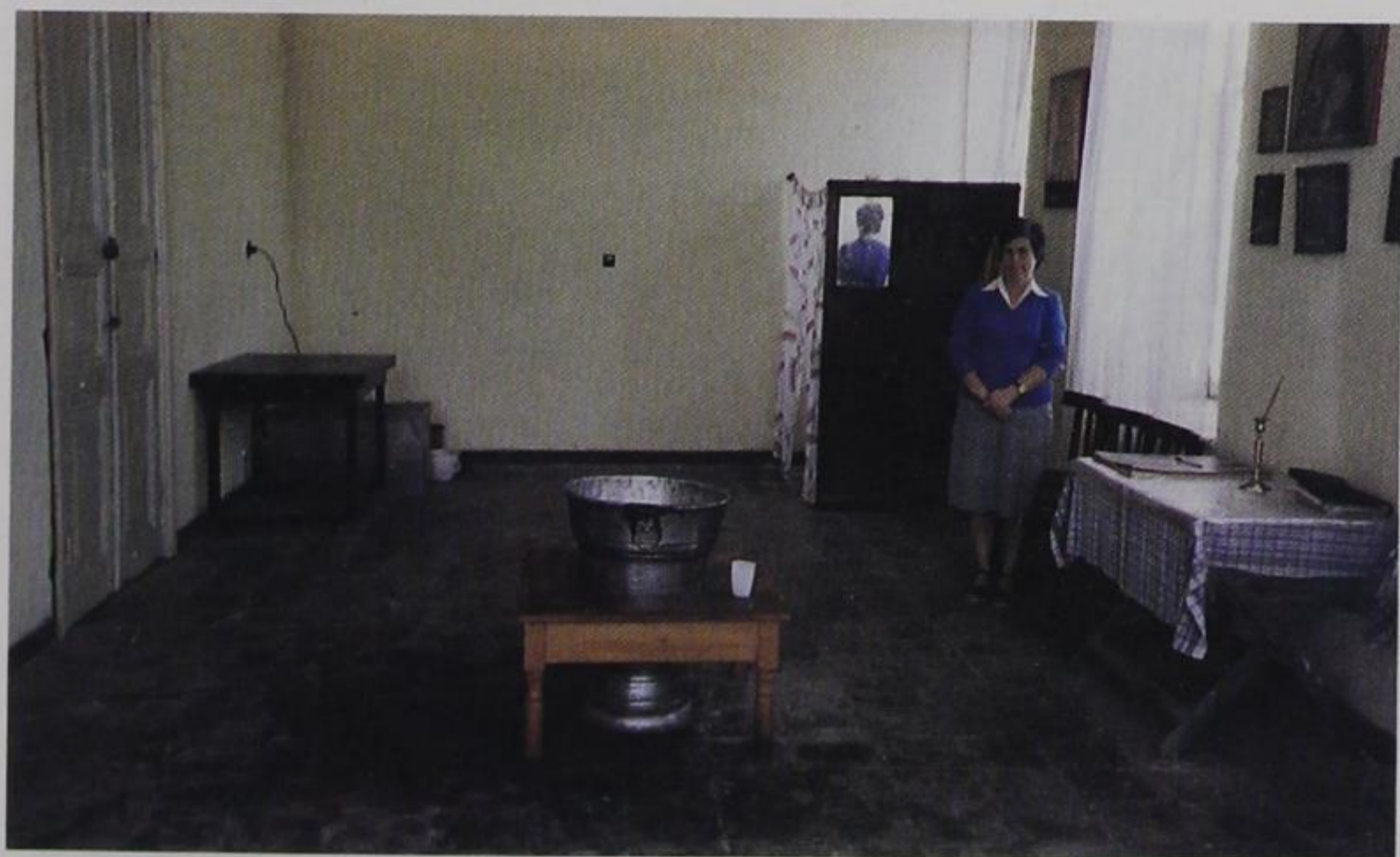
Εδώ ήταν η Μητρόπολη της Κορυτσάς. Κατεδαφίστηκε το 1967. Στη θέση της κτίστηκε το Μουσείο που βλέπετε. Ευτυχώς φυλάσσονται το ξυλόγλυπτο τέμπλο και τα περισσότερα λατρευτικά είδη της εκκλησίας.

Οι γκρεμισμένες εκκλησίες της Κορυτσάς σώζονται μόνο στις φωτογραφίες του Μουσείου σήμερα...

Το βυζαντινό ξυλόγλυπτο τέμπλο στο Μουσείο της Κορυτσάς. Λείπουν οι περισσότερες εικόνες του πάνω μέρους του τέμπλου.

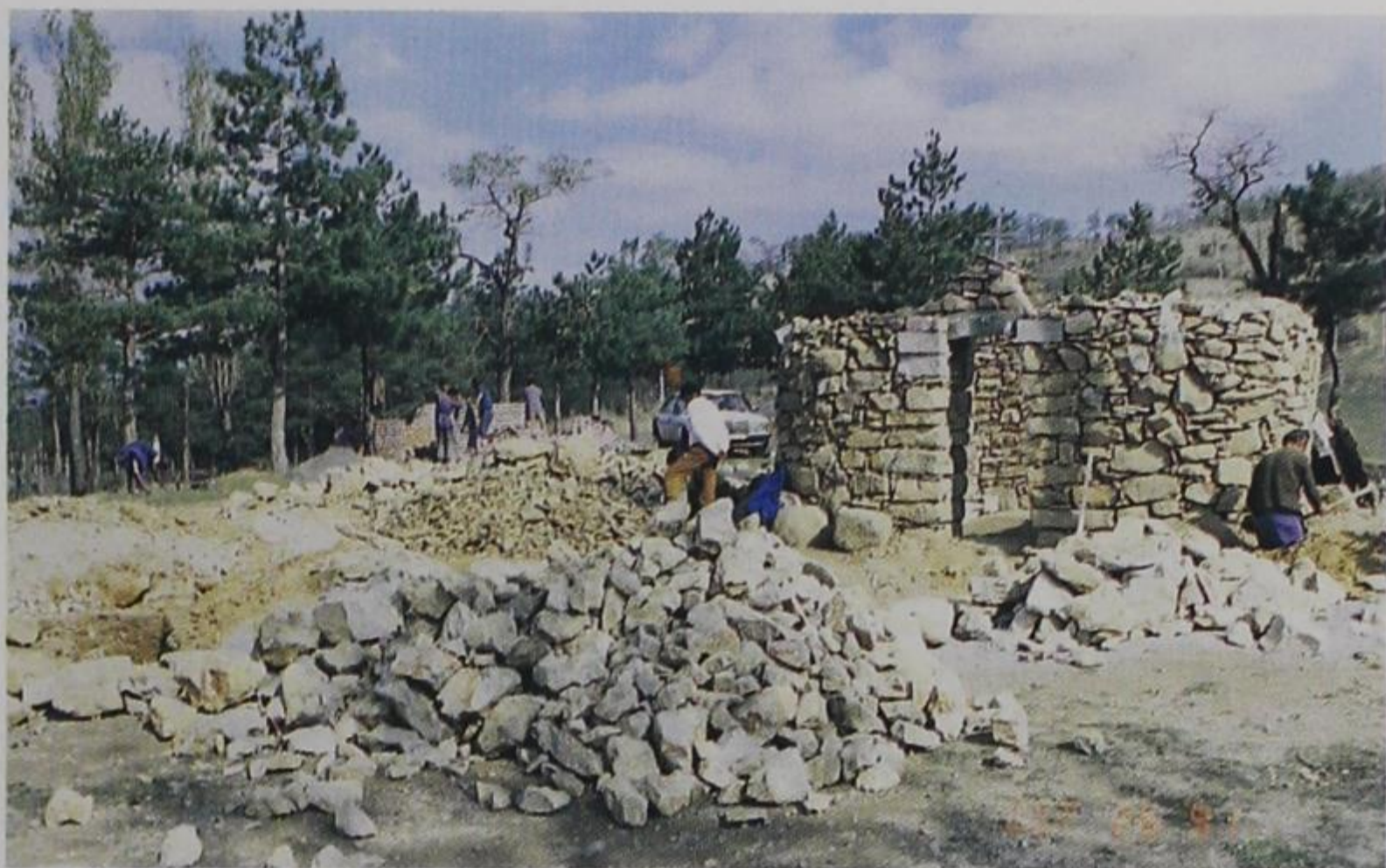
Ελλείψει εκκλησίας οι βαπτίσεις στην Κορυτσά γίνονται στο πρόχειρο αυτό χώρο του Μητροπολιτικού μεγάρου.

«Εδώ ήταν άλλοτε η εκκλησιά της Παναγιάς», μας λέει ο Νίκος Μαγκολέτσης. Ισοπεδώθηκε το 1967. Από κάτω υπάρχουν αρχαίες κατακόμβες.

Αυτό είναι το σχέδιο της νέας εκκλησίας του Αγίου Αθανασίου στην Κορυτσά.

Κι αυτή είναι η «εκκλησία» του Αρμάντο Ντερβίση, του 25χρονου Αλβανού που τον είπαν τρελό γιατί τόλμησε να υπερασπίσει την πίστη του στα δύσκολα χρόνια.

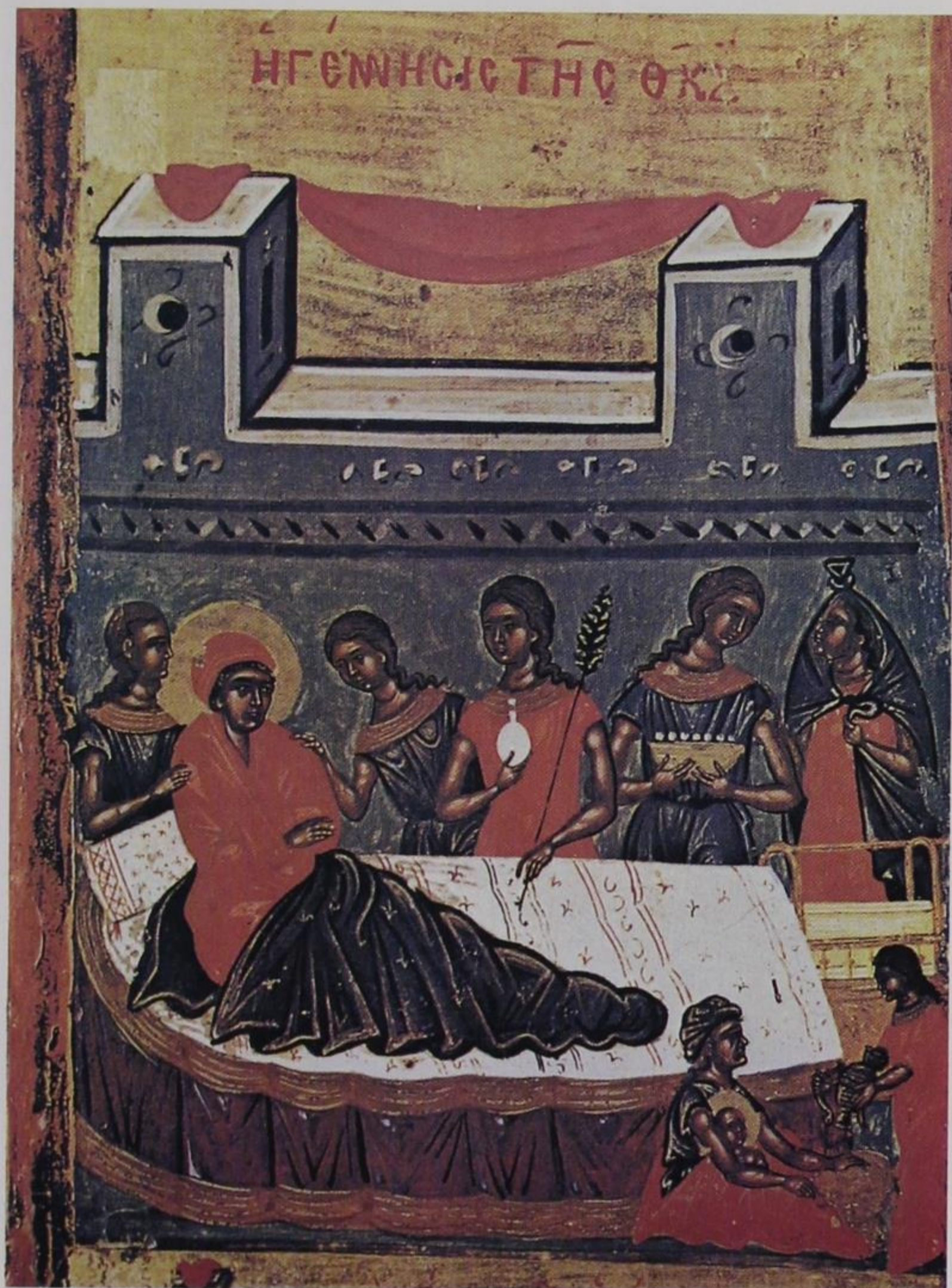
Αρμάντο Ντερβίση, ο γενναίος της Κορυτσάς.

Μόνο εκκλησία δεν θυμίζει το εσωτερικό του προφήτη Ηλία. Ούτε τέμπλο, ούτε εικόνες. Ευτυχώς έχουν την πίστη οι Κορυτσιώτες και μ' αυτή θα την ξαναχτίσουν!

Ο παπα-Χρήστος Ράτσης στην Κορυτσά, ένας από τους 15 ιερείς που επέζησαν...

Η Γέννηση της Θεοτόκου. Εικόνα στον Ιερό Ναό της Ζωοδόχου Πηγής (18ος αι. μ.Χ.) του αγιογράφου Κωνσταντίνου, Κορυτσά.

Ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου σε πλάγια Πύλη του εικονοστασίου στο Σπήλαιο της Παναγιάς (14ος αι. μ.Χ.), Κορυτσά.

Ο Ιησούς Χριστός στο θρόνο, εικόνα επί ξύλου, 1752 μ.Χ. Ιερός Ναός Μητροπόλεως Ζωοδόχος Πηγή, Κορυτσά.

Αρχάγγελος Μιχαήλ, σε σανίδι, 14ος αιών Παναγία, Μπόργιε Κορυτσάς.

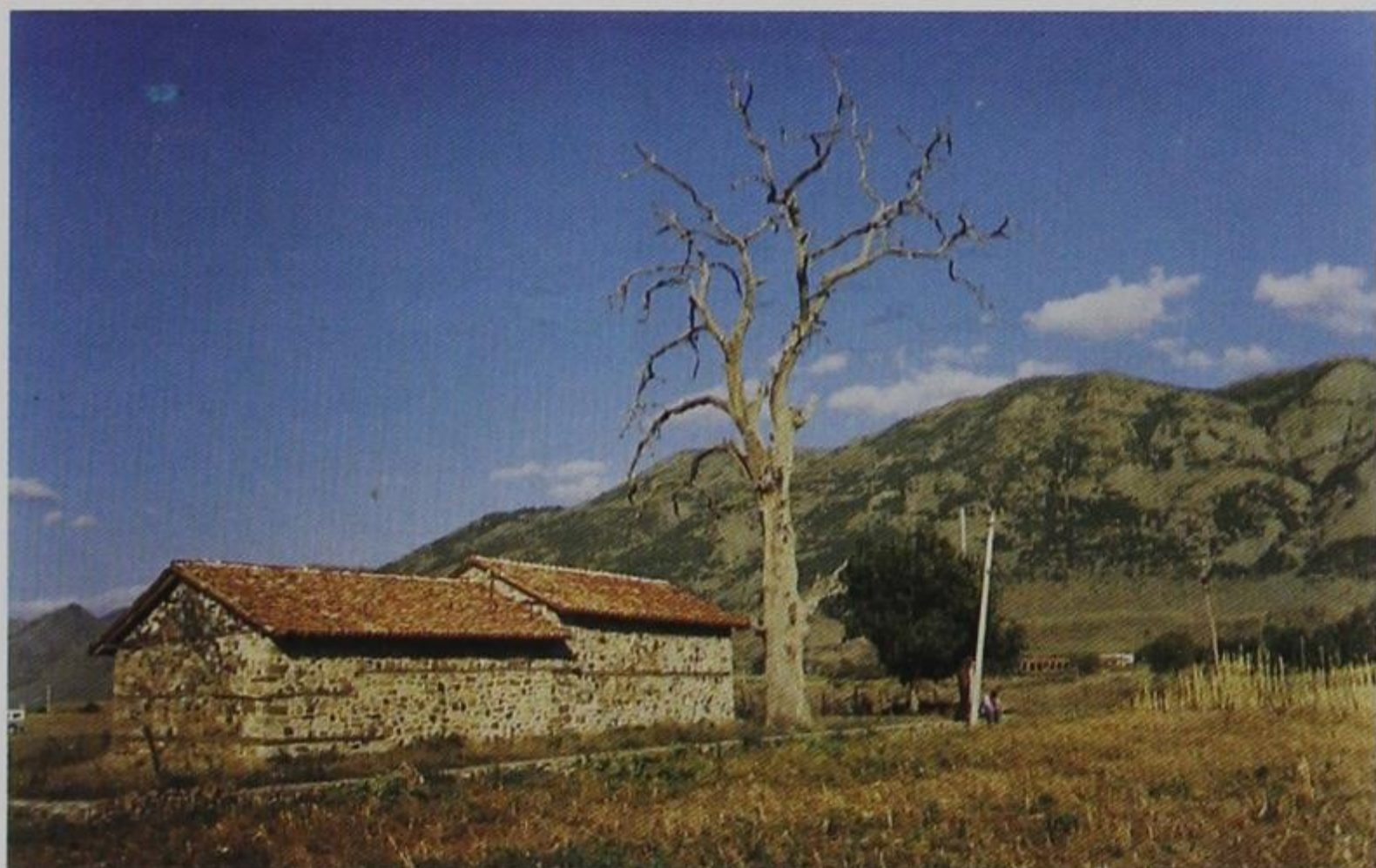
Ο Αρχάγγελος Γαβριήλ, σε σανίδι 12ος αιών. Σπήλαιο Παναγίας, Πρέσπα Κορυτσάς.

Παναγία η Οδηγήτρια, 12ος αιών, Σπήλαιο Παναγίας, Πρέσπα-Κορυτσάς.

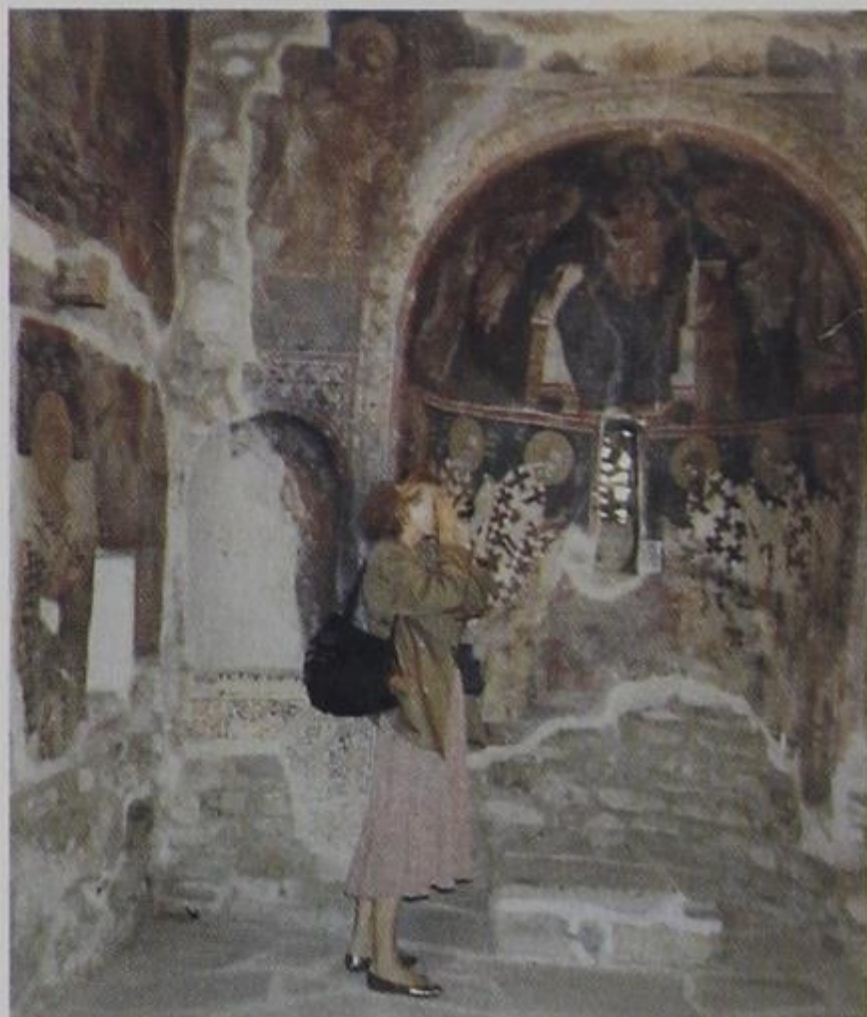
Τοιχογραφία στον Ιερό Ναό του Αγίου Νικολάου, στη Μοσχόπολη Κορυτσάς. 18ος αιών.

Η εκκλησία (έξω από την Κορυτσά), είναι εσωτερικά λεηλατημένη — γυμνή όπως και το δέντρο που υψώνεται δίπλα της...

Η τοιχογραφία της Άκρας Ταπεινώσης (Αποκαθήλωση) με κατεστραμμένο το πρόσωπο του Θεανθρώπου.

Η κ. Λίζα Έβερτ φωτογραφίζει τις τοιχογραφίες του Ιερού Βήματος. Στο βάθος η Πλατυτέρα.

Ο πρόεδρος της εκκλησιαστικής επιτροπής της Κορυτσάς Σωτήρης Μπάμπουλης, μας συνοδεύει στις δύο εκκλησίες που έγιναν Μουσεία, έξω από την Κορυτσά (Φωτ. Ι, ΙΑ).

Μπόγραδετς

Χαιρόμαστε τη διαδρομή μέχρι το Μπόγραδετς —στην Αλβανία κάθε διαδρομή είναι μια μικρή χαρά, καθώς όλα είναι καθαρά, πρωτόγονα και αληθινά... Κάποιος από την παρέα έκανε μια δήλωση: «Νιώθω την ανάγκη να βοηθήσω την Αλβανία και τούτο το λαό, γιατί θυμάμαι μια άλλη εποχή που στην ίδια θέση ήμαστε και μεις και μας έστελνε βοήθεια η Αμερική... Δεν είναι πολλές δεκαετίες πίσω που ζητούσαμε την ίδια και μεις βοήθεια και ευτυχώς την είχαμε...».

Νιώσαμε άσχημα, είναι η αλήθεια, όταν επισκεφθήκαμε ένα εργοστάσιο υαλουργίας, όπου οι μέθοδοι είναι δεκαετιών ή να πω ενός αιώνα πριν!

—Μα, πώς να κάνει κανείς επενδύσεις εδώ; απόρησε ένας της παρέας.

—Αντίθετα, είναι ευκαιρία να κάνεις επενδύσεις εδώ, είχε τα δικά του επιχειρήματα άλλος.

Ευτυχώς που δεν ήμασταν για επενδύσεις στην Αλβανία... γιατί ήταν μια ζωνηρή συζήτηση που με ενόχλησε, καθώς προσπαθούσα να λύσω το μυστήριο του Αρμάντο, που όταν του έδωσα το σταυρό (αφού θα τον βαφτίσω) μου είπε ότι έχει στην κατοχή του έναν σταυρό αμύθητης αξίας και θαυματουργό... Η παρέα όμως επέμενε στη συζήτηση για επενδύσεις και τους είπα τη γνώμη μου κάπως θυμωμένα: «Ασφαλώς και είναι μια χώρα που προσφέρεται η Αλβανία, με πολλές ευκαιρίες, γιατί όλα βρίσκονται στην αρχή. Αλλά ας μη μαλώνουμε, γιατί ήδη έχουν βάλει πόδι οι Ιταλοί και οι Τούρκοι. Εμείς, οι άμεσα ενδιαφερόμενοι, είμαστε οι αιώνιοι απόντες, επίσημα και ανεπίσημα. Ήμουν φαίνεται πολύ νευριασμένη (και με το δίκιο μου, γιατί πέσαμε επάνω σε ιταλική φάλαγγα δυο φορές και άλλες τρεις σε τουρκικό ασθενοφόρο) και έτσι μπήκε τέρμα

στη συζήτηση...

Δεν ήταν και πολύ ευχάριστη έκπληξη η εκκλησία της Παναγίας στο κέντρο του Μπόγραδετς (άλλοτε μεγαλοπρεπής βυζαντινός ναός). Είχε χτιστεί το 1820 αλλά έγινε... συνεργείο αυτοκινήτων το 1967! Τη μετέτρεψαν σε αποθήκη αρχικά και στη συνέχεια σε γκαράζ, γκρεμίζοντας την είσοδο για να χωράει μεγάλα φορτηγά! Το 1991 άρχισε η επισκευή της — τι να πρωτοεπισκευάσεις, δηλαδή! Μερικές από τις εικόνες της είναι αυτές που είχε, αλλά έχει και από εκκλησίες άλλων περιοχών, που ακόμη είναι χαλασμένες και δεν μπορούν να δεχθούν εικόνες.

«Το Μπόγραδετς έχει το 1/4 του πληθυσμού χριστιανούς και τα 3/4 μωαμεθανούς», μας πληροφορούν οι ψάλτες και μέλη της εκκλησιαστικής επιτροπής Κώστας Λακμάνης και Μιχαλάκης Σούτης. «Ακόμη οι εικόνες δεν έχουν επιστραφεί στις εκκλησίες τους, όπως ο Προφήτης Ηλίας που βλέπετε και ανήκει στο χωριό Πλεσίστι». Μας έφεραν διάφορα αντικείμενα, όπως το σταυρό του τέμπλου, που τον φύλαξαν όταν χάλασαν την εκκλησία! Οι αγιογραφίες είναι του αγιογράφου Μπελκαμένη, με ημερομηνία 20.5.1940.. Ο Κώστας Λακμάνης θυμάται ότι στον πόλεμο του '40 έπεσε μια οβίδα ένα μέτρο πιο εκεί από τη γυναίκα του που έπλενε. Αλλά ήταν λασπόνερα και δεν έπαθε τίποτε. «Άλλωστε, είχε πάντα φυλακτό, καθ' ότι κόρη παπά. Εμείς ήμασταν και είμαστε πάντα άνθρωποι του Θεού. Γι' αυτό και είμαι στην εκκλησιαστική Επιτροπή. Ο Θεός πάντα μας προστατεύει».

Ο Θεός πάντα τους προστατεύει —όλους μας προστατεύει σκεφτόμουν καθώς αποχαιρετούσα το όμορφο Μπόγραδετς τρέχοντας πλάι στη λίμνη της Ωχρίδος, απέναντι από τη Γιουγκοσλαβία. Μια διαδρομή που σου έδινε τόση ικανοποίηση που έλεγες να μην τελειώσει ποτέ τούτο το ταξίδι στην Αλβανία...

Τρέχουμε προς το Ελ Μπασάν. Καμαρώνουμε τη γέφυρα της Καμάρας, 200 χρόνων, στο χωριό Μιράκα, που ενώνει το βουνό Καμενούν με το δρόμο, καθώς ο Γιαννούσος ποταμός μπαίνει στη μέση απρόσκλητος και απειλητικός — συχνά σου δίνει την εντύπωση αυτό το ποτάμι ότι κάτι κρύβει στα βαθιά νερά του, καθώς μας παρακολουθεί του λοιπού στο ταξίδι μας στο κέντρο της Αλβανίας...

Η ελληνική εκκλησία έστειλε ένα δισκοπότηρο. Έτσι ο παπάς μπορεί να λειτουργήσει (χειροτονήθηκε πρόσφατα και δεν μιλάει καλά ελληνικά).

Το Μπόγραδετς από την πλευρά της λίμνης. Ο Χότζα νόμισε πως θα προστατέψει την πόλη με τις εικονιζόμενες πολεμίστρες.

Κάποτε ήταν ο περίλαμπρος ναός της Παναγίας. Το δικτατορικό καθεστώς του Χότζα την μετέτρεψε σε συνεργείο αυτοκινήτων (διακρίνεται ακόμη η καταπακτή επισκευής των φορτηγών). Τώρα μερικές εικόνες και μερικά υποτυπώδη μανουάλια δείχνουν πως είναι εκκλησία.

Οι Ιεροψάλτες και μέλη της εκκλησιαστικής επιτροπής Κώστας Λακμάνης (αριστερά) και Μιχαλάκης Σιούτης μας δείχνουν μακέττα της εκκλησίας.

Ο εικονιζόμενος προφήτης Ηλίας, κρατά στο αριστερό χέρι τις προφητείες και στο δεξιό το μαχαίρι. Τα μάτια του τα έβγαλαν ασεβή χέρια...

Η μητέρα του Θεού, περισώθηκε.

Ευσεβή χέρια φύλαγαν το κομμάτι (σταυρός) που απόμεινε από το τέμπλο.

Κατεστραμμένες τοιχογραφίες....

Ο παντοκράτωρ-ρωσική εικόνα. Πατριαρχική προσφορά...

Ελ Μπασάν

Η εκκλησία-μουσείο του Ελ Μπασάν ήταν πράγματι αυτό που με έστειλαν να δω: ένα αληθινό πολιτιστικό μνημείο. Η εκκλησία της **Παναγίας**, βυζαντινή βασιλική με δύο υπαίθρια κλίτη, τα οποία στήριζαν πανέμορφοι κίονες, καταλήγει σε τρίκογχο ιερό. Με δύο λέαινες να αγναντεύουν την ανατολή στις δύο στέγες των ακραίων κογχών!

Η εκκλησία είναι παλαιότερη, αλλά το 1883 τη μεγάλωσαν στο σημερινό της μέγεθος και έχει χαρακτηριστεί διατηρητέα. Έχει τις ωραιότερες αγιογραφίες στην Αλβανία. Οι αγιογραφίες, κυρίως του Ονούφριου (16ου αιώνα) προκαλούν το δέος που αισθάνεται κανείς μόνο στα ορθόδοξα παραδοσιακά μοναστήρια: η «προσευχή του Χριστού» σου δημιουργεί αμέσως την ανάγκη επικοινωνίας με το Θείο, ενώ η «Θυσία του Μανουήλ» σου δημιουργεί φόβο Θεού! Στον αποκεφαλισμό δε του Ιωάννου του Προδρόμου, η μορφή του Ρωμαίου στρατιώτη είναι βυζαντινή! Το τέμπλο αποτελείται από τρία μέρη. Το άνω τμήμα έχει τη ζωή του Χριστού (λείπουν οι εικόνες), το μεσαίο τους Αγίους (λείπουν) και στο κάτω σώζονται μερικές από τις «Δεσποτικές» εικόνες.

Ο Μάρκος Καπέταν, κερκυραϊκής καταγωγής, ήταν ο πρώτος που φρόντισε να ανοίξει η εκκλησία. Ευτυχώς μόνο 15 εικόνες της έκλεψαν. Έχουν ιερέα, αλλά δεν έχουν... θυμιατό. Έχουν ακόμη άλλες δύο εκκλησίες: τον Άγιο Νικόλαο και τον Άγιο Αθανάσιο.

Με μεγάλη προθυμία, η γραμματέας της εκκλησίας Ασπασία Καλούδη, μας δίνει πληροφορίες: η Παναγία του Ελ Μπασάν φιλοξενεί τα άγια λείψανα του Αγίου Ιωάννου, που έχουν μεταφερθεί από το χωριό Φίκας, μετά από πυρκαγιά στην εκκλησία του.

Η Παναγία του Ελ-Μπασάν (βυζαντινή Βασιλική — βόρεια πτέρυγα, στηριζόμενη σε κίονες, ξεχωρίζει μέρος του τρίκογχου ιερού).

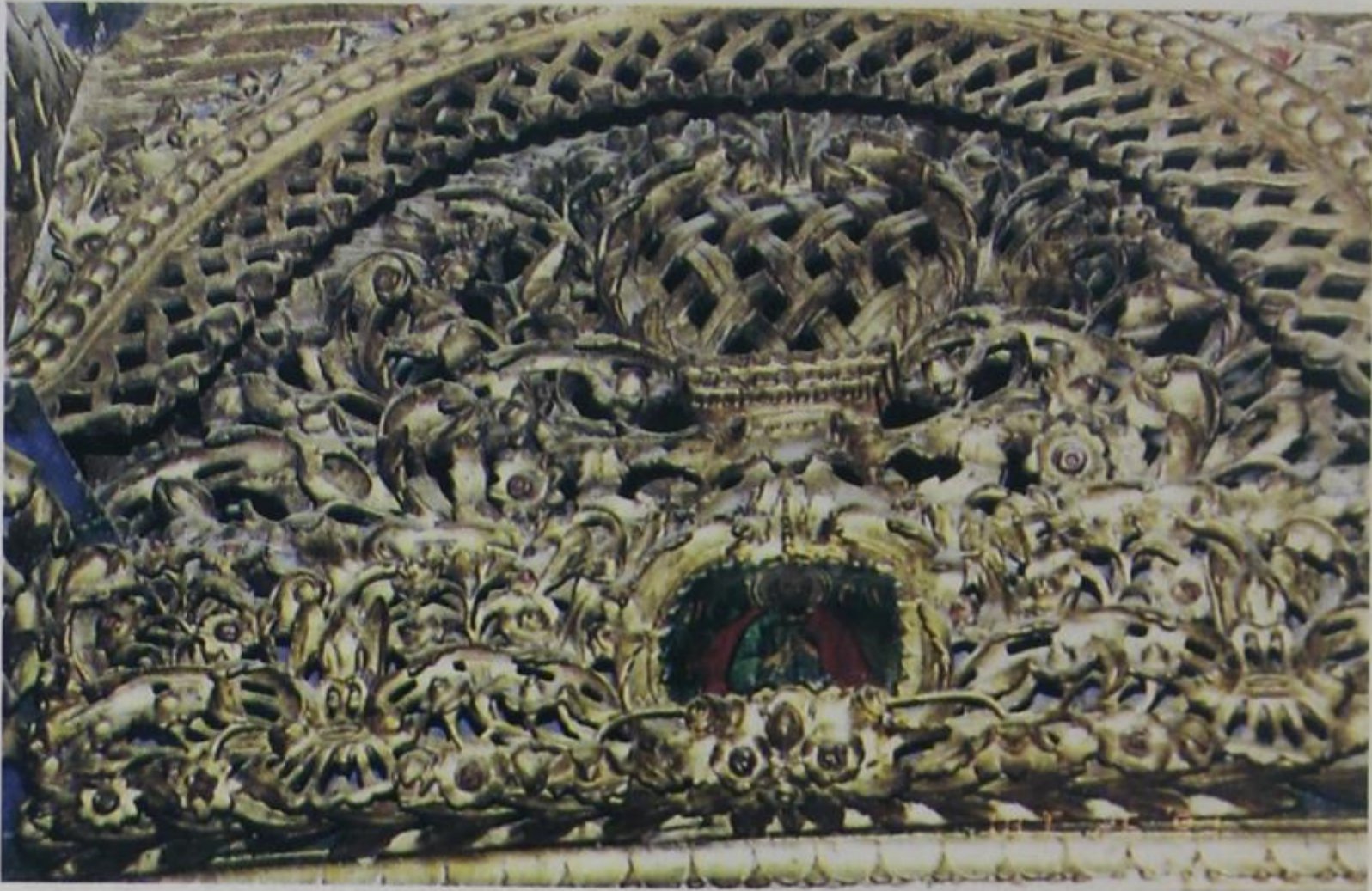
Υπέροχος ξυλόγλυπτος άμβωνας.

Ο δεσποτικός θρόνος στηριζόμενος σε δύο σκύμνους, λεηλατημένος από την εικόνα του Χριστού.

Το τέμπλο, είναι πράγματι υπέροχο μνημείο τέχνης.

Ο Απόστολος Παύλος εικόνα του τέμπλου.

Το ὄνειρο του Ιακώβ.

Η προσευχή του Χριστού.

Η θυσία του Αβραάμ.

Η θυσία του Μανουήλ.

Ο Αποκεφαλισμός του Προδρόμου.

Το κάτω μέρος του τέμπλου.

Από το μεσαίο μέρος του τέμπλου.

Ο Ρόμπενς Καπετάν (αριστερά — ομιλεί άπταιστα αγγλικά) και ο φίλος του Ελβίν Νόος μπροστά στο τέμπλο.

Αρχιστράτηγος Μιχαήλ, εικόνα του τέμπλου.

Ἀρχάγγελος Γαβριήλ.

Ο Χριστός (ως παιδίον) κηρύττει στον Άδη.

Ο Παντοκράτωρ, στην οροφή του κυρίως ναού.

Ο αγιογράφος της τοιχογραφίας Χατζής Αναστάσιος του Χαραλάμπους (υπογραφή δυσδιάκριτη) παρουσιάζει τη Δευτέρα Παρουσία.

Η Πλατυτέρα δεν γλίτωσε τη μανία της αθεΐας... (έργο του ιδίου αγιογράφου).

Η βυζαντινή τεχνοτροπία μαρτυρεί ακόμη και σ' αυτό το απλό μέρος του νάρθηκα την έντονη παρουσία της. Δεξιά η κόγχη (ίσως φιλοξενούσε κάποια εικόνα που μαζί με τόσες άλλες) λεηλατήθηκαν στον καιρό της αθεΐας.

*Ο Άγιος Παντελεήμων. Τοιχογραφία στον Ιερό Ναό του Αγίου Νικολάου
16ος αι.μ.Χ. του αγιογράφου Ονουφρίου, ΕΛΒΑΣΑΝ.*

Μπεράτι

Χάρμα ματιών αυτό το απίθανα καλοδιατηρημένο μουσείο-πόλη του Μπερατιού. Το Μπεράτι (Βεράτιον) είναι η αρχαία Αντιπάτρια, η πόλη των 1000 παραθύρων, όπως λέει ο ποιητής Κανταρέτι, καθώς το ένα σπίτι μοιάζει πάνω από το άλλο και το ένα παράθυρο δίπλα στο άλλο. Ίσως το Μπεράτι είναι η μόνη πόλη της Αλβανίας που μπορεί να συναγωνιστεί σε ομορφιά το παραδοσιακό Αργυρόκαστρο! Η πόλη που είναι χτισμένη σε δυο αντικριστούς λόφους χωρίζεται από το ποτάμι, αλλά ενώνεται με μια γραφικότατη γέφυρα, γιόρτασε το 1990 τα 2.400 χρόνια του!

Καθώς προχωρούμε πλάι στο ποτάμι με τα πλατάνια η ματιά μας σταματά στα σκαρφαλωμένα στο βράχο δίπλα μας εκκλησάκια: στη μέση σχεδόν του βουνού, ένα βυζαντινό ξωκκλήσι του 14ου αιώνα με τρούλλο: ο Αρχάγγελος (Άγιο τον λένε) **Μιχαήλ** μαζί με τον **Άγιο Νικόδημο**. Και δίπλα μας, στο δρόμο σχεδόν, η **Παναγία (Σάν Μαρία)** (τώρα δυστυχώς είναι αποθήκη). Στον απέναντι λόφο, που είναι το άλλο μισό χωριό, ο **Άγιος Θωμάς** και η Μητρόπολη **Άγιος Σπυρίδωνας**.

Παίρνουμε το δρόμο για το Κάστρο. Δεξιά μας, στην κορυφή, ο **Προφήτης Ηλίας**. Μέσα στο Κάστρο μας περιμένει μια έκπληξη, δυσάρεστη και ευχάριστη μαζί. Δυσάρεστη γιατί την εκκλησία (**Παναγία**) την έχουν κάνει μουσείο, κλείνοντάς την ολόκληρη μέσα σε κτίριο(!), ευχάριστη γιατί έτσι είναι άριστα διατηρημένη! Ένας σωστός θησαυρός. Μια αποκάλυψη για τον επισκέπτη το μουσείο-εκκλησία της Παναγίας του Βερατιού. Με απίστευτα σπάνιους θησαυρούς: εικόνες και βυζαντινά κειμήλια.

Είναι πανέμορφο το βυζαντινό ξυλόγλυπτο τέμπλο με τον δικέφαλο αετό στην πόρτα της Ωραίας πύλης και με ιδιο-

μορφίες: στην αριστερή πλευρά, αντί της Παναγίας υπάρχει ο Παντοκράτορας, περιστοιχιζόμενος από μορφές Αγίων και την Παναγία. Στη δεξιά πλευρά, αντί του Χριστού υπάρχουν οι 12 Απόστολοι — ο Άγιος Πέτρος στη μέση με την εκκλησία του Χριστού στα χέρια. Στη θέση του Ιωάννου του Προδρόμου εικονίζονται οι Τρεις Ιεράρχες. Στο επάνω μέρος του τέμπλου υπάρχει η αναπαράσταση της ζωής του Χριστού, έργα του 16ου αιώνα της Παλαιολόγειας Σχολής κυρίως (κατά τον Θεολόγο μας Διονύση Μακρή). Τα σκαλίσματα του ασύλληπτου σε ομορφιά βυζαντινού τέμπλου αποτυπώνουν μορφές ανθρώπων και ζώων σε συνθέσεις απίθανες και χρωματισμούς φανταστικούς! Τα υψωμένα ανθρώπινα χέρια δηλώνουν τις ευχαριστίες εκείνων που κέρδισαν τον παράδεισο...

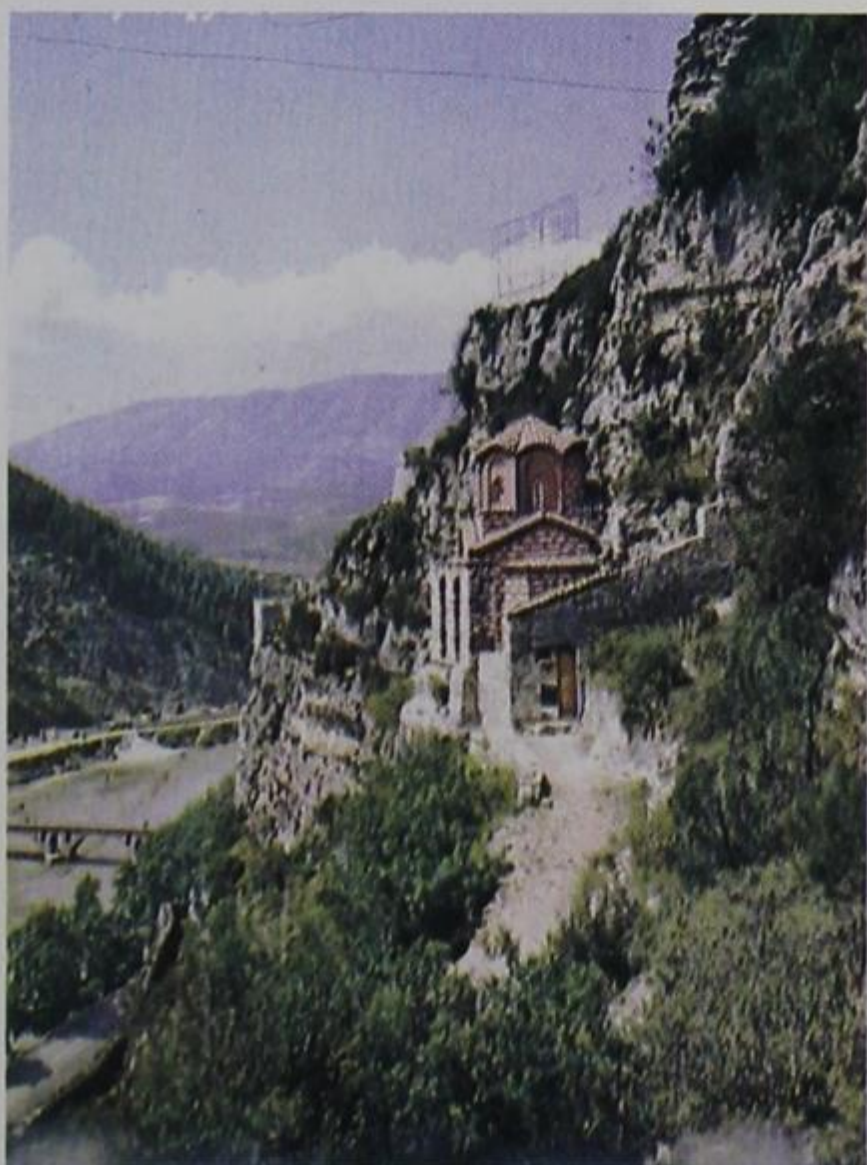
Ο άμβωνας σου κόβει την αναπνοή! Το πάνω μέρος είναι σκεπασμένο, καταλήγοντας σε αετούς ισάριθμους με τους σκαλιστούς κίονες που στηρίζουν την ψευδοροφή του.

Ο δεσποτικός θρόνος, με έναν καταπληκτικό Παντοκράτορα (έργο κατά πάσα πιθανότητα του Ονούφριου, 16ου αιώνα) απολήγουν στον ίδιο με τον άμβωνα αετό, από τον οποίο έχει αποκοπεί η μία φτερούγα, προφανώς από βέβηλα χέρια!

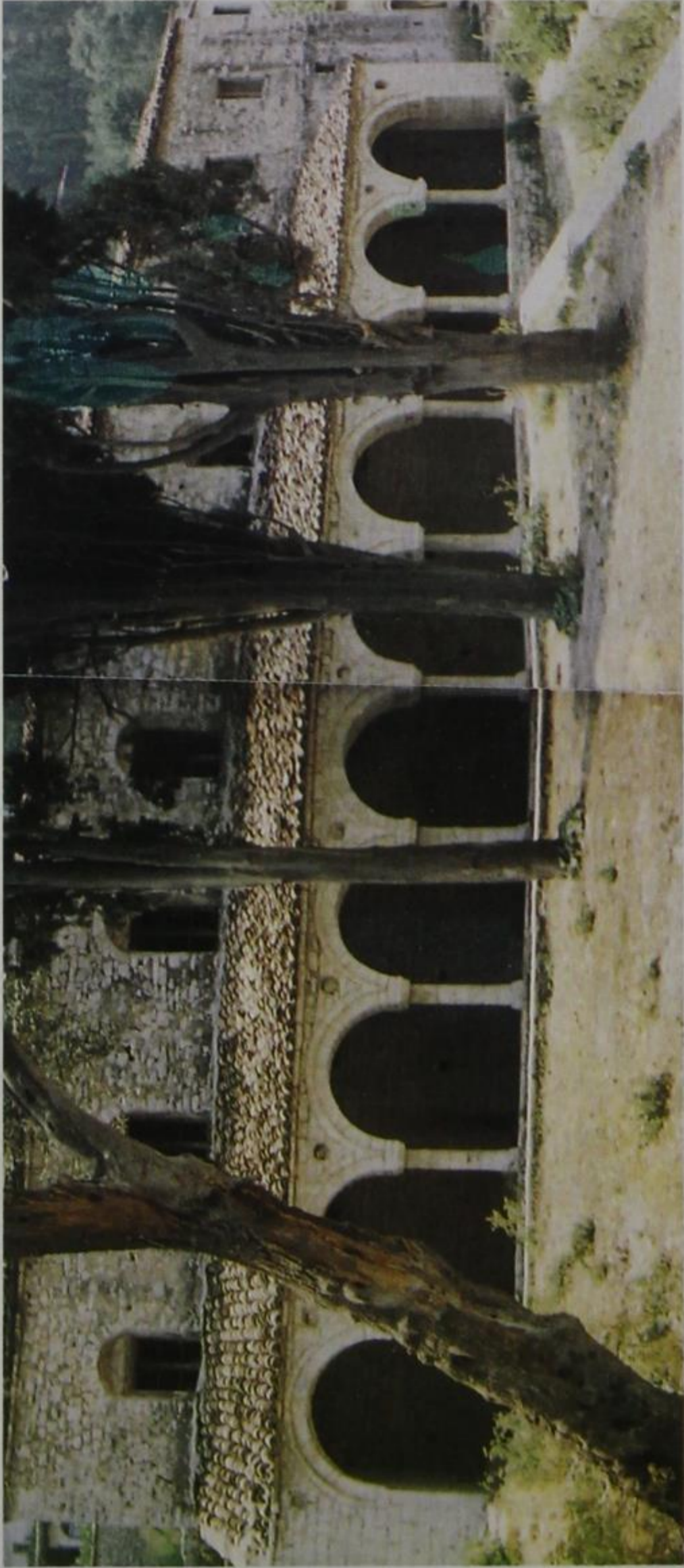
Ο εσώκλειστος ναός στο μουσείο του Βερατιού δείχνει σε όλο του το μεγαλείο την πολιτιστική και πνευματική κληρονομιά του Βυζαντίου στην Αυτοκέφαλη Ορθόδοξη Αλβανική Εκκλησία. Καθώς θαυμάζουμε αυτή την ασύγκριτη ομορφιά, που όμοιά της βρίσκεις μόνο στα ελληνικά αγιορίτικα μοναστήρια, διαπιστώνουμε τα κοινά σημεία των δύο λαών (ελληνικού και αλβανικού) που δεν μπόρεσε να σβήσει το άθεο καθεστώς μισού αιώνα — επέζησαν και θα ενώνουν πάντα τους δύο βαλκανικούς λαούς...

Το Μπεράτι (αρχαία Αντιπάτρια) μοιάζει σαν ζωγραφιά. Η πόλη των 1000 παραθύρων (κατά τον ποιητή Κανταρέττι).

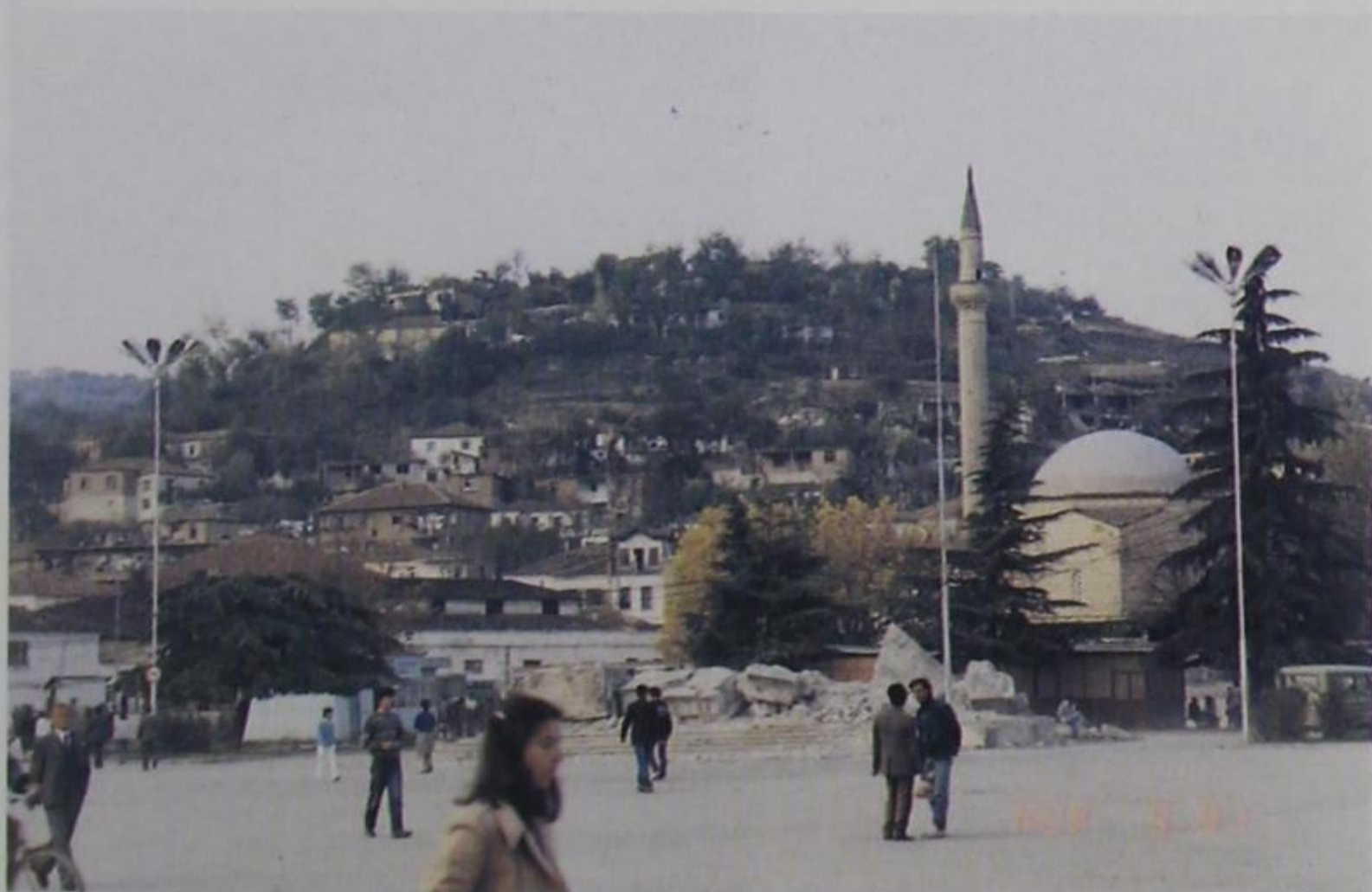
Ο Άγιος Μιχαήλ και Άγιος Νικόδημος, εκκλησία του 13ου, 14ου, αι. γραφικότετη στη μύτη του βουνού, στην καρδιά του Μπερατιού.

Άποψη του Αγίου Σπυρίδωνος (Μητροπολιτικός ναός).

Ο προφήτης Ηλίας απέναντι από το κάστρο του Μπερατίου.

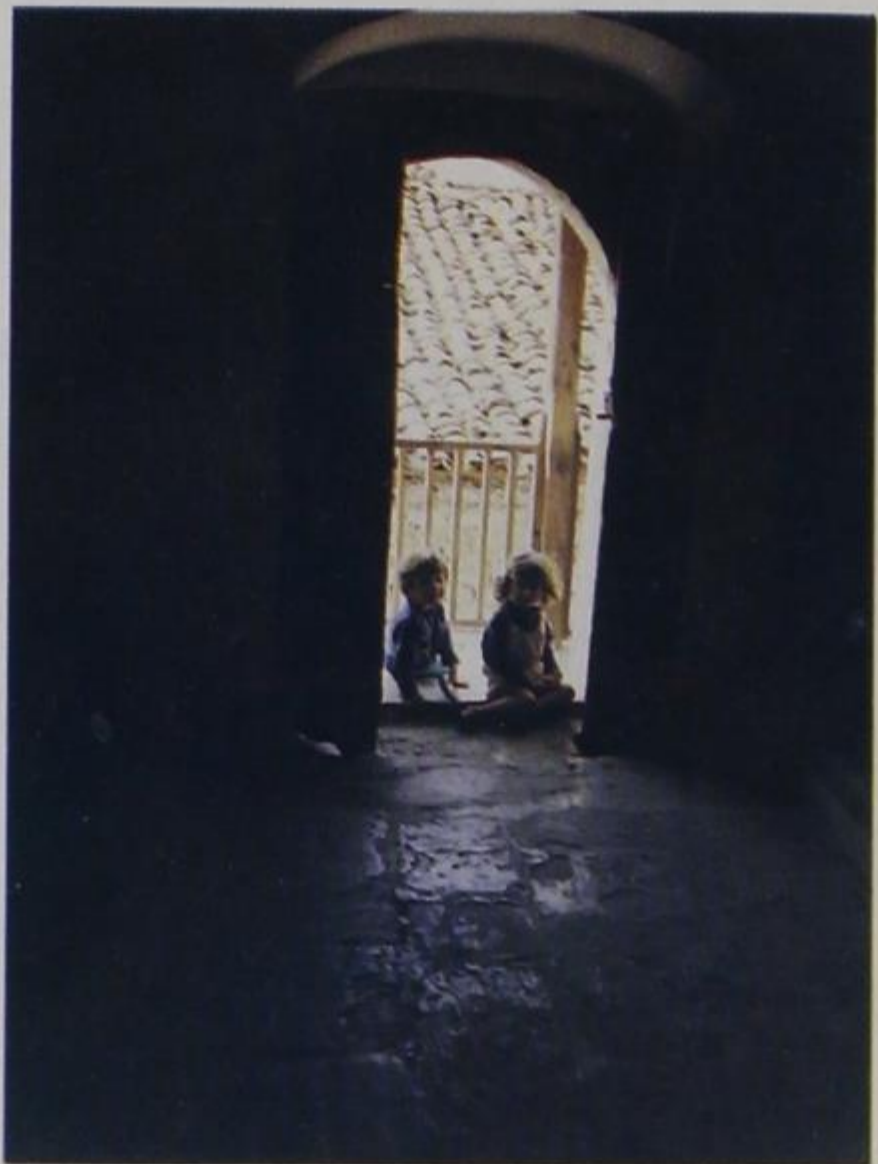

Το τζαμί στην πλατεία του Μπερατίου.

Το μουσείο όπου μέσα κρύβεται μία ολόκληρη εκκλησία.

Τα παιδάκια στην είσοδο του Μουσείου-Εκκλησίας δεν υποπεύονται ότι περνώντας την είσοδο βρίσκονται μέσα στην Παράδοση και στο Θεό!

Από τα ωραιότερα ξυλόγλυπτα τέμπλη της Αλβανίας (819).

Η ζωή και τα θαύματα του Χριστού, στο πάνω μέρος του τέμπλου.

Είσοδος, Ωραιία Πύλη.

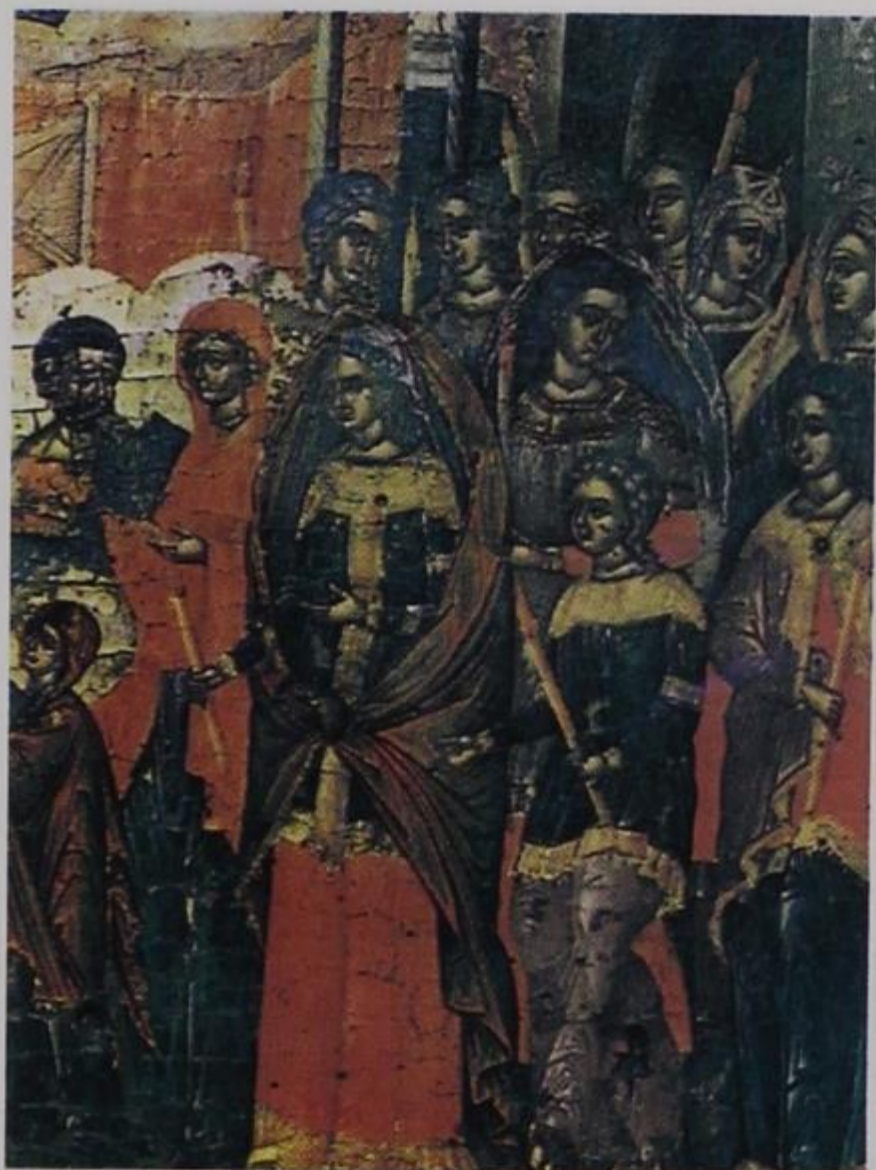
Οι ξυλόγλυπτος άμβωνας και οι λεπτομέρειες του (1, 2, 3, 4, 5).

Περίλαμπρος Δεσποτικός Θρόνος.

Τα Εισόδια, εικόνα, αι Παρθένοι, από την Είσοδο της Θεοτόκου στον ναό, 16ος αιών, Ιερός Ναός Ευαγγελίστριας, Μπεράτι.

Παναγία η Βρεφοκρατούσα. Εικόνα στον Ιερό Ναό των Αγίων Θεοδώρων Βερατίου. Έργο του Αγίου Ονουφρίου Αγιογράφου, από την Καστοριά, πατέρας του Αγιογράφου Νικόλα, 16ος αι.μ.Χ.

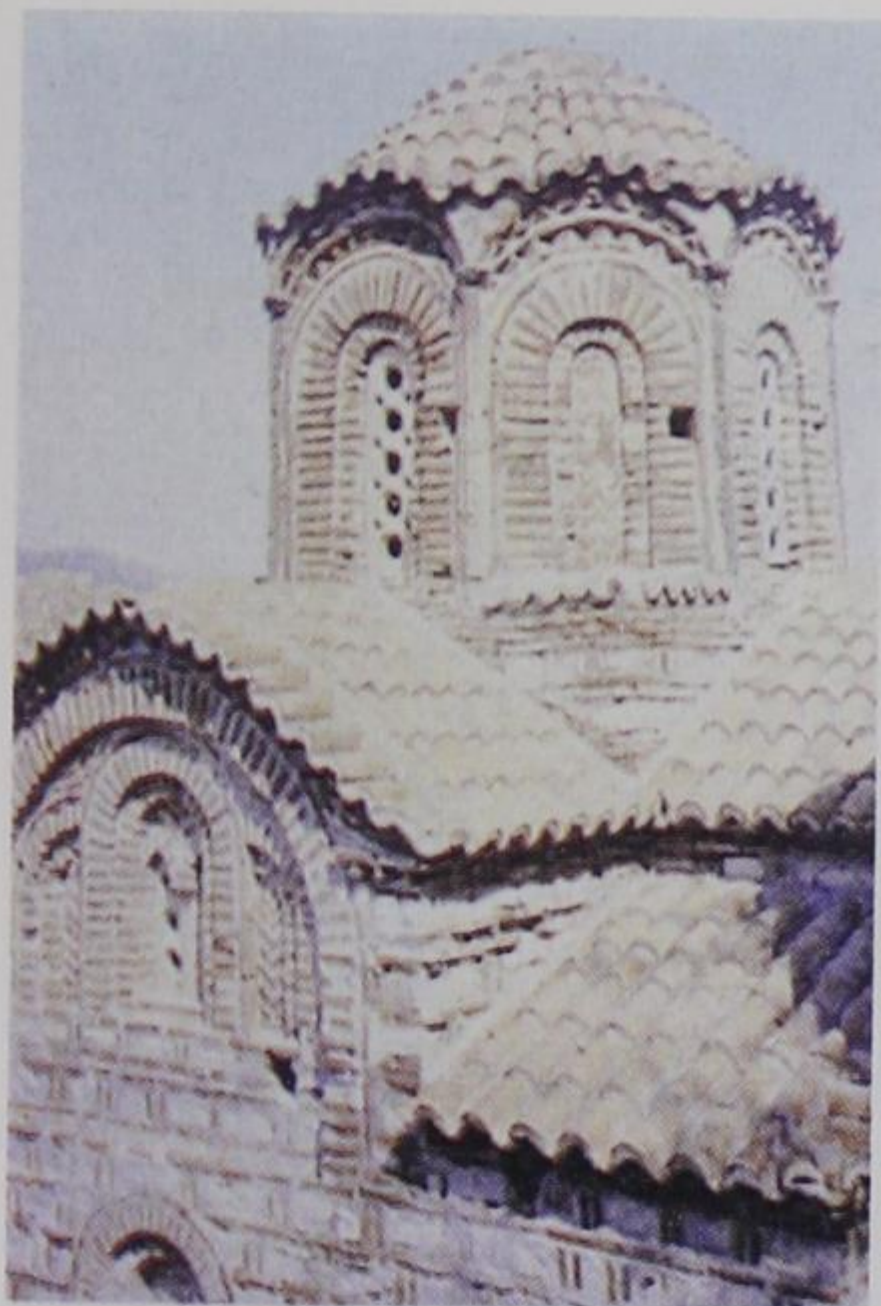

Ο Ιησούς Χριστός ενώ τον νίβουν, 14ος αι. Ιερός Ναός Ευαγγελίστριας, Μπεράτι.

Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Έργο 6ου μ.Χ. αι. Μπεράτι.

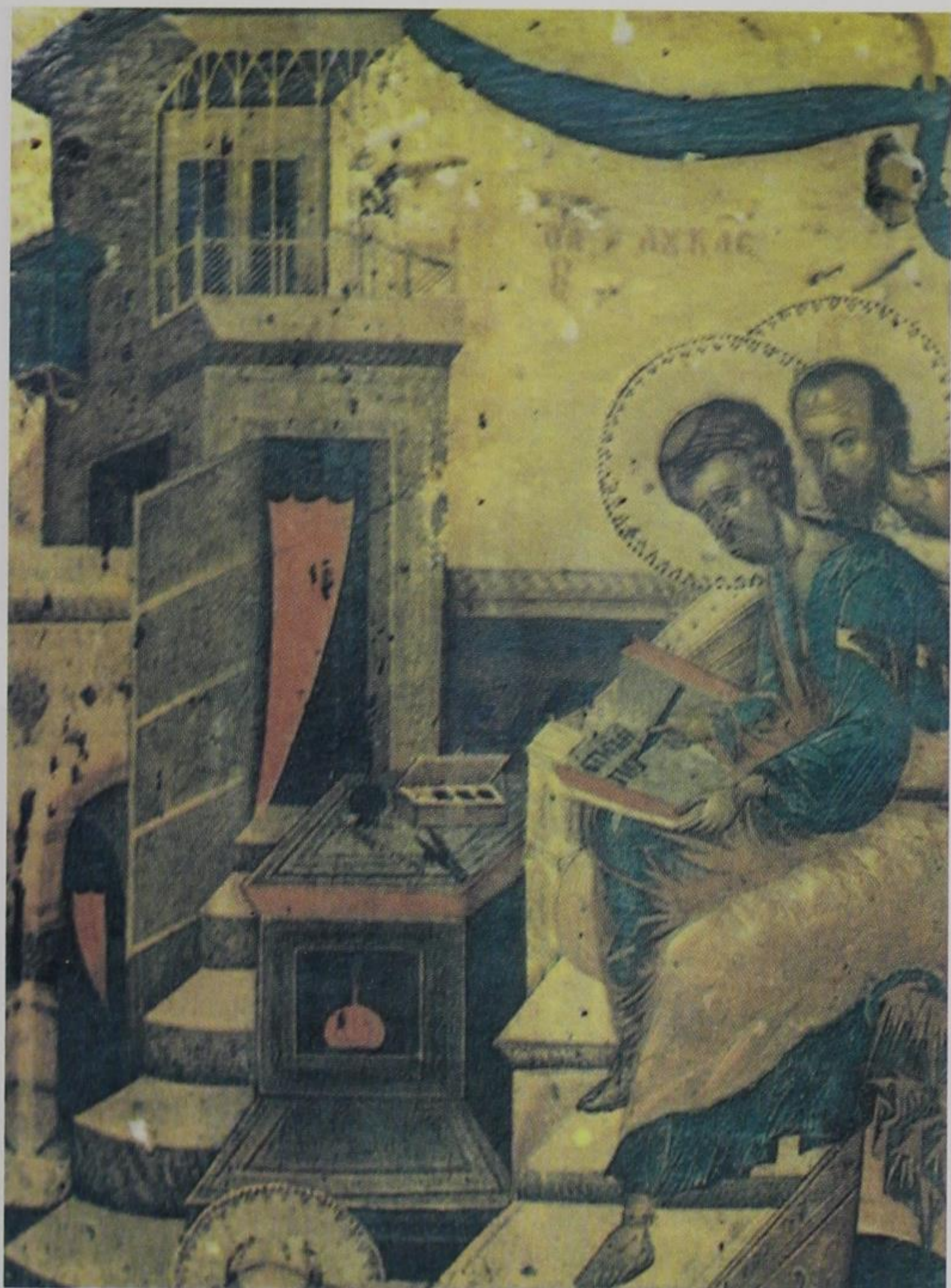
Ιερός Ναός Αγίας Τριάδος. Μπερατί. Το Βυζάντιο σε όλο του το μεγαλείο.

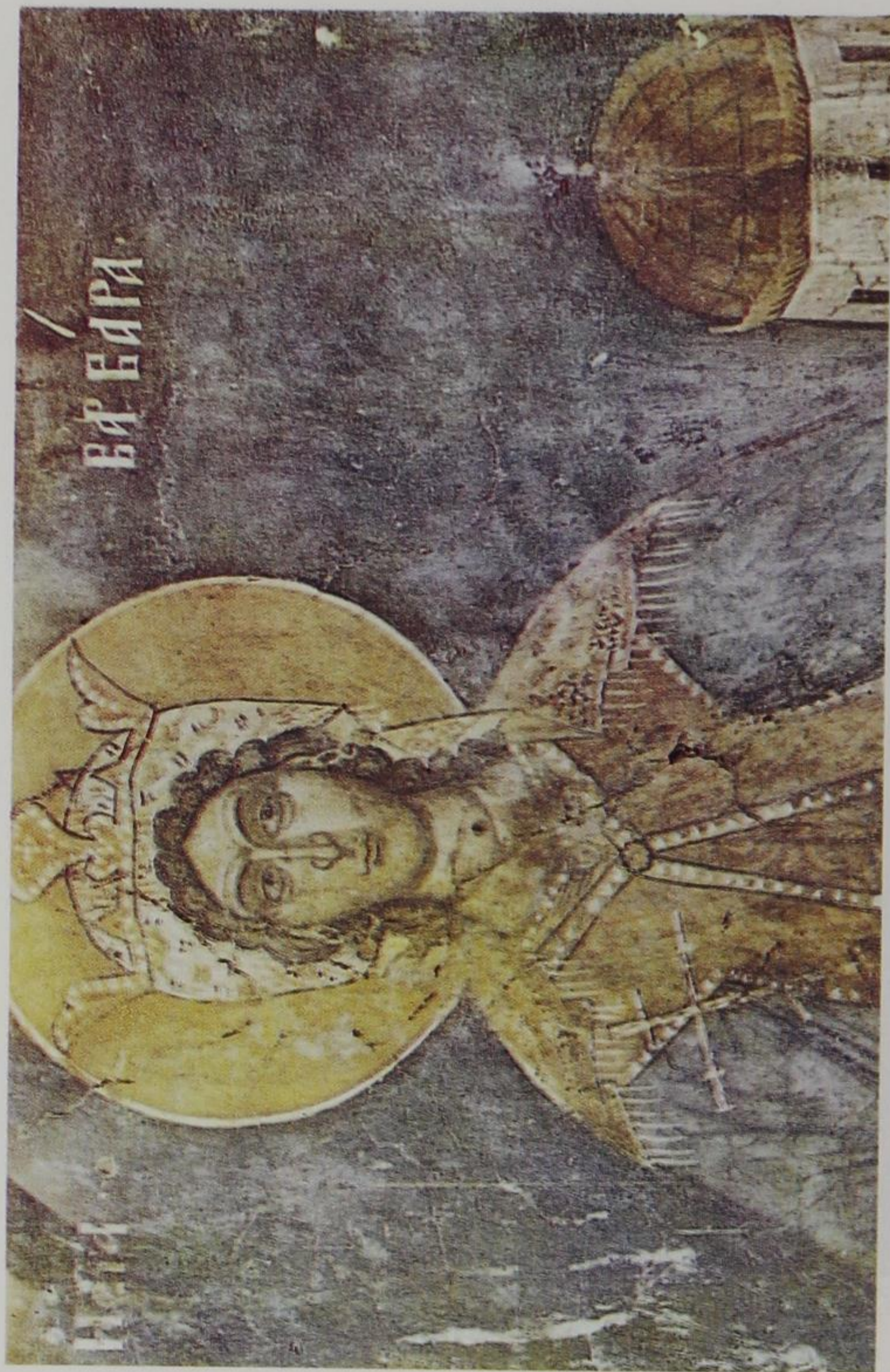
Ιησούς Χριστός Ο ΩΝ, Ο ΗΝ, Ο ΕΡΧΟΜΕΝΟΣ. Εικόνα στον Ιερό Ναό των Αγίων Θεοδώρων Μπερατίου. Έργο του Αγίου Ονουφρίου, Αγιογράφου από την Καστοριά, πατέρας του αγιογράφου Νικόλα, 16ος μ.Χ. αι.

*Η Ανάσταση του Λαζάρου, εικόνα επί υφάσματος πάνω σε σανίδι, 16ος αι.
Ιερός Ναός Ευαγγελίστριας, Μπεράτι.*

Ο Ευαγγελιστής Λουκάς, αγιογραφία από την Ωραία Πύλη, 14ος αι. Ιερός Ναός Ευαγγελίστριας, Μπεράτι.

Η Αγία Βαρβάρα. Τοιχογραφία του αγιογράφου Νικολάου στον Ιερό Ναό της Παναγίας των Βλαχερνών (16ος αι.μ.Χ.).

Η Εκκλησία του Αγίου Θωμά στο Μπεράτι.

Ιερός Ναός Αγίου Νικολάου. Μπεράτι.

Κωνσταντίνος ο Μέγας και Ισαπόστολος, αυτοκράτορας του Βυζαντίου (288-337 μ.Χ.). Έργο του αγιογράφου Νικολάου, στον Ιερό Ναό της Παναγίας των Βλαχερνών, 6ου αι.μ.Χ.

Δρυμάδες

Φθάσαμε μετά τα μεσάνυχτα στις Δρυμάδες, το αετοχτισμένο και πολύπαθο χωριό που αγναντεύει το Ιόνιο. Καθώς ήταν νύχτα βαθιά, μας πήρε δυο ώρες να βρούμε το σπίτι του Ξενοφώντα Δήμα που θα μας φιλοξενούσε.

Πήρε να ξημερώσει και ο Δήμας με τις αδελφές του Νίκη και Όλγα μας έλεγαν τα βάσανά τους — πώς να πας για ύπνο όταν αυτοί οι άνθρωποι δεκαετίες σε περίμεναν; Μια ζωή βασανισμένη, που δεν τους εμπόδισε να ανάβουν κρυφά το καντήλι τους και να λατρεύουν σιωπηλά το Θεό τους — αυτή η πίστη άλλωστε τους κράτησε! Παλιά τα βάσανά τους, από τον Αλή πασά, που είχε εξορίσει 2.500 Δρυμαδιώτες στη Σαλαώρα. Γύρισαν μόνο 700! Οι άλλοι πέθαναν από την ελονοσία και τις κακουχίες!

Μετά το 1850 έφεραν από την Πάργα στις Δρυμάδες την καλλιέργεια του κίτρου. Το εμπόριό του γνώρισε μεγάλη άνθηση, γιατί είχε ζήτηση από τους Εβραίους, που το χρησιμοποιούν όπως εμείς τα κόκκινα αυγά στο πασχαλιάτικο τραπέζι!

Ο Ξενοφών μας θυμίζει τις συγκλονιστικές ώρες από την επίσκεψη του Εξάρχου στις Δρυμάδες, όπου τον προσφώνησε με τα λόγια:

*«Χαίρε και ως ευπαρέστης
της πατρίδας μου ικέτα,
των σφαλμάτων λυτρωτά.
Ἦρθες για να αποπέμψεις
τας ωδίνας των φτωχών
ἤρθες για να αποσμίξεις
δάκρυα των οφθαλμών.
Προς Θεόν θερμάς δεήσεις
πέμπομεν από ψυχής
εἶθε πάτερ μας να ζήσεις*

πλείστα έτη επί γης.

Και συνέχισε απευθυνόμενος πάντα στον Έξαρχο:

«Την σήμερον ημέραν, Σεβασμιώτατε, είναι χαρμόσυνο γεγονός για εμάς, εν τω προσώπω σου και Ποιμένα της Ορθοδόξου ημών εκκλησίας τελείται η πρώτη δεσποτική λειτουργία εις τον ναό του Αγίου Χαραλάμπους, ύστερα από ολόκληρα χρόνια αθεϊσμού. Όπως βλέπετε εκ του πλησίον, πλήθος ναών και εξωκκλησιών ευρίσκονται γκρεμισμένα και ένα μέρος τους τα έχουν μετατρέψει σε στοά εμπορίου και σταύλο προβάτων. Και ιδίως ο κεντρικός ναός του αγίου Σπυρίδωνος στη συνοικία Δρυμάδων βρίσκεται ασκεπής. Γι' αυτό, Σεβασμιώτατε, με τη βοήθεια του Υψίστου και την ευλογία Σας να μας δώσετε χείρα βοηθείας ούτως ώστε να ανοικοδομηθούν όλες οι εκκλησίες και νά 'βρουν την προτέραν θέση τους. Με την ευλογία Σας θα δώσετε μέριμνα και μεις θα εξακολουθήσουμε την θρησκευτική μας γνώμη στο θρησκευτικό πνεύμα της Ορθοδόξου ημών εκκλησίας για να καλυτερέψουμε και να βελτιώσουμε τη ζωή μας και το μέλλον».

Η ευσέβεια των Δρυμαδιωτών φαίνεται από το πλήθος των εκκλησιών τους. Έχουν τον **Άγιο Σπυρίδωνα** (χωρίς στέγη, χωρίς εικόνες, χωρίς σκεύη. Έχει διασωθεί μόνο το τέμπλο, ίσως γιατί είναι πέτρινο! Σώζεται το καμπαναριό —χωρίς καμπάνες όμως). Τον **Άγιο Ιωάννη**, τον **Άγιο Αθανάσιο**, την **Κοίμηση της Θεοτόκου**, τον **Άγιο Παντελεήμονα**, την **Αγία Παρασκευή**, τον **Προφήτη Ηλία**, τον **Άγιο Δημήτριο**, τον **Άγιο Χαραλάμπο**, την **Αγία Θεοδώρα**, τον **Άγιο Νικόλαο** και την **Υπαπαντή του Σωτήρος**, χτισμένη το 1300 επί Ενετών.

Αληθινό μνημείο η εκκλησία του Αγίου Στεφάνου στην παραλία, χωμένη στις πορτοκαλιές, μισοερειπωμένη δυστυχώς. Αίσθηση προκαλούν οι καταστραμμένες τοιχογραφίες των προφητών και η ωραιότατη Πλατυτέρα του

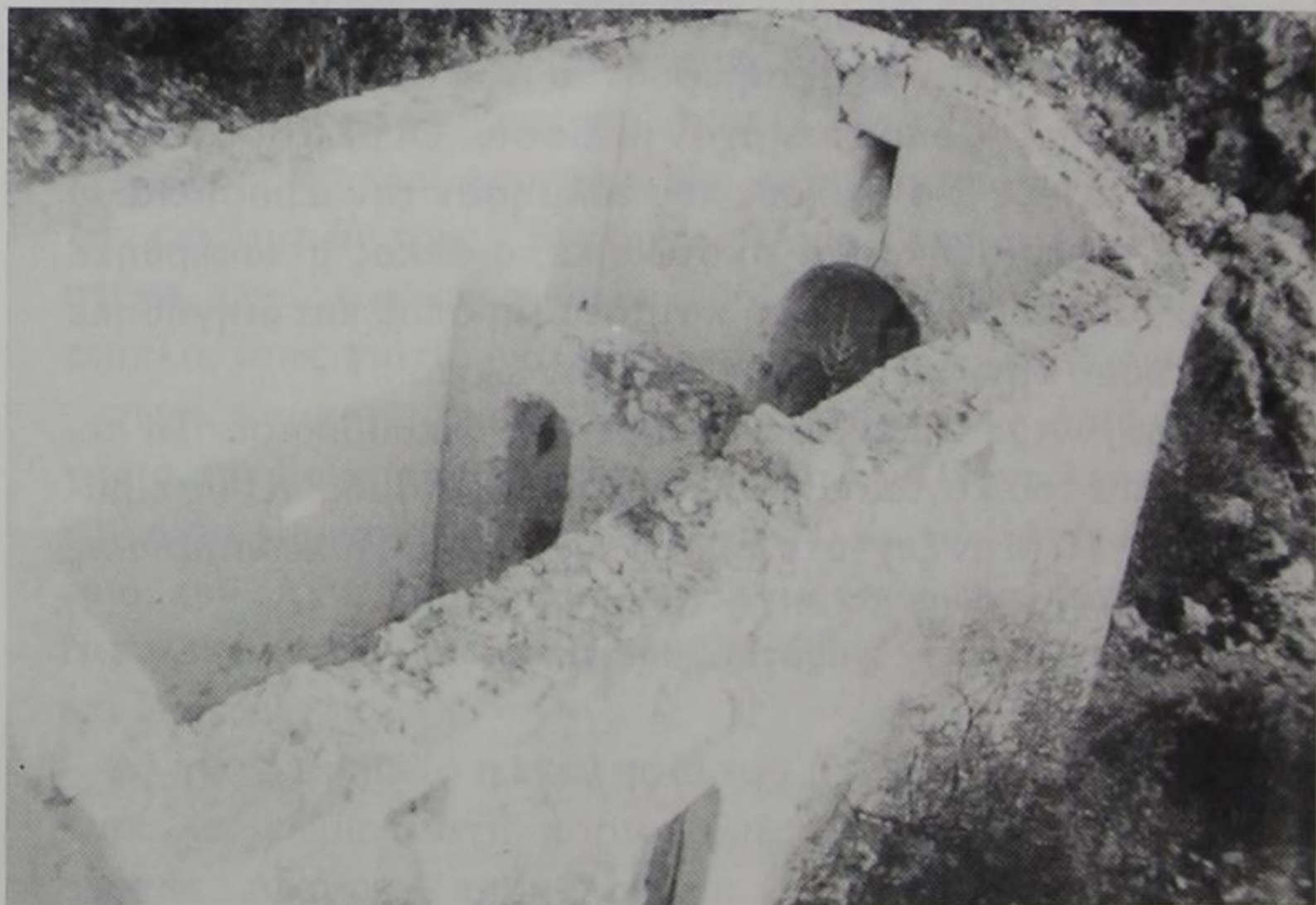
Ιερού Βήματος. Η ξύλινη οροφή της ζωγραφισμένη με υπέροχες αγιογραφίες έχει βεβηλωθεί από ιερόσυλα χέρια, τα οποία μη δυνάμενα να αποσπάσουν τις τοιχογραφίες ξέσπασαν στους δοκούς της οροφής που τους απέσπασαν, χαλώντας τις αγιογραφίες της οροφής. Πράγμα όμως αξιοπερίεργο, δεν έχουν πειραχθεί οι αγιογραφίες του τέμπλου. Ίσως γιατί είναι πέτρινο!

Μητρόπολή της ο Άγιος Χαράλαμπος, χτισμένος το 1815. Εδώ λειτούργησε ο Έξαρχος τον Ιούλιο του 1991. Ο Άγιος Σπυρίδωνας είναι ερειπωμένος από το 1967 (χτίστηκε το 1830) και λείπει η καμπάνα. Θαυματουργός ο Άγιος Σπυρίδωνας στον πόλεμο του '40. Οι Ιταλοί εκτόπισαν τους κατοίκους των Δρυμάδων (οι περισσότεροι πήγαν στην Αυλώνα), οι οποίοι έκρυψαν την παραγωγή τους στη γη και τα ιερά σκεύη των εκκλησιών στο ταβάνι του Αγίου Σπυρίδωνα. Οι Ιταλοί έκαψαν τις πόρτες και τα παράθυρα των σπιτιών τους, έκλεψαν την κρυμμένη παραγωγή τους και δύο επιχείρησαν να αφαιρέσουν τα ιερά σκεύη από τη σκεπή του Αγίου, όπου υπήρχαν μελίσσια. Οι μέλισσες επιτέθηκαν στους δύο Ιταλούς που τόλμησαν την ιεροσυλία. Ο ένας γκρεμίστηκε και σκοτώθηκε, ο άλλος μεταφέρθηκε στο νοσοκομείο σε κακή κατάσταση, όπου και διηγήθηκε με τρόπο την τιμωρία τους από τον Άγιο...

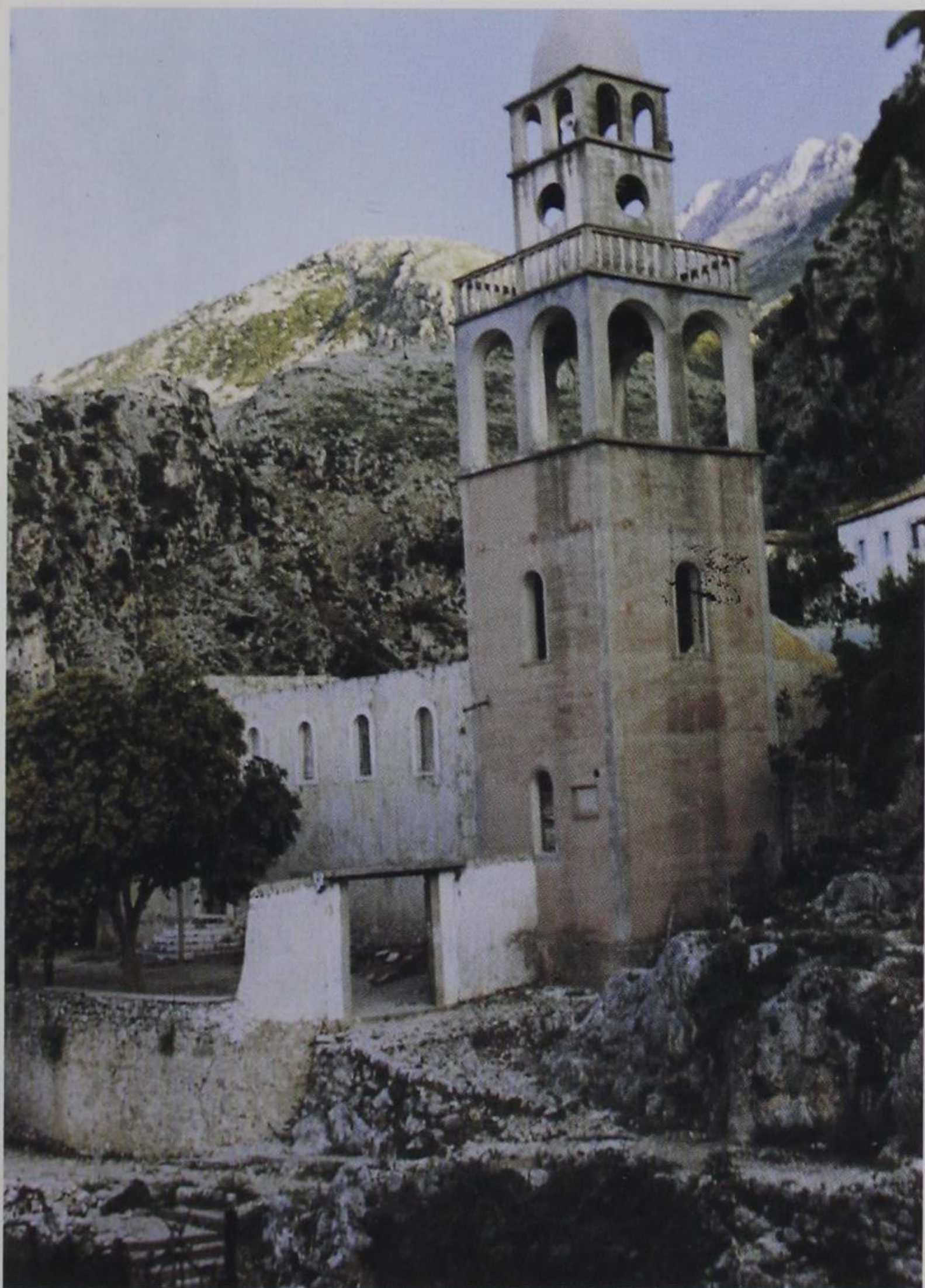
Φεύγοντας ο Ξενοφών Δήμας μας ξεπροβόδισε. Τα τελευταία του λόγια: «Εδώ υπάρχει ελληνισμός. Κι ας είμαστε λίγοι. Μην ξεχνάτε *«Ω ξειν, αγγέλλειν Λακεδαιμονίοις ότι τήδε...»*».

Το πανέμορφο χωριό Δρυμάδες.

Ότι απέμεινε από την εκκλησιά του Αγίου Δημητρίου Δρυμάδων.

Το εξωτερικό μέρος του Αγίου Σπυρίδωνα στις Δρυμάδες.

Το εσωτερικό του ναού, που η σκέπη του γκρεμίστηκε το 1967.

Το εσωτερικό του ναού του Αγίου Στεφάνου (τέμπλο).

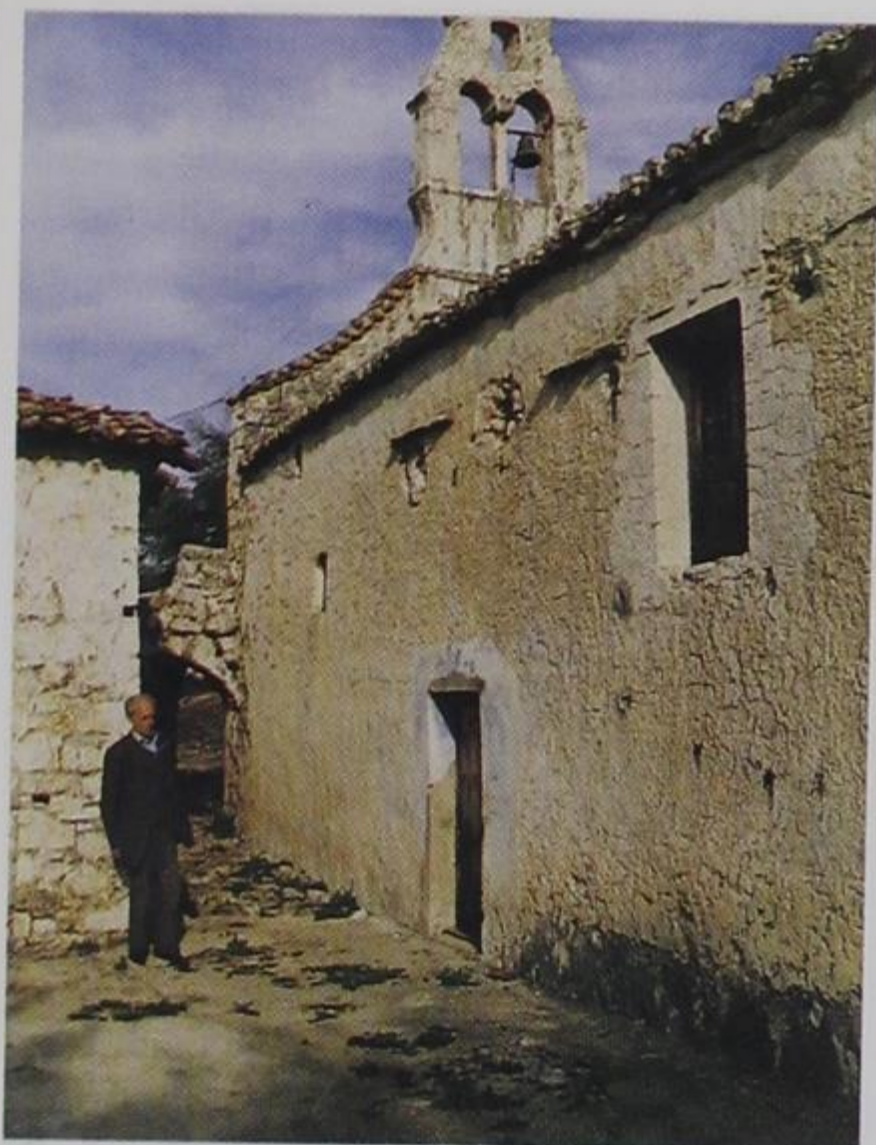
Τοιχογραφία στο Ιερό Βήμα του Αγίου Στεφάνου Δρυμάδων.

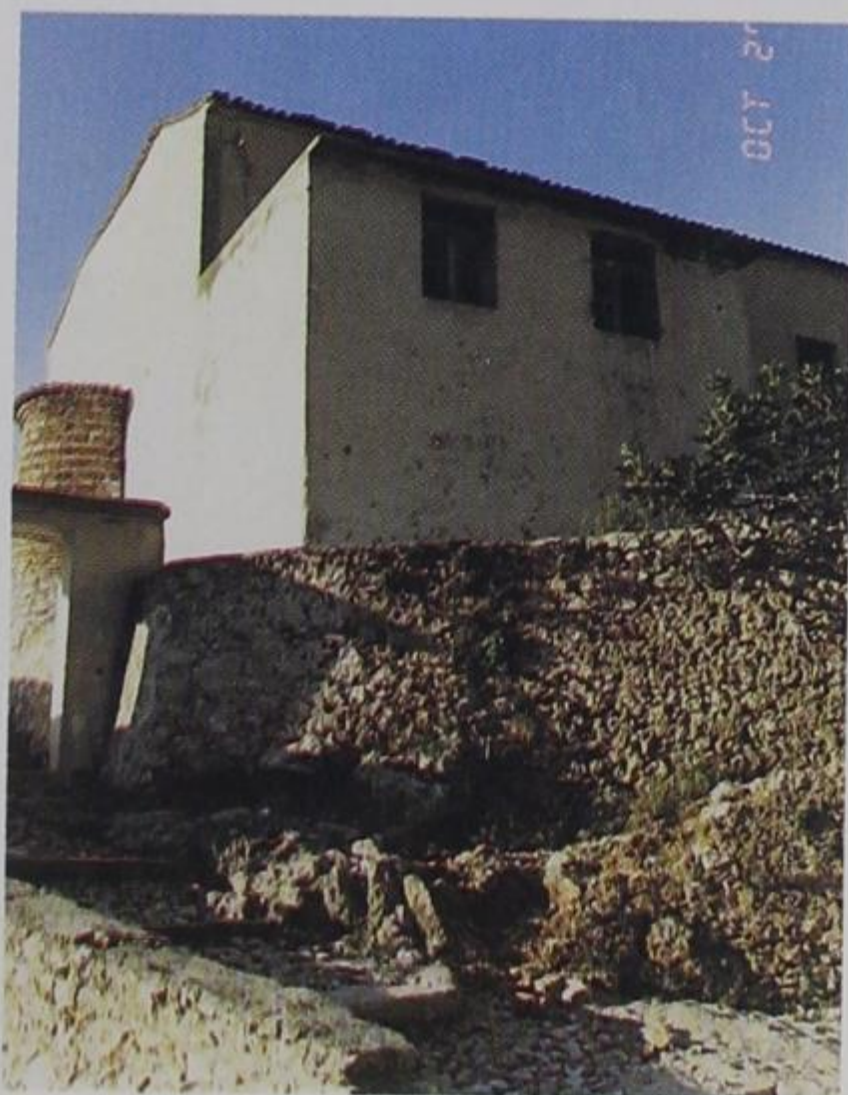
*Τοιχογραφία του Αγίου Γεωργίου
(Άγιος Στέφανος Δρυμάδων).*

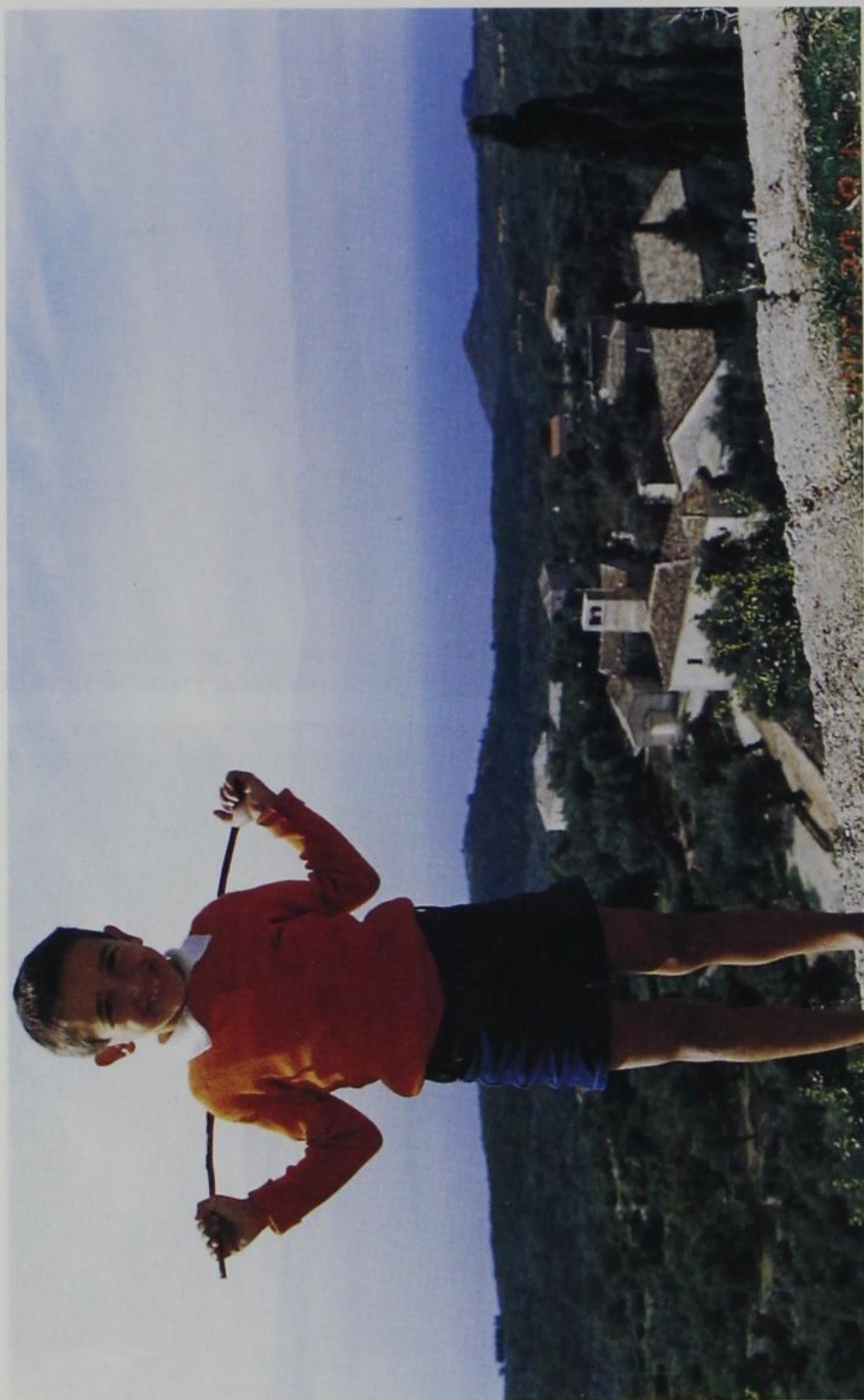
Η οροφή του Αγίου Στεφάνου προσπαθεί να αντισταθεί στο χρόνο και στη βία.

*Ο Ξενοφών Δήμας μπροστά στον
Άγ. Χαράλαμπο, χτισμένο το 1815.*

*Η Υπαπαντή Δρυμάδων, χτισμένη
το 1300.*

Ο 7χρονος βοσκός με πλατύ χαμόγελο μας δείχνει τον Άγιο Σπυρίδωνα (μεγάλη εκκλησία) και την Αγία Παρασκευή (μικρή), στο δρόμο έξω από τις Δρυμάδες.

Μεταμόρφωση του Σωτήρος έξω από τις Δρυμάδες.

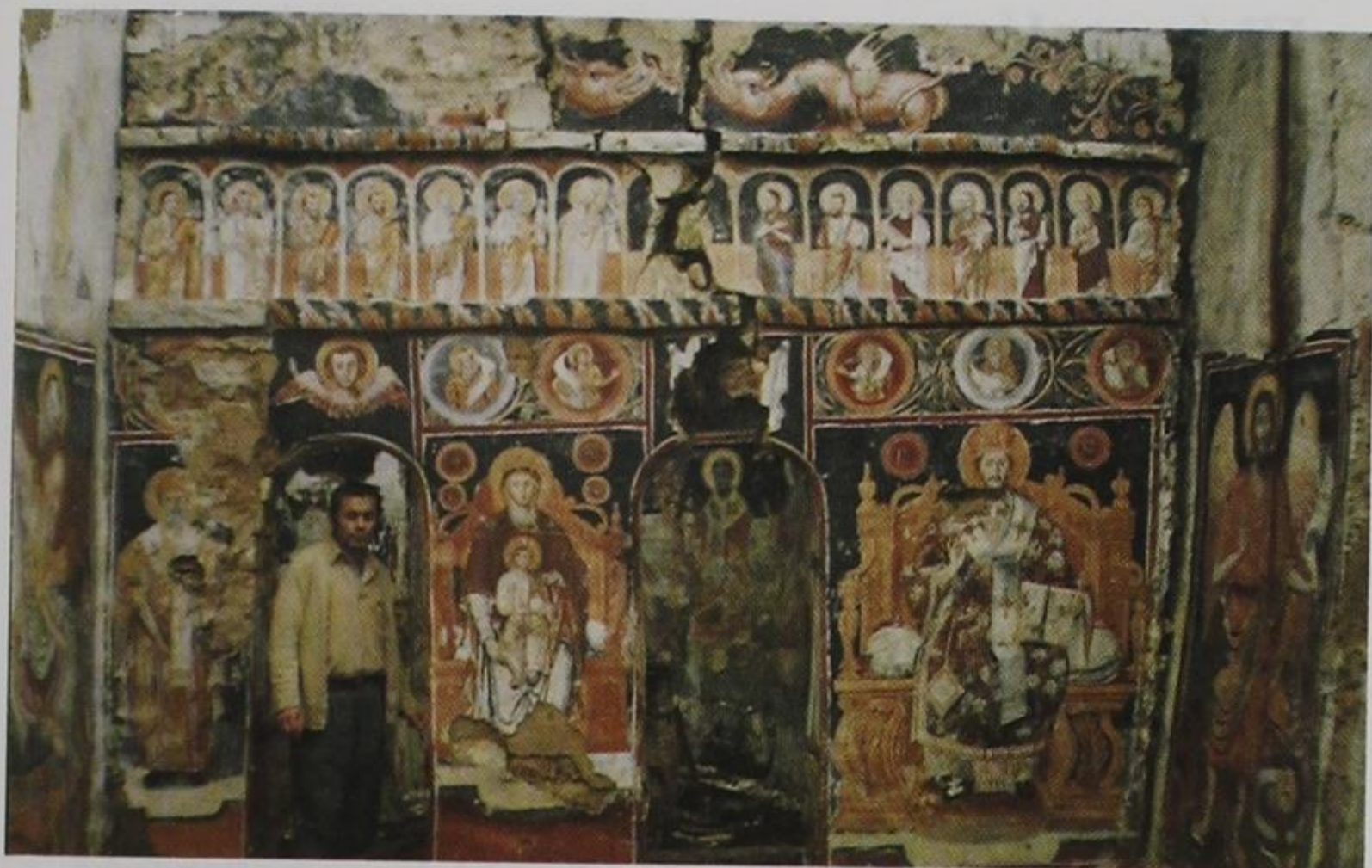
Η Μονή Σταυρίδη έξω από τις Δρυμάδες.

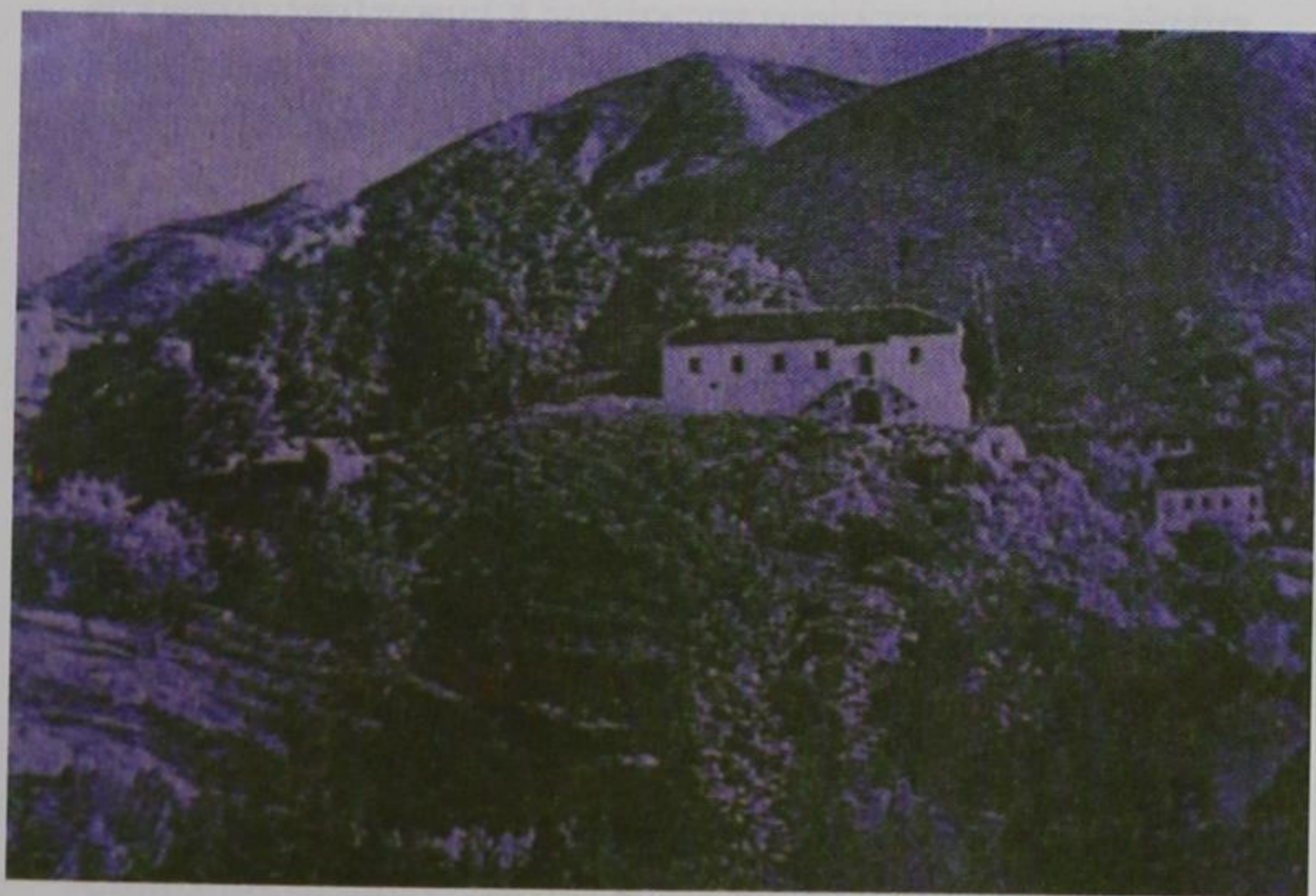
Ο ναός του Αγίου Ιωάννου μεταξύ Δρυμάδων και Βούνου, καταστράφηκε το 1967.

Το εσωτερικό του Αγίου Ιωάννου με μισοκατεστραμμένες τις τοιχογραφίες του Ιερού βήματος.

Το τέμπλο του ναού Αγ. Ιωάννου Προδρόμου Βούνου.

Κοίμιση της Θεοτόκου — Δέλβινο. Κατεδαφίστηκε το 1907.

Πλάι στο Ιόνιο

Έξω από τις Δρυμάδες σταματήσαμε για να θαυμάσουμε τρεις εκκλησίες. Η Κλιμεντίνα Αντώνη, άφησε κάτω τη ζαλιά τα ξύλα για να μας δείξει τη **Μεταμόρφωση του Σωτήρος**, ένα βυζαντινό ξωκκλήσι, χωμένο μέσα στο δάσος, όπου γινόταν άλλοτε μεγάλο πανηγύρι. Ένας δετής βιοπαλαιστής, άφησε τα πρόβατά του και έσπευσε στο κάλεσμά μας για να μας δείξει τις δύο εκκλησίες κάτω ακριβώς στο χωριό, σε ελάχιστη απόσταση μεταξύ μας. Ανάμεσα στα σπίτια, ένα μαζί τους, ο **Άγιος Σπυρίδωνας** και η **Αγία Παρασκευή**. Ο Άγιος Σπυρίδωνας, δίκλιτη βασιλική, έχει κηρυχθεί διατηρητέα. Στον ίδιο ρυθμό αλλά σε μικρότερο μέγεθος η Αγία Παρασκευή, χαλασμένη από το 1967!

Τρεις εκκλησίες σε τόση μικρή απόσταση είναι σαφώς δείγμα μεγάλης ευσέβειας των κατοίκων, πράγμα που διαπιστώνουμε από τα λόγια της κυρίας Κλιμεντίνης, αλλά και το σεβασμό του μικρού βιοπαλαιστή, που λες και ομόρφηνε το άπλυτο προσωπάκι του, όταν του ζητήσαμε να μας πει ό,τι ήξερε για τις εκκλησίες...

Στο δρόμο μας προς το Βούνο συναντάμε το ναό της **Ζωοδόχου Πηγής** — λες και έχει περάσει τυφώνας επάνω του...

Στην ίδια κατάσταση ο ναός του **Αγίου Ιωάννη**. Μισοκατεστραμμένη και η Αγία Τράπεζα, βεβηλωμένος ο Ιερός χώρος...

Βούνο

Στο Βούνο ο κυρ-Κώστας μας δείχνει την **Παναγία**: τη χάλασαν την εκκλησιά μας. Την έκαναν δωμάτιο για παπούτσια, το Ιερό της, που άλλοτε βγάζαμε τα παπούτσια μας,

παιδιά μικρά, να μπούμε μέσα τις Κυριακές να κρατήσουμε του παπά το λιβανιστήρι... Θα τα ξαναφτιάξουμε όμως. Το καμπαναριό είναι απέκει. Αργότερα, τη μετέτρεψαν σε κινηματογράφο».

Μετά το Βούνο μας έδειξαν το **Μοναστήρι** του χωριού Κέρασι. Η Δημητρούλα Μαλιούκα μας λέει: «Στον καιρό του πολέμου με τους Ιταλούς, υπήρχαν δύο βακούφια στο βουνό. Μένανε δυο καλόγριες που έρχονταν στο χωριό. Οι αδελφές Σταυρούλα και Κάσσιανη Κότη. Ένας Θεός ξέρει πόσο βοήθησαν τους στρατιώτες μας στον πόλεμο... Πόσους έκρυψαν και πόσους τάισαν, ώρα τους καλή στο Θεό που βρίσκονται τώρα. Κοιμήθηκαν (πέθαναν) πριν 4 χρόνια νομίζω. Θυμάμαι, ήμουν 10 ετών, μια μέρα μια βόμβα ιταλική έπεσε και γκρέμισε το σπίτι μας, αλλά το εικόνισμά μας δεν έπαθε τίποτε! Ακόμη σώζεται εκείνο το εικονισματάκι που το φυλάξαμε ευλαβικά 52 χρόνια, γιατί πιστεύουμε βαθιά στο Θεό που μας βοήθησε να είμαστε σήμερα ελεύθεροι και να σας έχουμε κοντά μας και τα παιδιά μας στην Ελλάδα. Μακάρι να είμαστε πάντα έτσι, ελεύθεροι, χωρίς σύνορα...».

Χειμάρρα

Είμαστε έξω από τη Χειμάρρα. Απέναντι το κάστρο της που το έκαψαν τρεις φορές οι Τούρκοι. Σταματάμε να πάρουμε μια ανάσα. Σε λίγο βρισκόμαστε ανάμεσα σε παιδιά, γυναίκες και μεγάλους. Κάνουν στην πάντα με σεβασμό. Είναι ιερέας ο νεοφερμένος. Κουβαλάει τα άμφιά του στο βαλιτσάκι. Είναι ο Θεόδωρος Πρώτος, 80 ετών. Μας διηγείται: «Γεννήθηκα το 1910. Ήμουν στο Βούνο ιερέας. Χειροτονήθηκα επί βασιλιά Ζώγου το 1938. Το 1967 μας ξύρισαν, έκλεισαν τις εκκλησιές και τα ρήμαξαν όλα. Είμαι

σήμερα εδώ γιατί έκανα λειτουργία στους Αγίους Πάντες (οι Άγιοι Πάντες είναι η εκκλησία της Άνω Χειμάρρας, όπου στον πόλεμο του '40 οι Έλληνες στρατιώτες προσκύνησαν τη νύχτα και μετά επιτέθηκαν στους Ιταλούς και πήραν το Σκουταρά) και μετά μνημόσυνο στον Άγιο Μιχαήλ. Τα ράσα μας, 22 χρόνια τώρα οι γυναίκες τα έκαναν πόλκες! Όχι δεν παίρνω σύνταξη από πουθενά».

Στην άνω Χειμάρρα, πήγαμε κατευθείαν στην ιστορική εκκλησία των Αγίων Πάντων, καθαρού ηπειρωτικού ρυθμού. Μπροστά στο Τέμπλο με απόγνωση ο Γεώργιος Γκούμας και μια γειτόνισσα μας δείχνουν τη λεηλατημένη εκκλησία: τέμπλο χωρίς εικόνες, οι τοίχοι χωρίς τοιχογραφίες, οι κολόνες κατεστραμμένες, το ιερό γυμνό, τέσσερις γυμνοί τοίχοι σου προκαλούν δέος... Μια τεράστια εκκλησία που θα είχε γνωρίσει ημέρες δόξας...

«Θα τα ξαναφτιάξουμε», διάβασε τη σκέψη μου η γυναίκα που στεκόταν παραπονεμένη, περιμένοντας μια υπόσχεση. «Αλλά να μας βοηθήσετε κομμάτι».

Μπαίνουμε στη Χειμάρρα, τόσο όμορφη —αν δεν ήταν παραμελημένη— δίπλα στην καταγάλανη αλλά έρημη θάλασσά της. Ούτε μια τράτα, ούτε ένα καϊκι! Ακόμη δεν είχαν επιτραπεί ψάρεμα και εμπόριο. Όστε αυτή, λοιπόν, είναι η περίφημη Χειμάρρα, η αρχαιότερη πόλη της Ηπείρου (πόλη της Χαονίας), η Μητρόπολη των Χειμαρρίων!

—Η μεγάλη φίλη του Σκεντέρμπεη.

—Η εκλεκτή του Κοσμά του Αιτωλού.

—Η σεβαστή κυρά στη Δύση γιατί δεν έσκυβε το κεφάλι! (το όνομα Χειμάρρα προφερόταν με σεβασμό σε ολόκληρη την Οθωμανική Αυτοκρατορία και τη Βαλκανική, γράφει ο Σπον, γυρίζοντας το 1665 από μια περιοδεία του στην Ανατολή).

—Αλλά και η πολυβασανισμένη μέσα στους 5 αιώνες δραματικής κατοχής και στα 50 χρόνια καταναγκασμού!

Η ιστορική πόλη, της οποίας αναφορά γίνεται μετά την καταστροφή της Αγχιάσμου το 552 μ.Χ. από τους Γότθους! Ο επίσκοπος της Αγχιάσμου Κλαύδιος λέγεται ότι κατέφυγε στη Χειμάρρα όπου ίδρυσε την Επισκοπή της Χειμάρρας. Από έκθεση του Λέοντα του Σοφού (860 μ.Χ.) η Επισκοπή Χειμάρρας υπαγόταν στη Μητρόπολη Ναυπάκτου, ενώ στο Χρυσόβουλο του αυτοκράτορα Ανδρόνικου το 1319 αναφέρεται υπό τη δικαιοδοσία της Μητροπόλεως Ιωαννίνων, από το 1319 έως το 1835. Το 1835 συγχωνεύτηκε στη Μητρόπολη Δρυινουπόλεως - Δελβίνου - Χειμάρρας.

Το 1779 ο Κοσμάς ο Αιτωλός παρέμεινε τρεις ολόκληρους μήνες στην επαρχία της Χειμάρρας. Ίδρυσε σχολείο στο Κηπαρό και κατέληξε στη Χειμάρρα. Βλέποντας ότι οι Χειμαρριώτες δεν έχουν σχολείο, τους μίλησε αυστηρά για την ολιγωρία τους. Ήταν η πρώτη φορά που αυτός ο περήφανος λαός δέχτηκε να τον προσβάλουν! Όχι μόνο τους συνέστησε να καταργήσουν τις πολλές εκκλησίες και να περιοριστούν στους Αγίους Πάντες, ενώ με την περιουσία των άλλων εκκλησιών να χτίσουν σχολείο, αλλά πήρε και το τσεκούρι και άρχισε το γκρέμισμα της μιας εκκλησίας!

Οι Χειμαρριώτες έκτοτε άκουσαν μια συμβουλή του Αγίου Κοσμά, αλλά δεν σταμάτησαν να λατρεύουν το Θεό σε αρκετές εκκλησίες: τους **Αγίους Πάντες** στην Άνω Χειμάρρα και στην Κάτω, τον **Άγιο Παντελεήμονα** (ερειπωμένο από τους κομματικούς το 1967) και την **Αγία Μαρίνα**, που ήταν γεμάτη ζωοτροφές! Για καλή μας τύχη, πέσαμε επάνω στο Βασίλη Γκιόκα που με πολύ καημό μας ξενάγησε στην εκκλησία του: *«Εδώ βαφτίστηκα από τον παππού μου, που ήταν παπάς, τον παπα-Τζαβέλλα. Τα τρία παιδιά μου τα βάφτισα στην Αγία Μαρίνα στα Ιλίσσια, στην Αθήνα»*, συμπληρώνει με υπερηφάνεια.

Υπήρχε και η Επισκοπή, αλλά την έχουν αφήσει μόνο με τους τοίχους. Τέμπλο, εικόνες, σκεύη δεν υπάρχουν...

Στο δρόμο μας για τους Αγίους Σαράντα φωτογραφίζουμε ένα από τα πολλά βυζαντινά ξωκκλήσια. Η Μαρία με κοιτά δειλά για να δει τι θα κάνω και σηκώνει με ευλάβεια το χέρι κάνοντας το σταυρό της... Η βάπτισή της ήταν από τα καλύτερα πράγματα που έκανε στην Αλβανία. Παρόλο που σπούδασε σε άθεο περιβάλλον (όλα τα παιδιά μεγάλωσαν με μια μάνα και μια θρησκεία: το KOMMA), ήταν και είναι βαθύτατα ευσεβής και δεν ξέρω αν οφειλόταν στους ελληνικής καταγωγής, εκ Ρουμανίας προερχομένους γονείς της, ή στην ευεργετική επίδραση του Εξάρχου, του οποίου τις ακολουθίες παρακολουθεί πάντα και εκκλησιάζεται κάθε Κυριακή.

Ο παπα-Θεόδωρος μόλις έχει λειτουργήσει και έχει τελέσει μνημόσυνο, πράγματα άγνωστα άλλοτε στην Αλβανία.

Η Χειμάρρα από το κάστρο της.

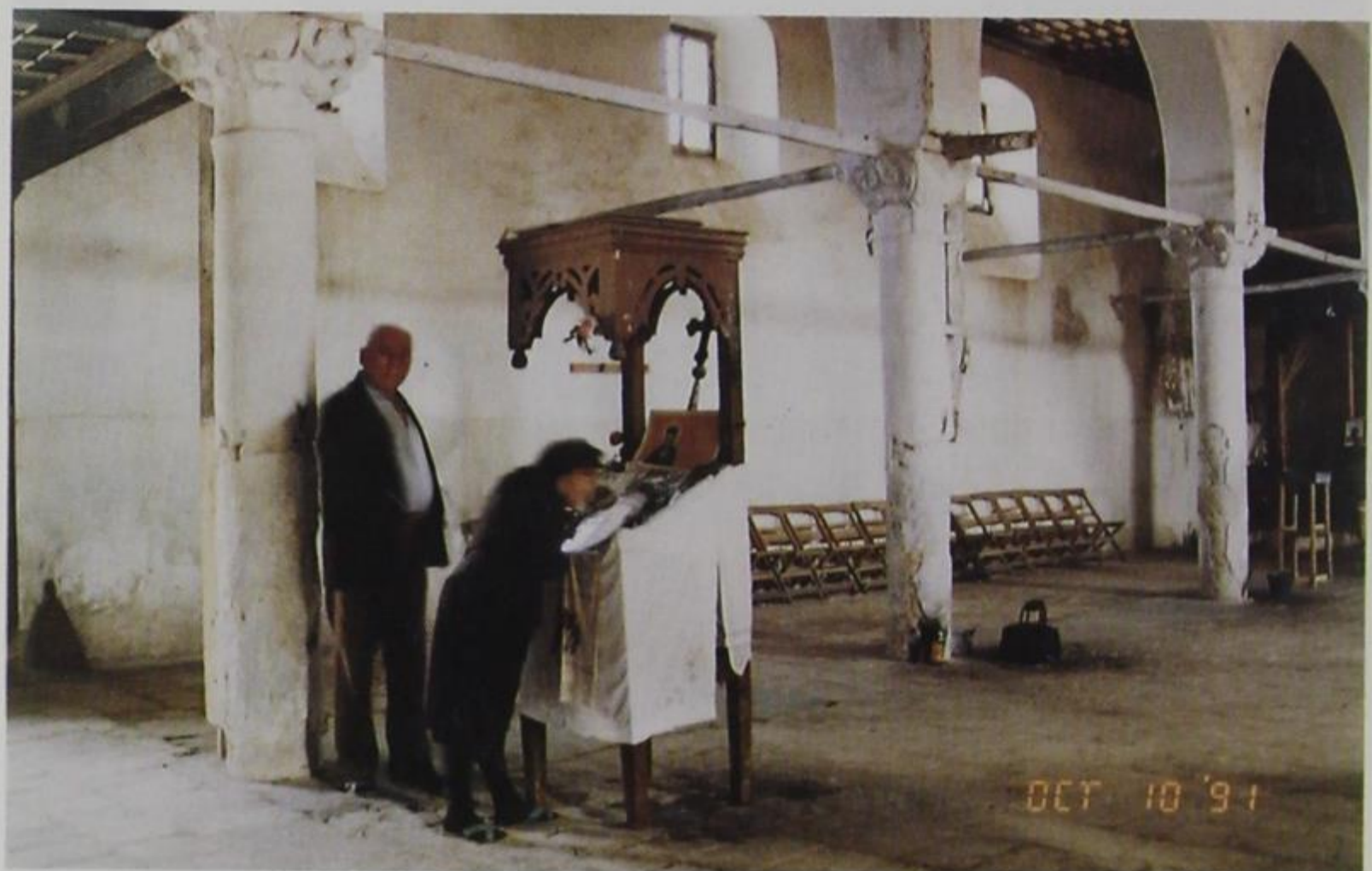
Οι Άγιοι Πάντες — ηπειρωτικός ρυθμός με κεραμοσκοπή.

Γυμνό τέμπλο, απογυμνωμένοι τοίχοι, το εσωτερικό των Αγίων Πάντων.

Απόγνωση γερόντων, μπρος στο άδειο, λεηλατημένο τέμπλο.

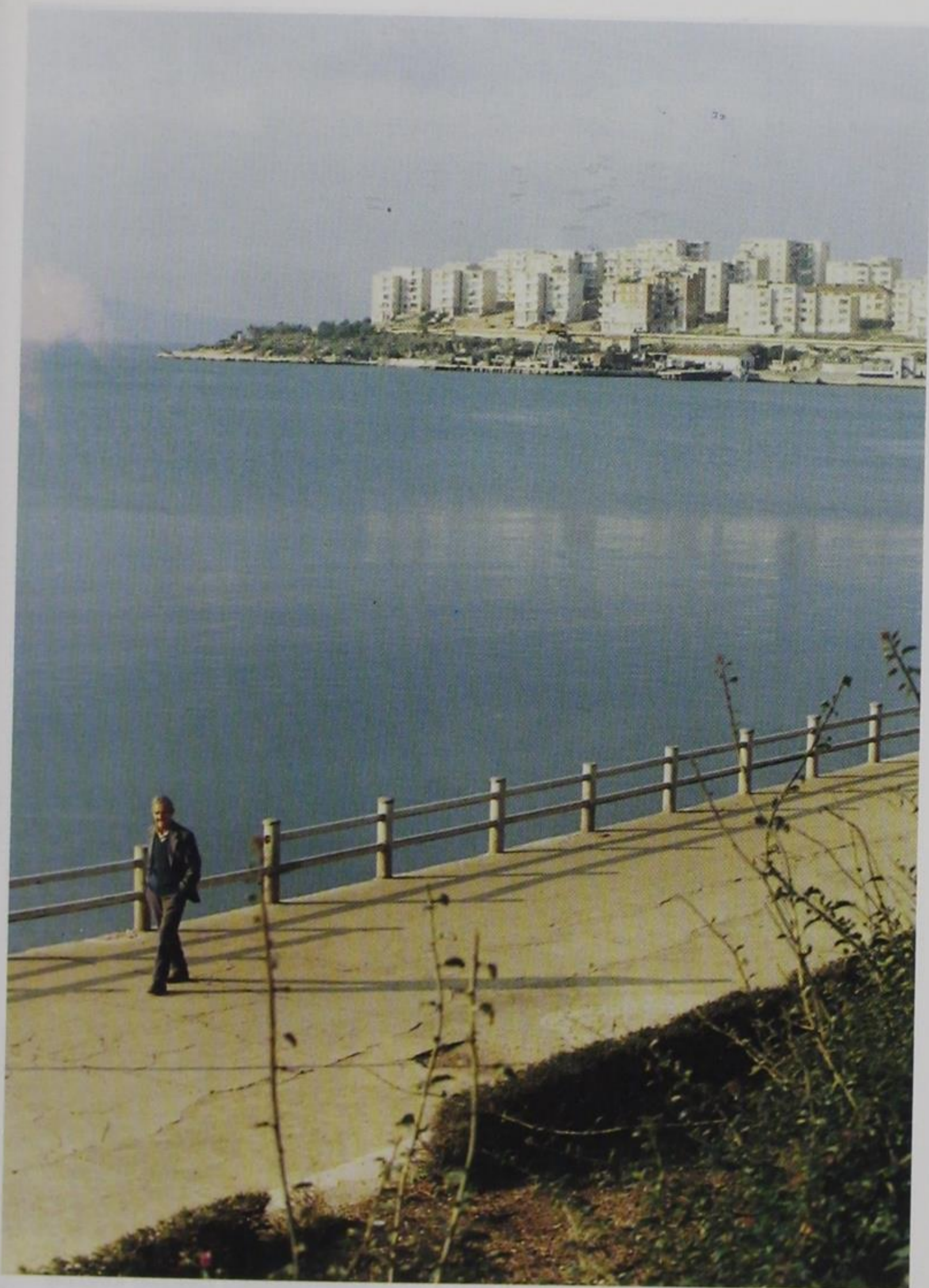
Ευσεβές προσκύνημα στο εικονοστάσι. Υπάρχει μόνο μια χάρτινη εικονίτσα που ευλαβικά χέρια έφεραν έως εδώ.

Άγιοι Σαράντα

Επόμενος σταθμός μας οι Άγιοι Σαράντα (το Πόρτο Έντα του Μουσολίνι, από το όνομα της κόρης του). Εδώ καταλαβαίνεις ότι είναι Ευρώπη. Από τις καθαρότερες πόλεις της Αλβανίας, πνιγμένη στο πράσινο και στο γαλάζιο της θάλασσας... Η παραλία με τους Φοίνικες σου είναι πολύ οικεία, ενώ ακόμη και το τουριστικό της είναι συμπαθές: το «Butridi» (Βουθρωτό). Ο πρόεδρος της εκκλησιαστικής Επιτροπής Νίκος Παπανικολάου μας οδηγεί εκεί που κάποτε ήταν ο περίλαμπρος ναός του Αγίου Χαραλάμπους. Καταστράφηκε το 1967 με εντολή της Κεντρικής Επιτροπής του Κόμματος. Ο μισός χώρος έγινε πλατεία, ενώ το άλλο μισό της εκκλησίας είναι σήμερα δρόμος. Ένα καντηλάκι σε ένα απέριττο εικονοστάσι με σταυρό θυμίζει στους μεγαλύτερους ότι κάποτε εδώ λατρεύανε το Θεό τους! Ήδη ναός προκατασκευασμένος είναι καθ' οδόν προς τους Αγίους Σαράντα, μέχρι να οικοδομηθεί η εκκλησία που ονειρεύονται! Όπως μας λέει ο Παπανικολάου, σε όλο το νομό των Αγίων Σαράντα έχει καταμετρήσει 183 εκκλησίες, ενώ σε κάποιο «κιτάπι» έχει διαβάσει ότι υπήρχαν 333! Σήμερα μόνο 12 είναι σε κατάσταση να λειτουργήσουν. Οι άλλες είναι μισοερειπωμένες ή εντελώς κατεστραμμένες... Σε όλο το νομό έχουν απομείνει μόνο 5 παπάδες άνω των 80 ετών (άλλοι 10 στην υπόλοιπη Αλβανία). Από τους 16.000 κατοίκους των Αγίων Σαράντα, οι 9.000 είναι Ορθόδοξοι Έλληνες ή αλβανόφωνοι. Από τα 104 χωριά του νομού (63.000 πληθυσμό), τα 56 είναι μειονοτικά και μιλούν την ελληνική γλώσσα, έχουν δε ελληνικά σχολεία, ενώ 12 χωριά έχουν Ορθόδοξους Έλληνες (αλβανόφωνους όμως) και 31 χωριά Αλβανούς-Μωαμεθανούς.

Την προσοχή μας τραβά ένα μαγαζί με ελληνική ταμπέλα: TABERNA. Μπορείς να δεις ακόμη στην πόλη κομμα-

τιασμένες αφίσες, συνθήματα, μισοχαλασμένα πορτραίτα,
υπολείμματα του παλιού καθεστώτος και μιας εποχής που
ευτυχώς πέρασε...

Άγιοι Σαράντα: η ευρωπαϊκή πόλη της Αλβανίας.

Στη θέση του περίλαμπρου ναού του Αγίου Χαραλάμπους σήμερα ευσεβή χέρια έστησαν αυτό το απλό εικονοστάσι με τον εσταυρωμένο Χριστό.

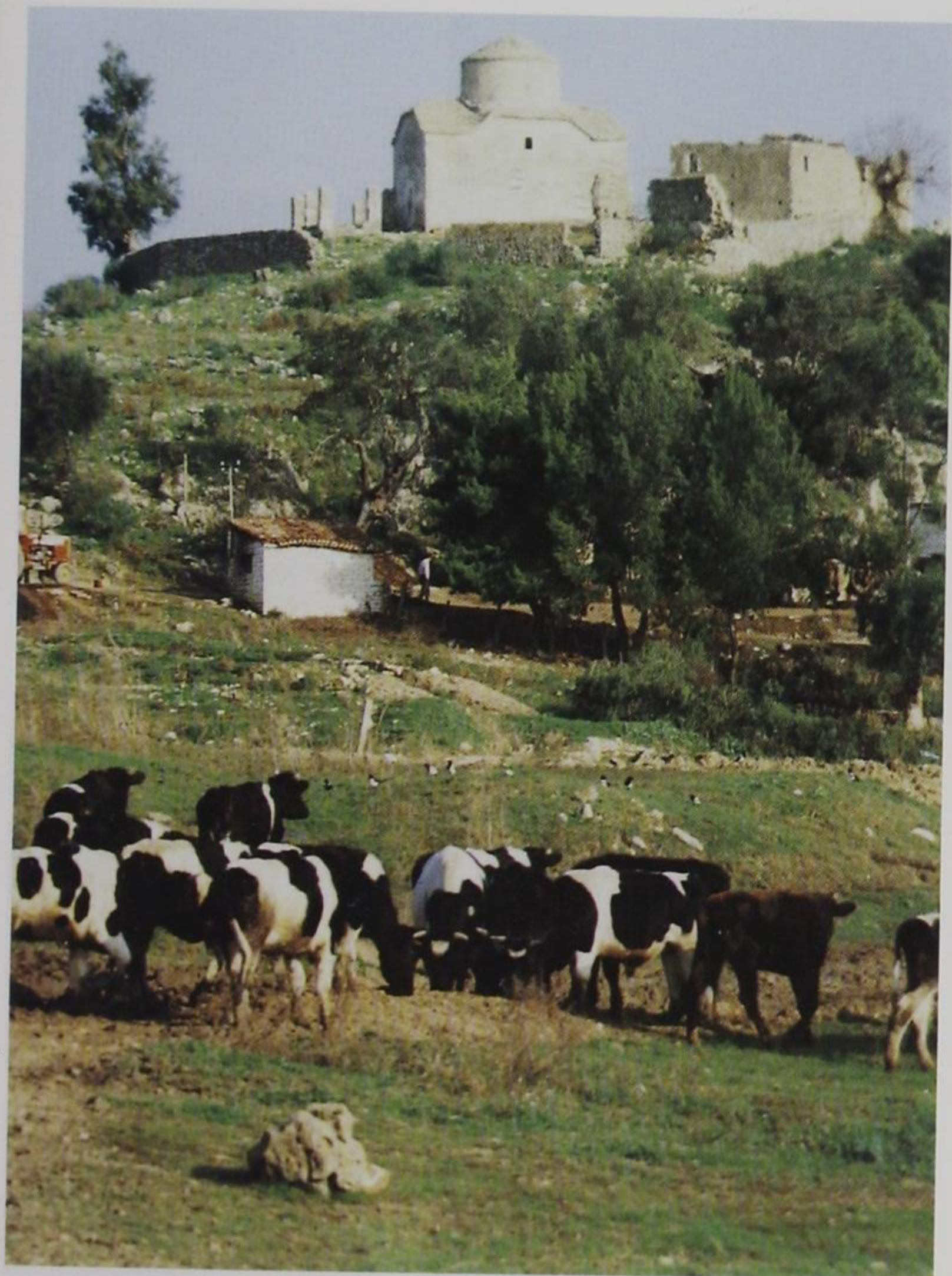
Η ελληνική ταβέρνα στην παραλία είναι ένα από τα καταστήματα που πρόσφατα έσπασαν νεαροί Αλβανοί (16 Φεβρουαρίου 1992), παρακινούμενοι από παραπληροφόρηση (αυτός είναι ο κίνδυνος σήμερα μαζί με τον υποκινούμενο φανατισμό).

Περνώντας τη λιμνοθάλασσα του Βουθρωτού για την «φάρμα της Βίρνας» και τον προφήτη Ηλία.

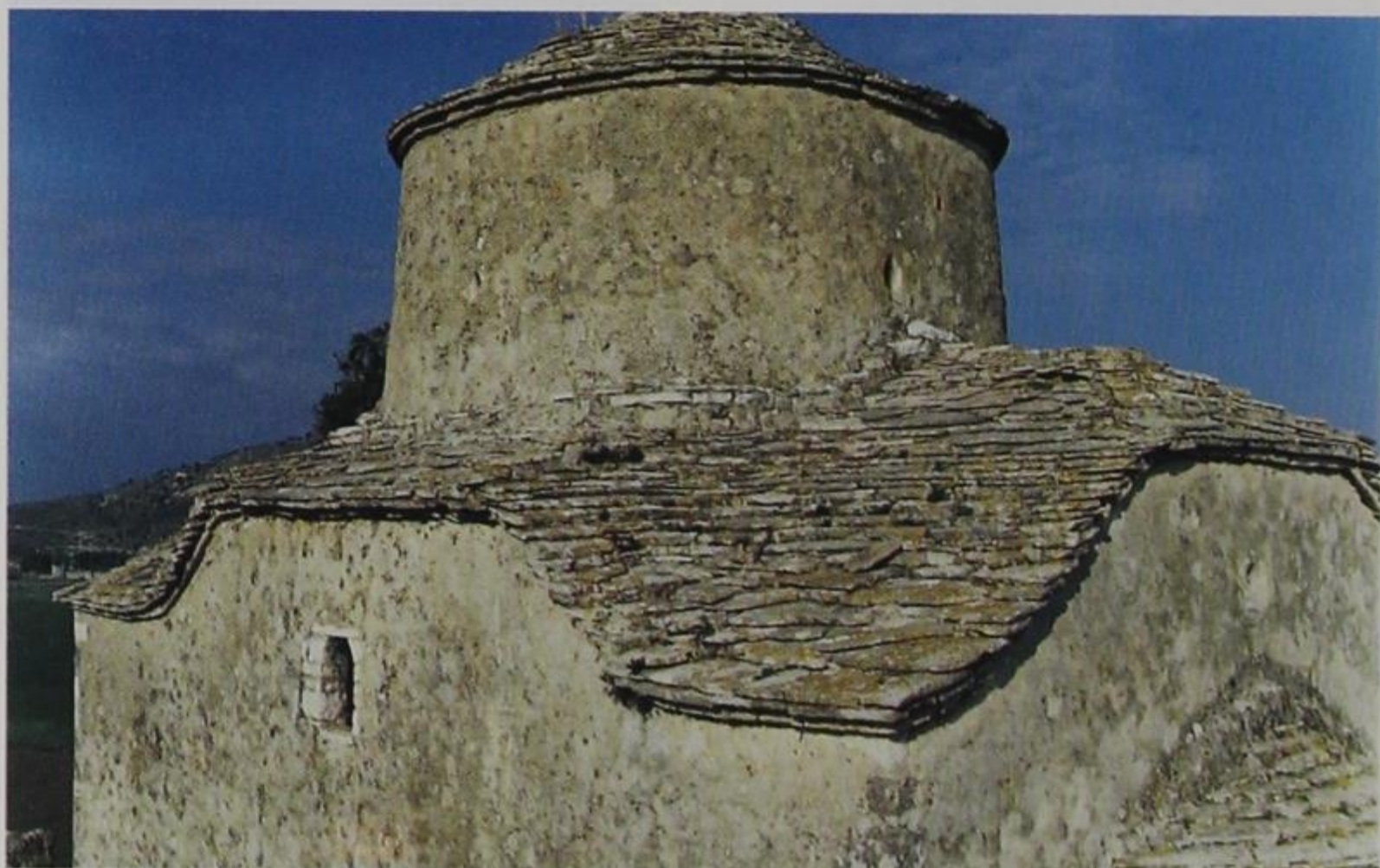
Ο πρόεδρος της εκκλησιαστικής επιτροπής του νομού Αγίων Σαράντα κ. Νίκος Παπανικολάου: «Περιμένουμε βοήθεια για την Εκκλησία μας».

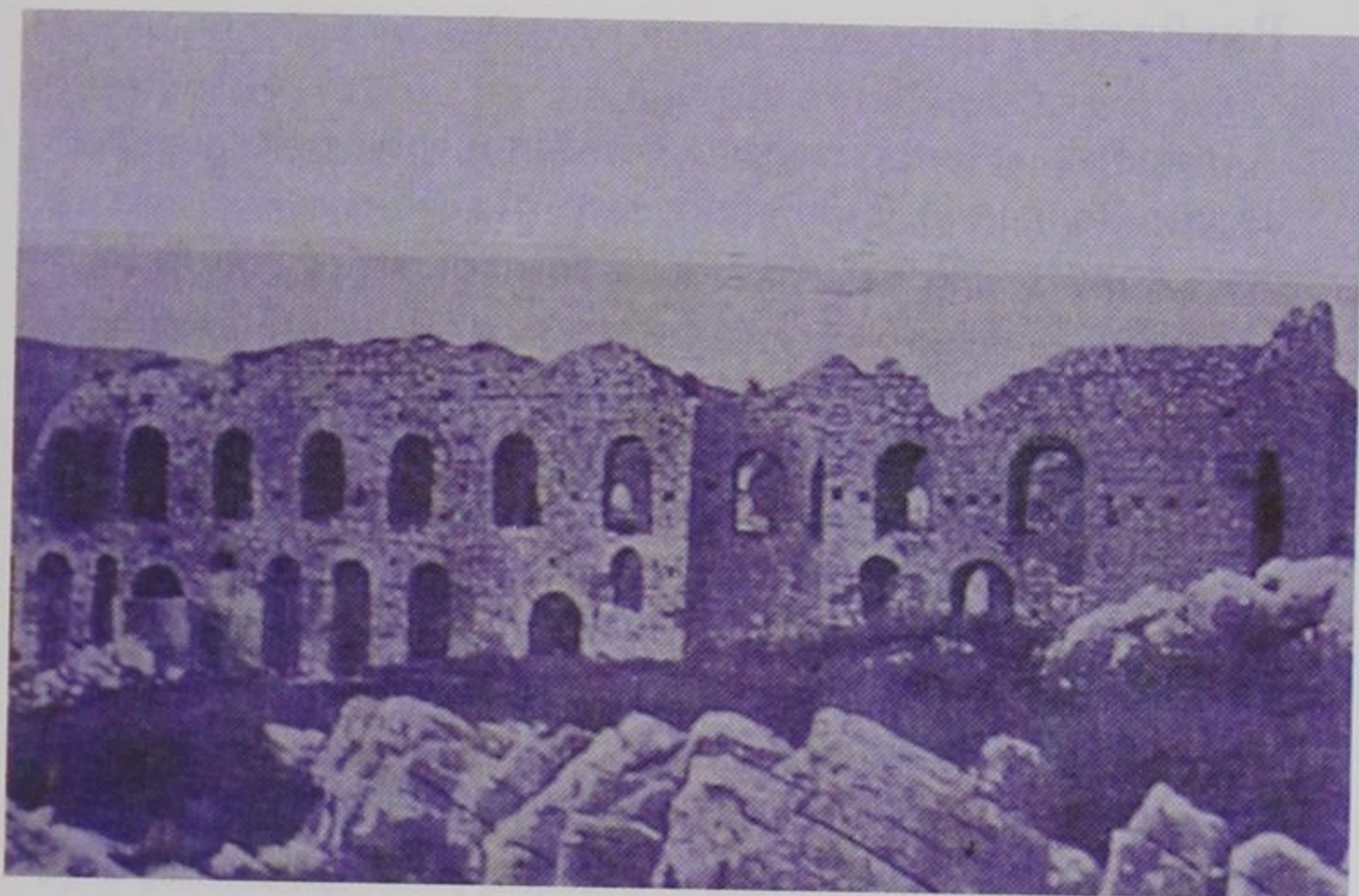
Ο προφήτης Ηλίας της Βίρνας (εκκλησία χτισμένη στα χρόνια του Αλή πασά).

Μόνο εκκλησάκι δεν θυμίζει το εσωτερικό του προφήτη Ηλία, που το 1967 γνώρισε τη βαρβαρότητα του αθεϊστικού καθεστώτος.

Η σκεπή του προφήτη Ηλία με την κλασική πλακόστρωτη ηπειρωτική στέγη.

Το μοναστήρι των Αγ. Σαράντα πυρπολήθηκε από τους Τουρκαλβανούς το 1878 και κατεδαφίστηκε το 1945 από την Σιγκουρίμι.

Αγ. Σαράντα, Λαζάτες. Ερειπωμένος ναός της Αγ. Παρασκευής.

Βουθρωτό

Ο πρόεδρος μας συνοδεύει στο Μπουτρίν, το περίφημο αρχαίο Βουθρωτό. Στο δρόμο, στην πλευρά της θάλασσας, δεν μπορούμε να επισκεφθούμε το μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου, γιατί ακόμη είναι στρατιωτική θέση (ούτε καν να πλησιάσουμε). Κοντά εκεί και δύο από τα πιο δυναμικά χωριά: η Τσούκα, που διασχίζεται από τον Μπίστιζα και σήμερα πια κατοικείται από Τσάμηδες, και το Αλίκο, το χωριό των ηρωικών τεσσάρων παιδιών που εκτελέστηκαν από Αλβανούς στρατιώτες το 1990, ενώ προσπαθούσαν να δραπετεύσουν στην Ελλάδα — τελευταία θύματα του στυγνού καθεστώτος... Το Αλίκο είναι από τα λίγα χωριά της ελληνικής μειονότητας που διαθέτει Ορθόδοξο ιερέα. Έχει ακόμη σχολείο και βιβλιοθήκη, αλλά το χωριό υποφέρει από έλλειψη ψωμιού και... νερού. Η εκκλησία έως πέρυσι ήταν αποθήκη σιτηρών. Τώρα έχει καθαριστεί, το τέμπλο έχει επανατοποθετηθεί και στο μανουάλι —δώρο από την Ελλάδα— ισχνά χεράκια αφήνουν ευλαβικά το κεράκι τους...

Στο δρόμο μας και το αρχαίο Λυκούρσι με 150 σπίτια, μισοεγκαταλειμμένο. Κάποτε γνώρισε μεγάλες δόξες. Ο Αλή πασάς έδιωξε τους κατοίκους του στην Κέρκυρα, εξαιτίας της ορθόδοξης πίστης τους...

Στο δρόμο μας μπορείς να δεις εγκαταστάσεις ιχθυοκαλλιέργειας, αφημένες στην τύχη τους, και δίπλα σου... αγέλες χοίρων βόσκουν ελεύθερα μαζί με αγελάδες, κατσίκια και πρόβατα.

Η θέα του Βουθρωτού (αρχαίας ελληνικής πόλεως, την οποία οι Ρωμαίοι καλούσαν Ροτάριο, οι Αλβανοί Μπουτρίν) είναι πέρα από κάθε περιγραφή. Πρτού το επισκεφθούμε, περνάμε τη λιμνοθάλασσα με μια σχεδία με τροχαλίες για να γνωρίσουμε τη Φάρμα της Βίρνας, τη μεγαλύτερη

της περιοχής των Αγίων Σαράντα. Συναντάμε Ιταλούς επιχειρηματίες (αυτοί δεν χάνουν τον καιρό τους), ενώ ένας Έλληνας διαπραγματευόταν το μεροκάματο (του ζητούσαν 280 δραχμές και αυτός έδινε 260!). Το χωριό Βίρνα είναι καινούργιο, χτίστηκε το 1957, αλλά έχει ήδη 1000 κατοίκους και πολύ δραστήριους. Ο πρόεδρος του χωριού και του συνεταιρισμού (είχε το βενζινάδικο) Λάζαρος Παντέχης, 37 ετών, μας οδηγεί στον **Προφήτη Ηλία**. Το εκκλησάκι καταστράφηκε το 1967 και έγινε στάβλος για τα ζώα. Είναι βυζαντινή με τρούλλο, ηπειρωτικής τεχνοτροπίας. Τέμπλο, Αγία Τράπεζα και εικόνες έχουν καταστραφεί. Ο μαντρότοιχος, καθώς συνηθιζόταν τον 17ο αιώνα, δείχνει ότι μάλλον επρόκειτο περί Μονής. Ο νάρθηκας, που στηρίζεται σε 4 πέτρινους κίονες είναι γκρεμισμένος καθώς και το υπαίθριο βαπτιστήρι στη βορειοανατολική πλευρά.

Λίγοι διάσπαρτοι κρίνοι και μια χρονολογία (1801) στο πίσω μέρος του Ιερού φανερώνουν πως η παλιά εκκλησία κάποτε επισκευάστηκε (σύμφωνα και με διηγήσεις παλαιότερων). Στη βόρεια πλευρά, ένα οίκημα θα πρέπει να χρησιμοποιείτο για κατοικία του ιερέα. Οι χίλιοι κάτοικοι της Βίρνας είναι αποφασισμένοι να ξαναφτιάξουν την εκκλησία τους.

Ο Λάζαρος Παντέχης είναι κατηγορηματικός: «Φυσικά θα την ξαναφτιάξουμε την εκκλησία μας. Εδώ ο Χότζας έφτιαξε 4.000.000 μπουκέρια (πολεμίστρες) και δεν θα φτιάξουμε ένα εκκλησάκι!».

Από τον περίβολο του Προφήτη Ηλία η θέα της Φέρμας της Βρίνας, όπως τη λέει ο Παπανικολάου, είναι καταπληκτική.

Πριν περάσουμε τη λίμνη του Βουθρωτού, ρίχνουμε μια ματιά στο φρούριο του Αλή πασά (1700-1800). Υπάρχει άλλο ένα από την άλλη μεριά της λίμνης, μας λέει ο φύλακας που κάνει την μεταφορά των οχημάτων.

Επειδή το Βουθρωτό είναι κλειστό, μπαίνουμε με την κλασική μέθοδο. Κάποιος που τυχαίνει να ξέρει θα μας οδηγήσει από την πίσω πόρτα με μερικά λέκια.

Πρώτα επισκεπτόμαστε τον ενετικό πύργο και στη συνέχεια το Μουσείο με τα αρχαία αγάλματα: ρωμαϊκή κόρη, πιθάρια του 3 π.χ. αιώνα, άγαλμα του Απόλλωνα, του Διονύσου χωρίς κεφάλι, αμφορείς του 7ου και 8ου αιώνα, σώματα πολεμιστών, κίονες, κιονόκρανα, μαρμάρινη πλάκα με φίδι του Ασκληπιού, άγαλμα νεαρού, σώμα Ρωμαίου πολεμιστή κλπ. Δεν ξέρεις τι να πρωτοθαυμάσεις! Πρόσφατα εκλάπησαν δύο κεφαλές και για ασφάλεια φυλάνε τα κεφάλια στο υπόγειο του Μουσείου! Για μια στιγμή, νομίσαμε ότι βρισκόμαστε σε αρχαίο ελληνικό χώρο. Κατεβήκαμε αρκετά έναν πλακόστρωτο δρόμο για να βρεθούμε στο χώρο του αρχαίου θεάτρου, κακοδιατηρημένου και καλυμμένου με λιμνάζοντα νερά! Στην είσοδο του θεάτρου υπάρχουν γραμμένα πολλά αρχαία ελληνικά ονόματα — προφανώς των ηθοποιών που λάβαιναν μέρος στην παράσταση!

Τα στενόμακρα τείχη μας είπαν ότι είναι από μια παλαιοχριστιανική βασιλική, που πυρπολήθηκε το 1878 από τους Τουρκαλβανούς. Δίπλα ο αρχαίος ναός, ο οποίος στους βυζαντινούς χρόνους μετατραπήκε σε βαπτιστήριο της Ορθοδοξίας (τον 5ο μ.Χ. αιώνα). Το μωσαϊκό του δαπέδου είναι μέγιστης αξίας.

Ενετικός πύργος στο Βουθρωτό.

Ενετικό κανόνι αντίκρου του κατεστραμμένου φρουρίου του Αλή πασά (δεν διακρίνεται).

Μουσείο στο Βουθρωτό με αρχαίους αμφορείς, εργαλεία, κοσμήματα γυναικεία κ.ά.

Το αρχαίο θέατρο.

Παλαιοχριστιανική βασιλική, στο Βουθρωτό - Αγίων Σαράντα. Πυρπολήθηκε το 1878 από τους Τουρκαλβανούς.

Αρχαίος Ναός στο Βουθρωτό - Αγίων Σαράντα. Στους βυζαντινούς χρόνους μετατράπηκε σε βαπτιστήριο της Ορθοδοξίας, 6ος αιών μ.Χ. Μωσαϊκό μεγίστης αξίας στο δάπεδο.

Ακέφαλη κόρη (φυλάσσεται ασφαλής σε υπόγειο προστατευόμενη από τους αρχαιοκάπηλους).

Στο δρόμο για τους Αγίους Σαράντα μια κοπελιά ανάβει το καντήλι με ευλάβεια στο εικονοστάσι.

Μεσοπόταμο

Γυρίζοντας για Αργυρόκαστρο, σταματήσαμε στο περίφημο μοναστήρι του **Αγίου Νικολάου** στο Μεσοπόταμο, περιτριγυρισμένο με κυπαρίσσια. Το κυπαρίσσι στην Ορθοδοξία φανερώνει την ευθεία πορεία της προσευχής προς το Θεό, μας διευκρινίζει ο Διονύσης Μακρής (να κάτι που δεν ξέραμε). Είναι βυζαντινός ναός με ηπειρωτική αρχιτεκτονική, με δύο τρούλλους του 13-14ου αιώνα και με μοναδικές εικόνες στο εσωτερικό του. Το 1990, 6 παιδιά έκλεψαν 32 περίπου εικόνες που πουλήθηκαν σε λαϊκή αγορά των Ιωαννίνων! Ευτυχώς, ο βέβηλος συνελήφθη το Φεβρουάριο του 1991 ενώ προσπαθούσε να πουλήσει τις 16 εικόνες στο Αιγάλεω — και τώρα βρίσκονται στα χέρια του Εξάρχου!

Μετά το Μεσοπόταμο, συναντάμε το χωριό Μουζίνα. Ένας βοσκός μας μιλάει για την **Αγία Τριάδα** (βυζαντινή εκκλησία) του χωριού που τη μετέτρεψαν σε λέσχη αξιωματικών.

Μετά την Μουζίνα, συναντάμε το ξωκκλήσι της **Παναγίας**.

Ιερός ναός Αγίου Νικολάου 13, 14 αι. μ.Χ. στο Μεσοπόταμο.

Πέντε από τις κλεμμένες εικόνες του Άη-Νικόλα επιστράφησαν στον Εξαρχο κ. Αναστάσιο.

Ο Ιερός ναός της Αγίας Τριάδος στην Μουζίνα έγινε λέσχη αξιωματικών.

Η εκκλησία της Παναγιάς έξω από τη Μουζίνα.

Ερείπια άγνωστης εκκλησίας ίσως και μοναστηριού, στο δρόμο προς Αργυρόκαστρο.

Ένα ακόμη κατεστραμμένο εκκλησιάκι.

Αργυρόκαστρο

Από τις ωραιότερες και παλαιότερες πόλεις, το Αργυρόκαστρο εμφανίζεται στην ιστορία τον 14ο αιώνα και παίζει σημαντικό ρόλο στην περιοχή της Αλβανίας και του «Δεσποτάτου της Ηπείρου» μέχρι το 1418, οπότε πέφτει οριστικά στα χέρια των Οθωμανών. Έως τα τέλη του 18ου αιώνα (1770), εξακολουθεί να είναι η έδρα της τοπαρχίας Δρυινουπόλεως και υπερτερεί το χριστιανικό στοιχείο. Με τη μεταφορά της έδρας αρχίζει να υπερτερεί το μουσουλμανικό. Παρόλα αυτά, το 1834 αρχίζει δεύτερη περίοδος ανοδικής πορείας. Αναδεικνύεται σε έδρα Μητροπόλεως, ιδρύονται εκεί ελληνικό σχολείο, ευαγή ιδρύματα κ.λπ. Από το 1913 μέχρι το 1940 τρεις φορές ο ελληνικός στρατός θα μπει στο Αργυρόκαστρο.

Σήμερα το Αργυρόκαστρο είναι μεγάλο περιφερειακό κέντρο και ολόκληρο έχει κηρυχθεί σε πόλη-μουσείο. Με οικόσημό του το περίφημο Κάστρο της Αργύρων (της πριγκίπισσας που προτίμησε να σκοτωθεί με το παιδί της παρά να πέσει στα χέρια του Τούρκου) δεσπόζει της περιοχής, διατηρεί έντονα τον παραδοσιακό του χαρακτήρα, ενώ εκπλήσσουν τα επιβλητικά αρχοντικά του, με πρώτο το σπίτι του Χότζα, που σύντομα θα γίνει μουσείο. Πρόσφατα (το καλοκαίρι του 1991) όλη η νεολαία πρωτοστάτησε στο γκρέμισμα του τεράστιου αγάλματος του τυράννου στην πλατεία του Αργυροκάστρου (ο Χότζας καταγόταν από εδώ) και ομολογουμένως λυπήθηκα, γιατί τέτοια, έστω και θλιβερά στοιχεία, καλύτερα να τα διατηρεί ένα Έθνος στα μουσεία του, για να μην ξεχνά την ιστορία του, όταν μάλιστα είναι τόσο δραματική. Όπως λέει και ο Σολτζενίτσιν: «Όποιος θυμάται, να του βγει το ένα μάτι. Μα όποιος ξεχνά, να του βγούνε και τα δύο». Για νά 'χουμε τα μάτια μας, καλύτερα να τά 'χουμε ανοιχτά, γιατί τότε δεν εκλείπει

τελείως ο κίνδυνος της ανελευθερίας...

Καθώς αγναντεύεις από το Αργυρόκαστρο τις ατελείωτες πολεμίστρες (λένε ότι στα τέσσερα εκατομμύρια περίπου πολεμίστρες της Αλβανίας θυσιάστηκε όλη η αγροτική οικονομία της), θυμάμαι πως μόνο με τις πολεμίστρες του νομού Αργυροκάστρου, έλεγε κάποιος στέλεχος στα Τίρανα, μπορεί να γίνει μια πόλη με πληθυσμό περίπου ίσο του Αργυροκάστρου (12.000 δωμάτια = 4.000 διαμερίσματα = 20.000 κατοίκους — το Αργυρόκαστρο έχει περίπου 26.000).

Δύο μόνο εκκλησίες σώζονται στην πόλη: η Μητρόπολη (**Μεταμόρφωση του Σωτήρος**) στην παλιά πόλη, κάτω από τη βόρεια πλευρά του κάστρου και ο **Ταξιάρχης Μιχαήλ** στη συνοικία Βαρώσι.

Η Μητρόπολη, πρώτη παλιά Ορθόδοξη εκκλησία της Αλβανίας, λόγω της ιδιομορφίας του εδάφους δεν μπορείς να τη χαρακτηρίσεις καθαρά βυζαντινή, με εισόδους βόρεια και νότια. Είναι μια ευρύχωρη τρίκλιτη βασιλική, του συνηθισμένου τύπου, που κυριάρχησε σε όλο τον Ορθόδοξο βορειοδυτικό ελλαδικό χώρο και των βαλκανικών χωρών τους δύο τελευταίους αιώνες της Τουρκοκρατίας. Στους εξωτερικούς τοίχους υπάρχουν λαϊκά ανάγλυφα. Η Μητρόπολη χτίστηκε *«προνοία του πανιερωτάτου μητροπολίτου Δρυινοπόλεως Κυρού Ματθαίου εκ Βρυούλων και δαπάναις του επαρχιακού ταμείου, εν έτει 1871»*, γράφει πίσω από το ιερό του ναού σε ένα κυκλικό πηγάδι.

Ο Ταξιάρχης Μιχαήλ είναι βασιλική βυζαντινή με τρεις εισόδους. Στη νότια είσοδο, ο νάρθηκας στηρίζεται σε δύο κίονες και φέρει επιγραφή με ημερομηνία κτήσεως 1777 και επισκευής 1828. Νάρθηκας υπάρχει επίσης στην κεντρική είσοδο, αλλά έχει κλειστεί και ο γυναικωνίτης έχει μεταβληθεί σε αποθήκη. Μέσα ο ναός είναι εντελώς απογυμνωμένος. Τέμπλο, στασίδια (2 σειρές), άμβωνας και δεσποτικό

έχουν παραδοθεί στην πυρά! Στη θέση της Αγίας Τράπεζας έχει μείνει μόνο η βάση. Οι περίφημες τοιχογραφίες, τόσο του Ιερού, όσο και του κυρίως ναού, παρ' όλες τις βίαιες επεμβάσεις έχουν επιζήσει και μετά από την κατάλληλη συντήρηση είναι βέβαιο ότι θα ξαναπάρουν κάτι από την παλιά λάμψη τους!

Ρίγησε το Αργυρόκαστρο και όλη η Δρόπολη, όταν το μεσημέρι, 10 Αυγούστου 1991 ο Έξαρχος πρωτοήρθε στην πόλη της Αργύρας! Τον περιμέναμε με χιλιάδες κεριά, όλοι οι παπάδες ντυμένοι στα καλά τους... και να σκουπίζουν διακριτικά τα μάτια τους! Όταν το αυτοκίνητο του Εξάρχου σταμάτησε στην πλατεία, όλο αυτό το πλήθος που το κρατούσαμε σε πειθαρχία τόση ώρα, «έσπασε» τον προστατευτικό κλοιό και όρμησε πάνω του να τον χαιρετίσει, να τον αγγίξει, να πάρει την ευλογία Του! Και τα παιδάκια —παντού και εδώ πρώτα τα παιδάκια— αγοράκια και κοριτσάκια με λουλούδια και κεριά να τρέχουν να του φιλάνε τα χέρια! Μόλις μπόρεσα να τον πλησιάσω να του δώσω ένα σταυρό που ο Νίκος ο Κωσταντόπουλος του είχε στείλει (πάντα ο Νίκος ο Κωσταντόπουλος απλοχέρης σε ό,τι του ζητήσει η εκκλησία, ακόμη κι αν δεν το ζητήσει....)

Σε λίγο όλο αυτό το πλήθος έκανε πομπή και ξεκινήσαμε για τη Μητρόπολη. Την παραμονή, οι γυναίκες με τη βοήθεια των φοιτητών μας (πάντα συναντώ τον Τάσο Γκοτσόπουλο όταν πρόκειται για προσφορά) είχαν κάνει αγνώριστο το ναό. Σοκαρίστηκα πολύ όταν σε μια στιγμή αντιλήφθηκα ότι οι γυναίκες χρησιμοποιούσαν για σφουγγαροπά-νι το κάλυμμα του δυσκοπότηρου και για να μαζέψουν τα νερά την εικόνα του Παντοκράτορα, δηλαδή τον μουσαμά που είχε αποκολληθεί από τη σανίδα!

Τόσα χρόνια χωρίς θεία λατρεία και λειτουργικά αντικείμενα, πού να θυμούνται τα ιερά σκεύη και τη χρήση τους!...

Αυτό σκεφτόμουν καθώς κατηφόριζε όλο αυτό το πλήθος —ίδιο βουερό μελίσσι— προς την εκκλησία, με τον Έξαρχο στη μέση και εκατοντάδες παιδάκια να προηγούνται με καμάρι! Κι εκείνος τόσο συγκινημένος ανάμεσα στα αθώα αυτά αγγελούδια — μεγάλη η στιγμή και για το λαό του Αργυροκάστρου και για τον Έξαρχο — ανάμεσα στο ποιμνιό του άξιος Ποιμένας.

Με αναμμένα κεριά, ο λαός του Αργυροκάστρου και ο Έξαρχος της Ορθόδοξης Αλβανικής Εκκλησίας έθεσαν τις βάσεις για τη νέα εκκλησιαστική ζωή της ελληνικής μειονότητας στη Δρόπολη... Βάλσαμο τα λόγια του, πυξίδα οι προτροπές του. Τα τρεμάμενα χέρια τους, τα υγρά μάτια τους σφράγιζαν μια σωστή, χριστιανική νέα εποχή για τον βασανισμένο τούτο λαό, που όντως ανέστη, αφού ο Χριστός Ανέστη στις παγωμένες μέχρι χθες καρδιές τους, γιατί δεν θα είναι μόνοι τους του λοιπού. Αλλά ούτε και αυτοί θα αφήσουν ποτέ μόνον τον Έξαρχο, όπως φάνηκε την επόμενη μέρα στην πρώτη λειτουργία στον Ταξιάρχη Μιχαήλ, όπου κατέκλυσαν το ναό, όπως και κάθε Κυριακή έκτοτε, έστω κι αν δεν έχουν ιερέα, αλλά ταινία μαγνητοφωνημένη!

Στο υπέροχο ξυλόγλυπτο τέμπλο (μπαρόκ) δεν υπάρχει καμιά εικόνα. Οι υπάρχουσες, μισοκατεστραμμένες επιδιορθώνονται στο Μουσείο από ντόπιους τεχνίτες.

Μέρος του τέμπλου.

Τα κιονόκαρα και οι τοιχογραφίες πλήρως κατεστραμμένες. Στη φωτογραφία οι Έλληνες επιστήμονες του Υπ. Πολιτισμού Δημ. Τριανταφυλλόπουλος και Νίκος Χαρκιολάκης με τους συναδέλφους του Αργυροκάστρου Ηλία Μπαρδούλη, Γιώργο Τζοάνο και Νίκο Παναγιώτου.

Ο Δεσποτικός Θρόνος, ξυλόγλυπτος με δύο σκαλοπάτια, στηρίζεται σε δύο λιοντάρια.

Δαμιανός Κοκκονίσης, ο τελευταίος αρχιεπίσκοπος στην Αλβανία. Φυλακίστηκε το 1967 και πέθανε από τα βασανιστήρια και τις κακουχίες τον Νοέμβριο του 1973 σε ηλικία 74 ετών, μας διηγήθηκαν οι σημερινοί κάτοικοι στο σπίτι του στο Αργυρόκαστρο.

Λειτουργία στο Αργυρόκαστρο. Όλοι θέλουν να πάρουν την ευλογία του Εξάρχου.

Τα παιδιά σφίγγουν το χέρι του Έξαρχου και χαμογελούν γεμάτα ελπίδα.

Έτσι ήταν η εκκλησιά των Ταξιαρχών τον Ιούνιο του 1991.

Η επισκευή έχει αρχίσει.

Ο ναός σήμερα. Σύντομα θα επισκευαστεί.

Η Πλατυτέρα του Μιχαήλ και Γαβριήλ και οι υπέροχες τοιχογραφίες του Ιερού βήματος.

Πωγώνι

Η επαρχία του Πωγωνιού έχει τα χωριά Πολίτσανη, Σχοριάδες, Σιάτιστα, Σωπική, Μαυρόγυρο, Χλωμό και Οψάδα.

Η διαδρομή από Αργυρόκαστρο Σωπική είναι τόσο συγκλονιστικά όμορφη, όσο και δύσκολη μέχρι επικίνδυνη. Μόνο με ειδικό όχημα μπορείς να φτάσεις και έχοντας την τύχη με το μέρος σου (αν συναντήσεις άλλο αυτοκίνητο είναι ζήτημα αν μπορεί κάποιος να κάνει πίσω με γκρεμό απύθμενο δεξιά του). Η φύση μυστηριώδης και αφάνταστα όμορφη, λες αξίζει τον κόπο να ταλαιπωρηθώ δυο ώρες επικίνδυνο ταξίδι, μόνο και μόνο να περάσω από αυτά τα απάτητα μέρη... Αλλά το ίδιο και περισσότερο άξιζε τον κόπο η εκκλησία της Σωπικής με τα καλύτερα ξυλόγλυπτα της Αλβανίας (μεγαλύτερο βάθος το χειροποίητο σκάλισμα-μπαρόκ). Δυστυχώς, είχαμε την ατυχία να καεί το φιλμ και δεν μπορούμε να δώσουμε μια ιδέα του ξυλόγλυπτου από καρυδιά τέμπλου, του άμβωνα και του δεσποτικού θρόνου, των πολυελαίων και των εξαρτημάτων που, δόξα τω Θεώ, διατηρήθηκαν!

Ο πρόεδρος της Εκκλησιαστικής Επιτροπής Αλέκος Μποτίνης, ο Γραμματέας Κώστας Μποτίνης και ο Ταμίας Κώστας Τέλιος, περιμένουν τη βοήθειά μας. Εμείς δεν μπορέσαμε να πάμε γιατί ήμαστε μακριά (από την Κακαβιά 3 ώρες δύσκολος δρόμος). Πήγαν όμως (μισή ώρα από την είσοδο του Μολυβδοσκεπάστου) οι κάτοικοι της Κόνιτσας στην πρώτη ελεύθερη Πασχαλιά! Ο ιερέας από την Ελλάδα έδωσε για πρώτη φορά το φιλί της αγάπης σε Αλβανούς στρατιώτες που χόρεψαν μαζί με τους Κονιτσιώτες!

Στα χωριά της Δρόπολης

Καθώς μπαίνεις στην Αλβανία για να πας στο Αργυρόκαστρο (όχι περισσότερο από μισή ώρα), τα χωριά της Δρόπολης στο αριστερό σου χέρι, σκαρφαλωμένα κυριολεκτικά στα βουνά κι άλλα δίπλα σου στο δρόμο, σε καλούν προκλητικά να τα γνωρίσεις — είναι το ωραιότερο στολίδι στην αλβανική ύπαιθρο — χάρμα ματιών να τα αγναντεύεις βυθισμένα μέσα στην πρωινή πάχνη ή το απόγευμα χρυσολουσμένα στον ήλιο που πάει να γύρει πίσω τους...

Αρχίζοντας από την Άνω Δρόπολη συναντάμε: Κακαβιά, Βοδινό, Βρυσερά, Πέπελη, Κρα, Λόγγο, Σωτήρα, Κοσοβίτσα, Λοβίνα, Κλεισάρι, Σελιώ, Άγιος Νικόλας, Κρυονέρι, Βότριστα, Βουλιαράτες, Ζερβάτες και Γεωργουτσάτες, ενώ στην Κάτω Δρόπολη: Γράψη, Μασκουλώρι, Φράστανη, Λούγκαρη, Γκορίτσα, Τεριαχάτη, Σοφράτικα, Δουβλιανή, Καλογορατζή, Χάσκοβο, Βάνιστα, Γορατζή και Δερβιτσάνη.

Από αυτά εκκλησίες έχουν και λειτουργούν: Σωτήρας, Λοβίνα, Πέπελη, Δερβιτσάνη (και στο βουνό), Γράψη, Λούγκαρη, Τεριαχάτη, Σοφράτικα, Δούβιανη, Χάσκοβο, Βάνιστα, Γορατζή, Χάσκοβο, Μπότριστα, Γεωργουτσάτες, Βουλιαράτες, Ζερβάτες, Κλεισάρι.

Στη Δερβιτσάνη ο λεβεντόπαπας Μιχαήλ Ντάκος μας διηγείτο πως «οι γυναίκες έκαναν μπόλκες με τα ράσα του». Τον Δεκέμβριο του 1990 έκανε την πρώτη Χριστουγεννιάτικη λειτουργία στην εκκλησία της Δερβιτσάνης. Μεγαλοπρεπής η εκκλησία της Δερβιτσάνης, βασιλική με τρίκογχο ιερό βήμα και υπέροχη πλακόστρωτη στέγη άντεξε στο χρόνο και στη βία...

Δερβιτσάνη: πρώτη Χριστουγεννιάτικη λειτουργία από τον παπα-Ντάκο τον Δεκέμβριο του 1990!

Η Εκκλησία της Δερβιτσάνης, τρίκογχη Βασιλική.

Μεγαλοπρεπές το εσωτερικό της Εκκλησίας της Δερβιτσάνης.

Ο παπα-Ντάκος μέσα στο σπίτι του, με την οικογένειά του: «με τα ράσα μου οι γυναίκες έκαναν πόλκες».

Ένας ακόμη ναός της Δερβιτσάνης που έγινε σταύλος.

Γράψη, 10 Νοεμβρίου 1991 ημέρα αδελφοποιήσεως της Γράψης (Δρόπολης) και Κράψης (Μετσόβου). Ο Άγιος Μηνάς γιορτάζει.

Κατά το έθιμο μοιράζουν στην εκκλησία γλυκά, τσίπουρο και κόλυβα. Σε λίγο θα βγουν χορεύοντας από την εκκλησία.

Οι αδελφοποιημένοι Γραψιώτες και οι καταγόμενοι από τη Γράψη Κρασιώτες χορεύουν αδελφοποιημένοι και ελεύθεροι στη Γράψη στις 10 Νοεμβρίου του 1991.

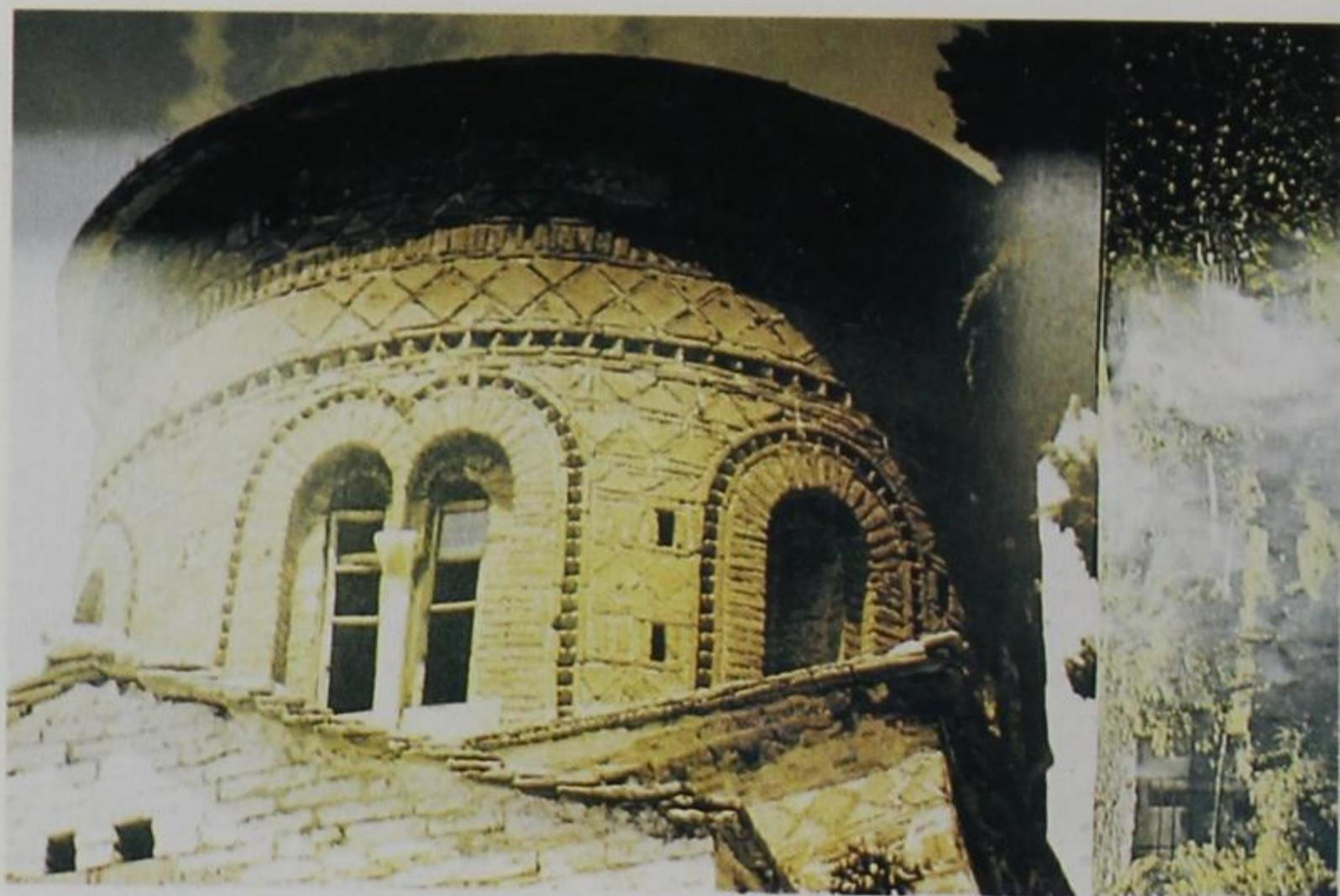
28 Οκτωβρίου 1991. Βουλιαράτες. Ο παπα-Γιώργος Ζάρος αξιώθηκε να ζήσει για να λειτουργήσει.

Τρισάγιο στο νεκροταφείο των Ελλήνων στρατιωτών του 1940 στις Βουλιαράτες (ανήμερα της 28ης Οκτωβρίου του 1991, πρώτη ελεύθερη επέτειο του ΟΧΙ).

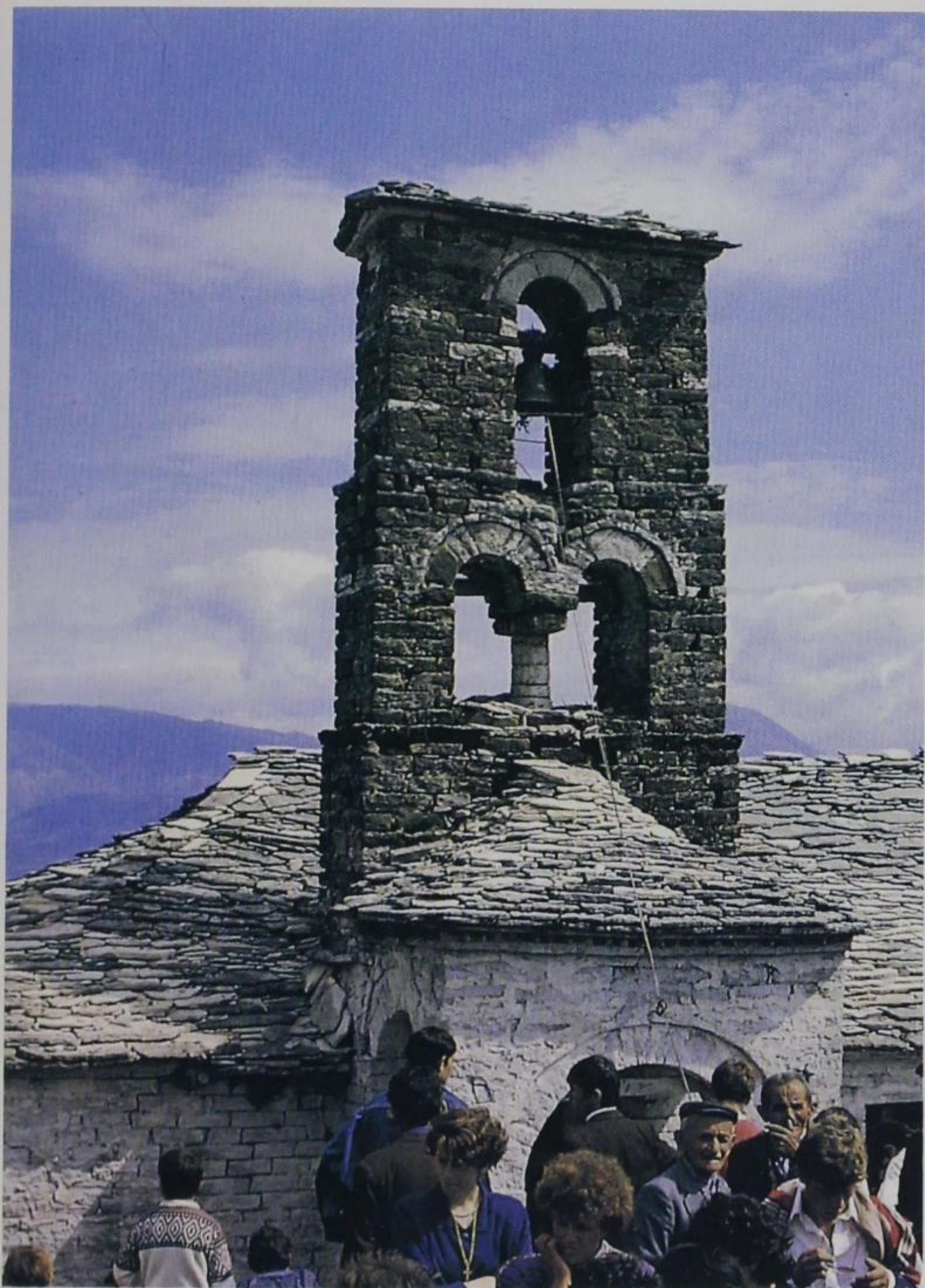
Ο Άη-Θανάσης στις Βουλιαράτες, χτισμένος το 717 μ.Χ.

Ο τρούλλος της Παναγίας Θεοτόκου στο Λάμποβο Αργυροκάστρου.

Ξυλόγλυπτο εικονοστάσι της Παναγίας Θεοτόκου (18ος-19ος αιών) Λάμποβο Αργυροκάστρου.

Μονή Αγίας Τριάδος στην Πέπελη Αργυροκάστρου.

Ότι απόμεινε από τα κτίσματα της Μονής Αγίας Τριάδος στην Πέπελη.

Εσωτερικό δροπολίτικης εκκλησίας με πρόχειρα είδη λατρείας, δώρα από την Ελλάδα (σύντομα θα ξαναγίνουν όλα όπως πρέπει).

Με χτισμένα παράθυρα και πόρτες ο Άγιος Νικόλαος στο Χάσκοβο.

Το εσωτερικό της Παναγιάς στη Γοραντζή λεηλατημένο.

Η πρώτη ελεύθερη Πασχαλιά στη Σωπική.

Ο παπάς στη Σωπική προσφέρει το φιλί της αγάπης στους Αλβανούς στρατιώτες.

Γράψη

Στις 10 Νοεμβρίου του 1991, στη γιορτή του Αγίου Μηνά της Γράψης, ο παπα-Ντάκος πρωτοστατεί στην αδελφοποίηση της Δροπολίτικης Γράψης με τη Μετσοβίτικη Κράψη. Η ιστορία αρχίζει μερικούς αιώνες πρωύτερα. Ο Μπέης της Γράψης συνήθιζε την πρώτη νύχτα του γάμου των Γρασιωτών να κοιμάται με τη νύφη! Κάποτε οι Γρασιώτες αγανάκτησαν, σκότωσαν τον Μπέη και, πεταλώνοντας τα άλογα ανάποδα για να μην τους ακολουθήσουν, κατέφυγαν στο Μέτσοβο όπου έχτισαν την Κράψη... Ο Άγιος Μηνάς της Γράψης, ηπειρωτικού ρυθμού, είναι ναός διαμορφωμένος σύμφωνα με τις εδαφικές συνθήκες. Σήμερα έχει τη γιορτή του πανηγυρίζει. Κατά το έθιμο μοιράζονται λουκούμια, τσίπουρο και κόλλυβα. Στο τέλος, οι γυναίκες βγαίνουν χορεύοντας από την εκκλησία, ντυμένες με τις τοπικές ενδυμασίες τους. Θα ακολουθήσει κοινό γεύμα και χορός με τοπικά όργανα στο καφενείο του χωριού. Πλήθος οι καλεσμένοι από την Ελλάδα.

Βουλιάρατες

Στις Βουλιάρατες ο παπα-Γιώργης Ζάρος λειτούργησε την πρώτη ελεύθερη 28η Οκτωβρίου στον Άη-Θανάση και τέλεσε τρισάγιο στο νεκροταφείο των 57 Ελλήνων στρατιωτών που έπεσαν στην πρώτη μάχη του 1940 στο νομό Αργυροκάστρου. Ο Άη-Θανάσης χτίστηκε το 717. Είναι εκκλησία ηπειρωτικού ρυθμού με κεντρική είσοδο στη νότια πλευρά και υποτυπώδη νάρθηκα στη δυτική πλευρά. Εδώ ήρθε το 1777 ο Κοσμάς ο Αιτωλός, δίδαξε και ευλόγησε το χωριό καθώς και τα Αηδονάτα βουνά, που θα έσωζαν πολύ κόσμο, τα «Ευλογημένα Αηδονάτα». Εδώ έγινε στις 2

Δεκεμβρίου του 1940 η πρώτη μάχη του στρατού μας και πρωτακούστηκε το «**αέρααα**» και με εφ' όπλου λόγχη πήραν τις Βουλιάρατες! Οι κάτοικοι φύλαξαν με ευλάβεια τους νεκρούς μας στα δύο νεκροταφεία της και μόνοι τους έστησαν τους 57 σταυρούς και την εκκλησούλα τους.

Ο παπα-Γιώργης προσπαθεί να αναστήσει τις μνήμες και την εθνική συνείδηση: «Η εκκλησία μας, 1200 ετών, μετόχι της Μονής Δριάνου (Κοίμηση της Θεοτόκου) γιορτάζεται και την ημέρα του Αη-Θανάση και την ημέρα της μνήμης του Κοσμά του Αιτωλού (24 Αυγούστου), που ευλόγησε τα Βουλιάρατα και είπε: «Θα γίνουν μεγάλα», όπως και έγιναν, γιατί από 30 σπίτια φτάσαμε τα 200! Η **Κοίμηση της Θεοτόκου** πήρε το όνομα Μονή Διάνου για να μην χαθεί η μνήμη της αρχαίας Δρυινοπόλεως! Απέναντι από την εκκλησία είναι τα σημάδια αρχαίου θεάτρου! Με τις πέτρες του έγινε η Πανεπισκοπή της Δρυινοπόλεως! Όπως βλέπετε, ο Ελληνισμός δανείζει τον Χριστιανισμό, αυτά πάνε αντάμα! Στη Μονή Τσέπου (Άγιος Νικόλαος) έχει μείνει 300 χρόνια η Επισκοπή Αργυροκάστρου (από 850 έως 1150) για να μην υποστεί η επαρχία Χαονίας (Κουρελάς) τον Καθολικισμό. Οι Καθολικοί ήταν στη Β. Ήπειρο από το 1010 έως το 1214, οπότε ο Αλέξης ο Κομνηνός έδιωξε τους Λατίνους από την Αλβανία... Το 1431-32 έγινε τουρκική καταγραφή στα χωριά της Δρόπολης. Η Κοσοβίτσα, η Καστάνιανη και η Πέπελη δεν δέχτηκαν την καταγραφή.

Πέπελη

Στην Πέπελη υψώνεται περίλαμπρη η **Μονή της Αγίας Τριάδος** με ένα καταπληκτικό, αλλά μισογκρεμισμένο καμπαναριό. Πρόσφατα απόκτησε την καμπάνα του, προσφορά της Μητροπόλεως Κονίτσης και Πωγωνιανής.

Λάμποβο

Περίφημη είναι η βυζαντινή εκκλησία του Λάμποβου με τον υπέροχο τρούλλο του.

Χάσκοβο

Ο Άγιος Νικόλαος στο Χάσκοβο, με κλεισμένα τα πορτοπαράθυρά του έχει μετατραπεί σε αποθήκη. Ο ευήκοος Άγιος των ναυτικών για χρόνια ολόκληρα παρέμεινε φαινομενικά απόκοσμος. Κι όμως, «εισάγουμε τις παρακλήσεις μας», μου είπε μια γερόντισσα. Σήμερα δέχεται τους πιστούς όπως πρώτα στον οίκο Του...

Σωφράτικα

Η Εκκλησία του άντεξε στις βιαιότητες, μόνο ο νάρθηκας είναι γκρεμισμένος!

Γορατζή

Στη Γορατζή, η Παναγιά έχει λεηλατηθεί. Χωρίς τέμπλο και εικόνες, χωρίς σκεύη και στασίδια. Έφεραν ένα πρόχειρο τέμπλο να στεγάσουν ευλαβικά τη Θεομήτορα. Οι κάτοικοι νιώθουν ασφάλεια και βεβαιότητα ότι γρήγορα θα ετοιμάσουν την «Παναγιά τους», όπως της αξίζει!

Γεωργουτσάτες

Η εκκλησία τους είναι πολύ επιβλητική αν και έχουν καεί στασίδια, τέμπλο και σκεπή και φυσικά έχει αφαιρεθεί ο μεγάλος πολυέλαιος με τα κρύσταλλα! Είχε δύο σειρές στασίδια και μεγαλοπρεπή δεσποτικό θρόνο. Ίδια εκκλησία υπάρχει στην Κόνιτσα.

Ζερβάτι

Η εκκλησία, μια όμορφη βυζαντινή, έχει κηρυχθεί διατηρητέα.

Μπότιστα

Το χωριό ανακαίνισε μόνο του τον **Άγιο Δημήτριο**. Έχει επίσης τον **Άγιο Αθανάσιο**, ενώ τον **Άγιο Νικόλαο** τον χτίζει ο Οίκος Δ. Νίκα (εκδοτικός οίκος Αθηνών).

Σε όλα τα χωριά της Δρόπολης υπάρχει η πίστη και η βεβαιότητα: σύντομα ο Θεός τους θα λατρεύεται στις ξαναφτιαγμένες εκκλησίες Του.

Ο Άγιος Θεόδωρος στην Αυλώνα. Τίποτε δεν θυμίζει εκκλησία αφού είχε μετατραπεί σε... πυροσβεστική υπηρεσία.

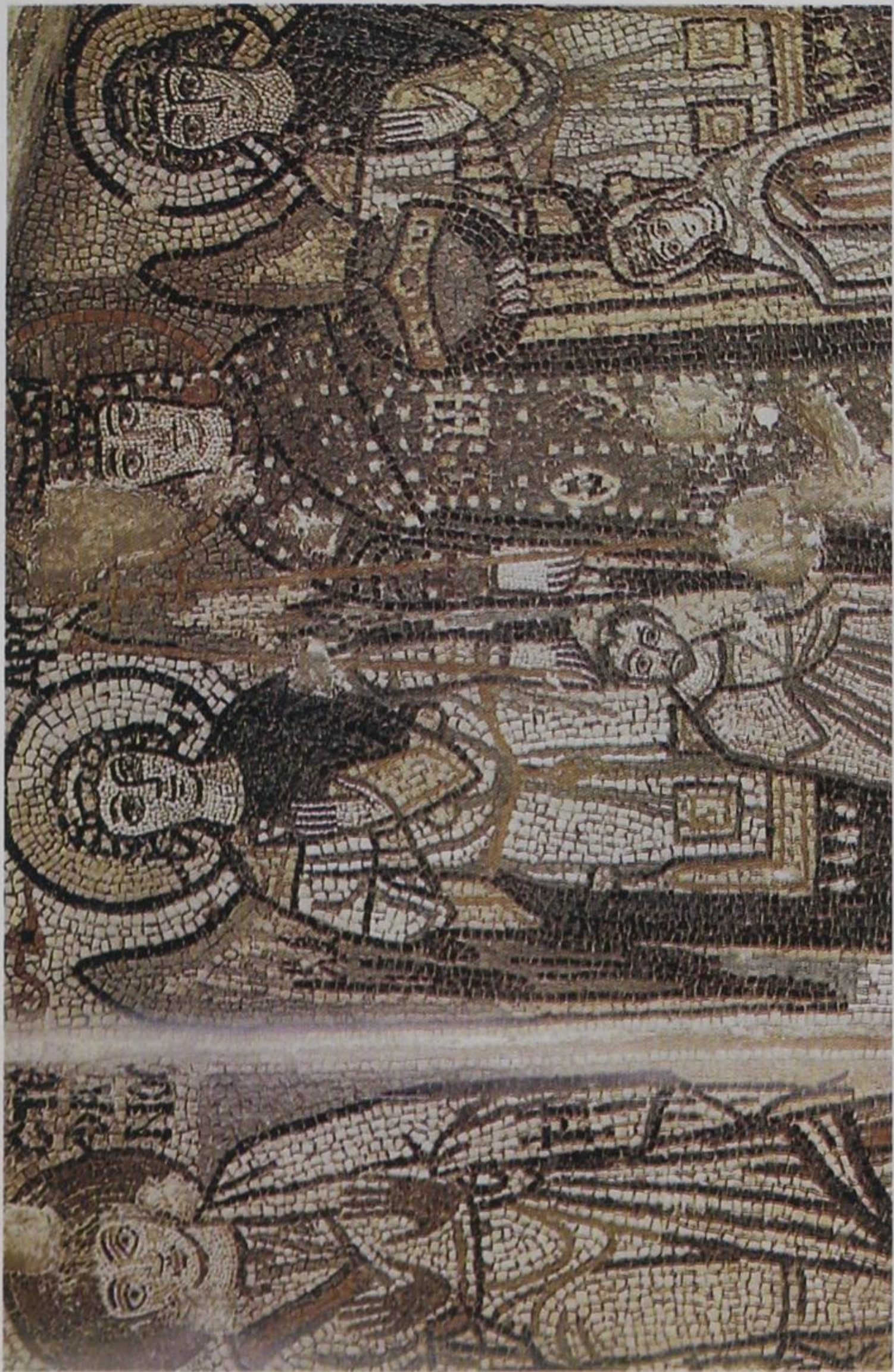
Το εσωτερικό του σε προδιαθέτει με τα μικρά κεράκια που καίνε συνέχεια....

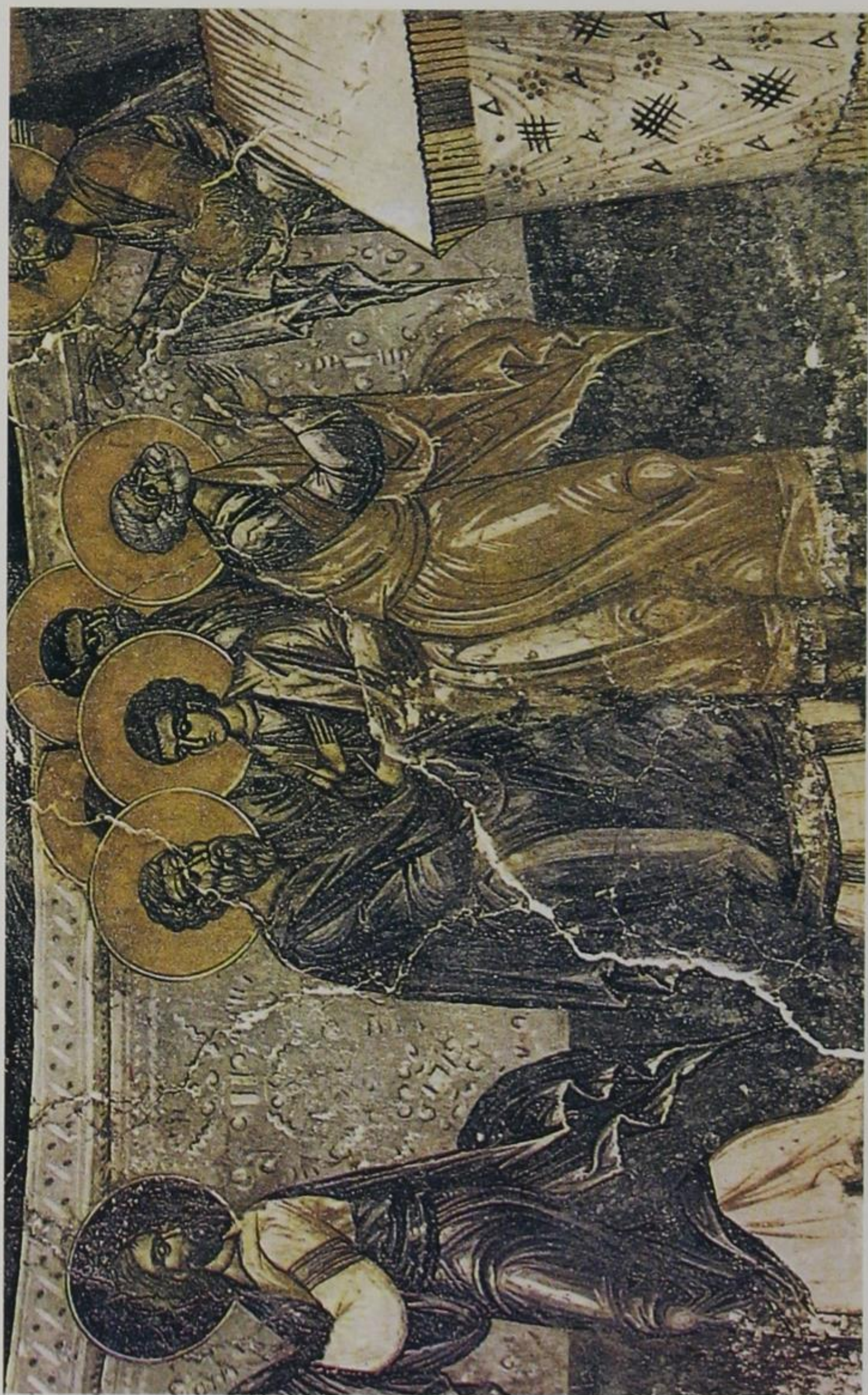
Στο σπίτι του τελούσε τα Μυστήρια ο αποσχηματισμένος βιαίως παπα-Κοσμάς (Κλέαρχος Παπασάββας) γεγονός που του στοίχισε 17 χρόνια φυλακή! Στα 49 χρόνια του χειροτονήθηκε στην Πάτρα και ξαναγύρισε στην πατρίδα του τις Δρυμάδες.

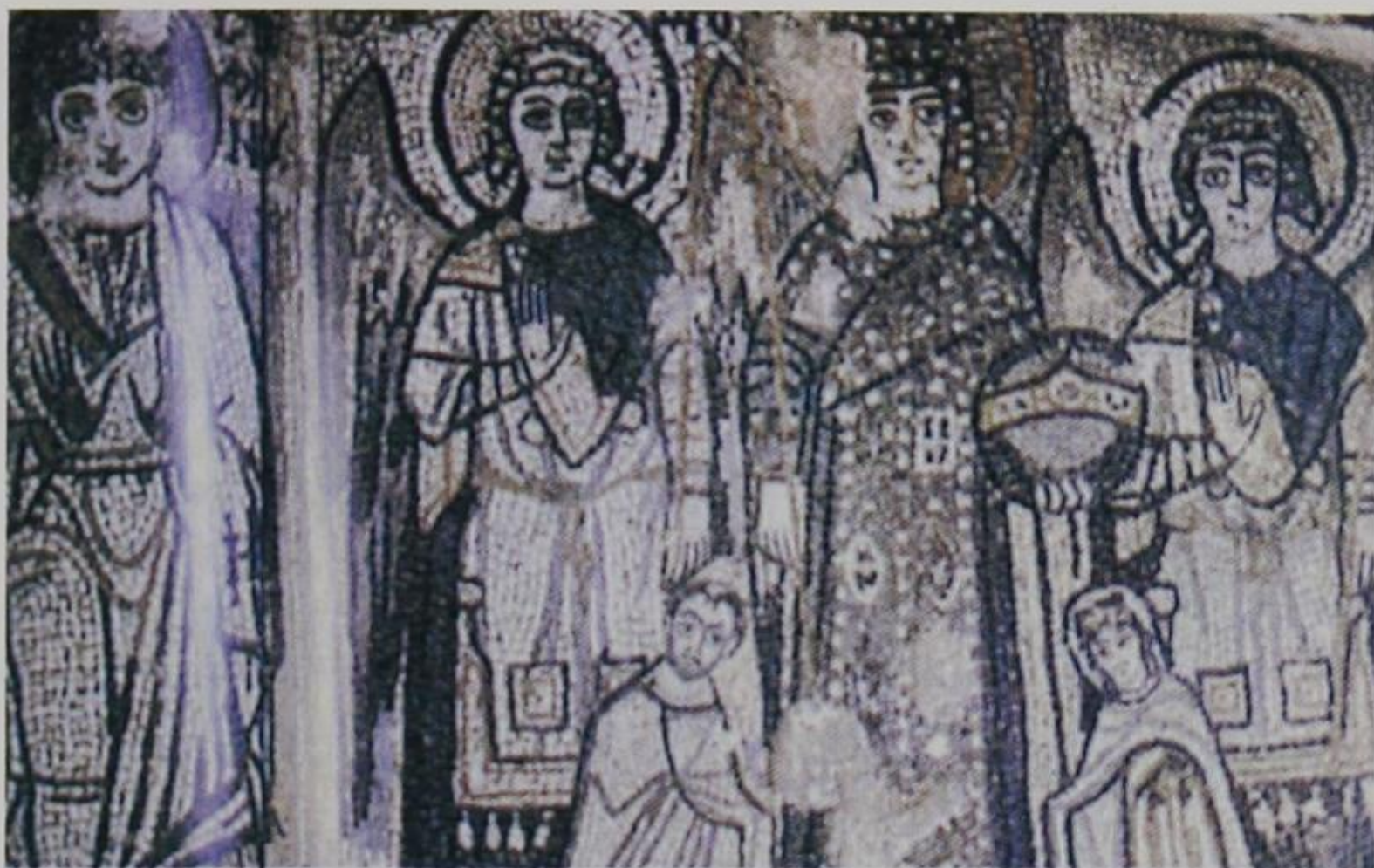
Ο π. Κοσμάς εν μέσω φίλων την ημέρα της χειροτονίας του στην Πάτρα.

Δυρράχι: Μωσαϊκό στο Βυζαντινό παρεκκλήσιο του αμφιθέατρου (913 μ.Χ.).

Δυρράχι: Η Μετάληψη των Αποστόλων. Τοιχογραφία στο Ναό της Παναγίας των Βλαχερνών του αγιογράφου Νικολάου (16ος αιώνας.).

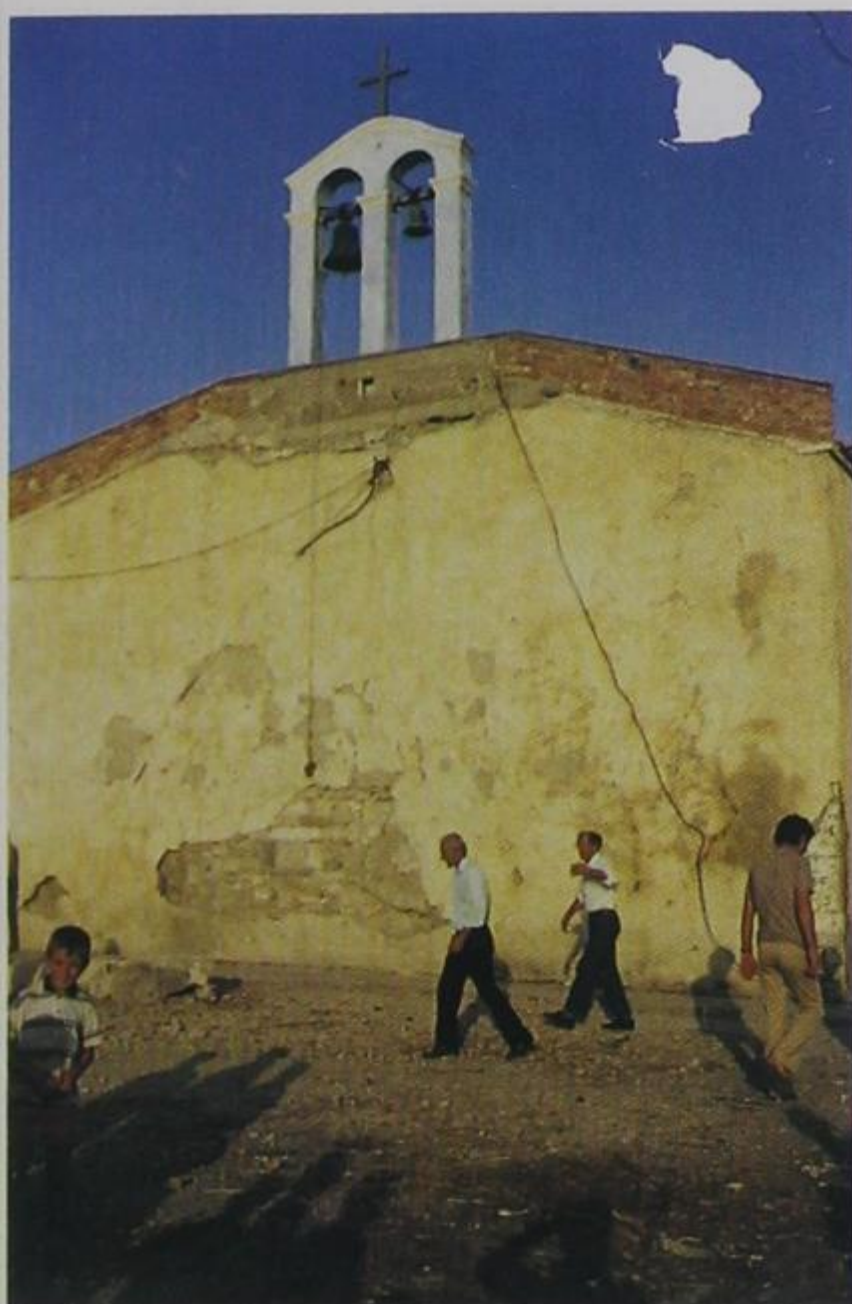
Δυρράχι. Μωσαϊκό στον τρούλλο ναού 5ου μ.Χ. αιώνα. Αριστερά οι Άγιοι Στέφανος και Αλέξανδρος.

Ο Άγιος Ναούμ, επί ξύλου, 1759 μ.Χ. Αγ. Παρασκευή, Λουσνία.

Ο Μυστικός Δείπνος, επί ξύλου, 18ος αιών. Αγ. Παρασκευή Λουνία.

Μεγαλοπρεπής ο ναός στην Νάρτα. Οι καμπάνες-δώρο από την Ελλάδα στήθηκαν πρόχειρα μαζί με το σταυρό. Σιγά-σιγά όλα θα ξαναγίνουν όπως πρέπει...

Η ηλικιωμένη κυρία δείχνει πως λατρεύανε κρυφτά το Θεό: κάτω από το κάδρο του γιου της έκρυβε τα εικονίσματά της!

Τηνπραμάτια του έβγαλε να πουλήσει ο Δροπολίτης για να εξασφαλίσει «τα προς το ζην».

Αγναντεύοντας την Ελλάδα, στα σύνορα της Κακαβιάς, Έλληνες και Αλβανοί περιμένουν...

Με καμάρι στέκεται μπροστά στο φακό η Δροπολίτισσα. «Σας περιμέναμε χρόνια τώρα», μας είπε ενώ ένα δάκρυ κύλησε στο μάγουλό της.

«Περιμένουμε τους συγγενείς μας από την Ελλάδα», λένε οι δύο Δροπολίτισσες γυναίκες που συνηθίζουν να φορτώνονται όπως το '40 που κουβαλούσαν τρόφιμα στο στρατό μας.

Η φιλοξενία στην αποθέωσή της: Ζάχαρη δεν έχουν αλλά πάντα θα σου προσφέρουν γλυκό και καφέ μαζί με το χαμόγελο!.

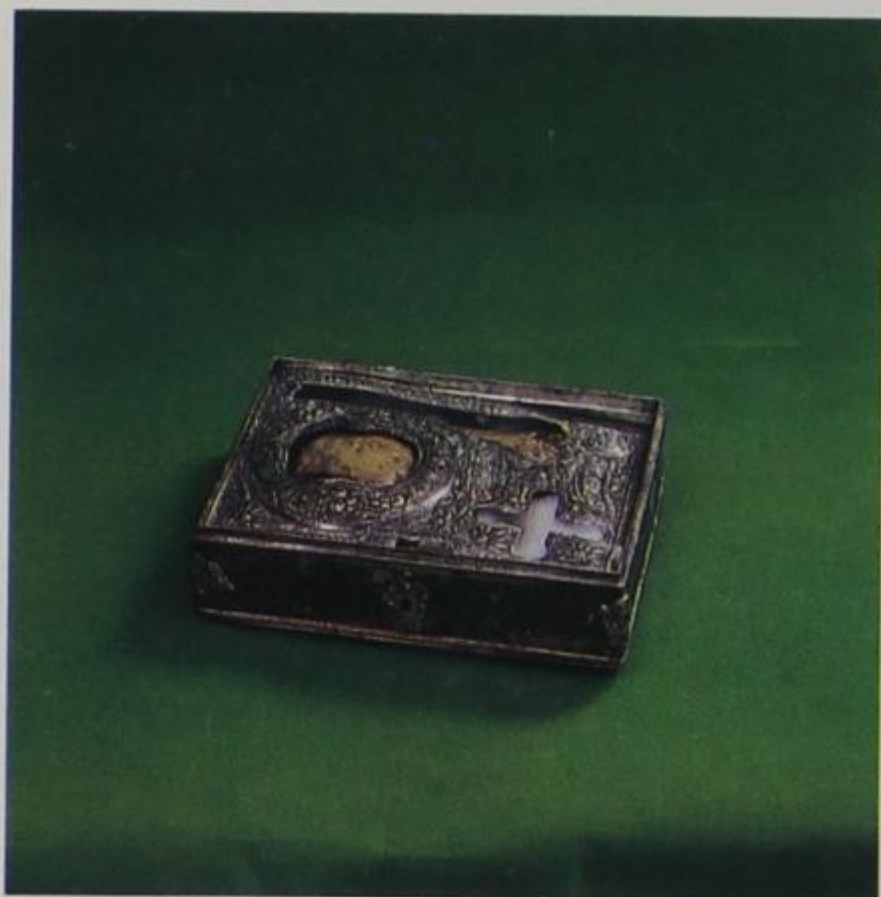
*Το κρύο και τα χιόνια δεν εμπόδι-
σαν τη γυναίκα της φωτογραφίας
να βγει για να εξασφαλίσει λίγη
τροφή στα ζωντανά.*

*Το λεωφορείο της φωτογραφίας είναι προσφορά του ΚΤΕΛ νομού Κοριν-
θίας. Ένα από τα πολλά λεωφορεία που έστειλε η Ελλάδα.*

Ό,τι μπόρεσαν να εξασφαλίσουν το διάστημα της παραμονής τους στην Ελλάδα το κουβαλούν για να περάσουν τα Χριστούγεννα μαζί με τους δικούς τους. Ίσως αναρωτιούνται βλέποντας στην Κακαβιά την λέξη Ελλάδα «Ελλάς τι θα γίνει φίλη μου με μας».

*Λειψανοθήκη με οστά Αγίων 18ου
αιώνα (μουσείο Ελ Μπασάν).*

*Η Κοίμηση της Θεοτόκου 1875 — Ζωγράφος Ιωχαίγλα Κοπεσόβα. Εκ-
κλησία της Μίγκουλης νομού Αργυροκάστρου.*

Η Ανάσταση του Λαζάρου. Μουσείο Ελ Μπασάν, 18ος αι.

Ασημένια σκεύη από το μουσείο του Βερατιού.

Ασημικά σκεύη στο μουσείο Αργυροκάστρου.

Άγιος Γεώργιος. Καθεδρικός Ναός Ελ Μπασάν του Μιχ. Αναγνώστη, 1822.

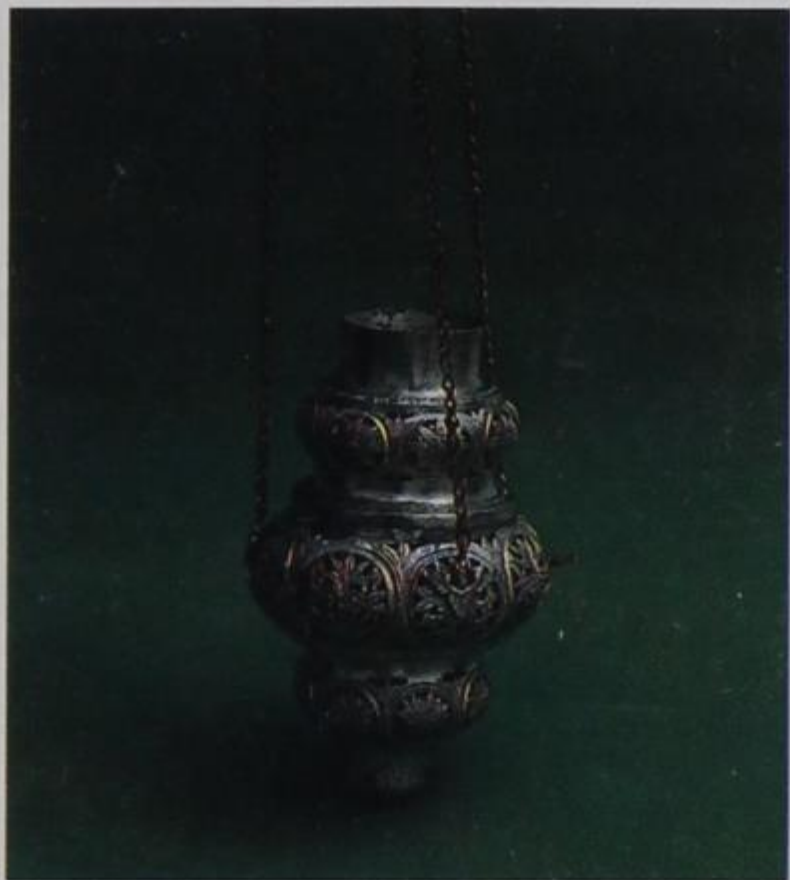
Ομάδα Αγίων στην εκκλησία Αγ. Ιωάννη, Ελ Μπασάν (18 αι.).

Εκκλησία Αγίου Πέτρου, Βιθκούκι - Κορυτσά.

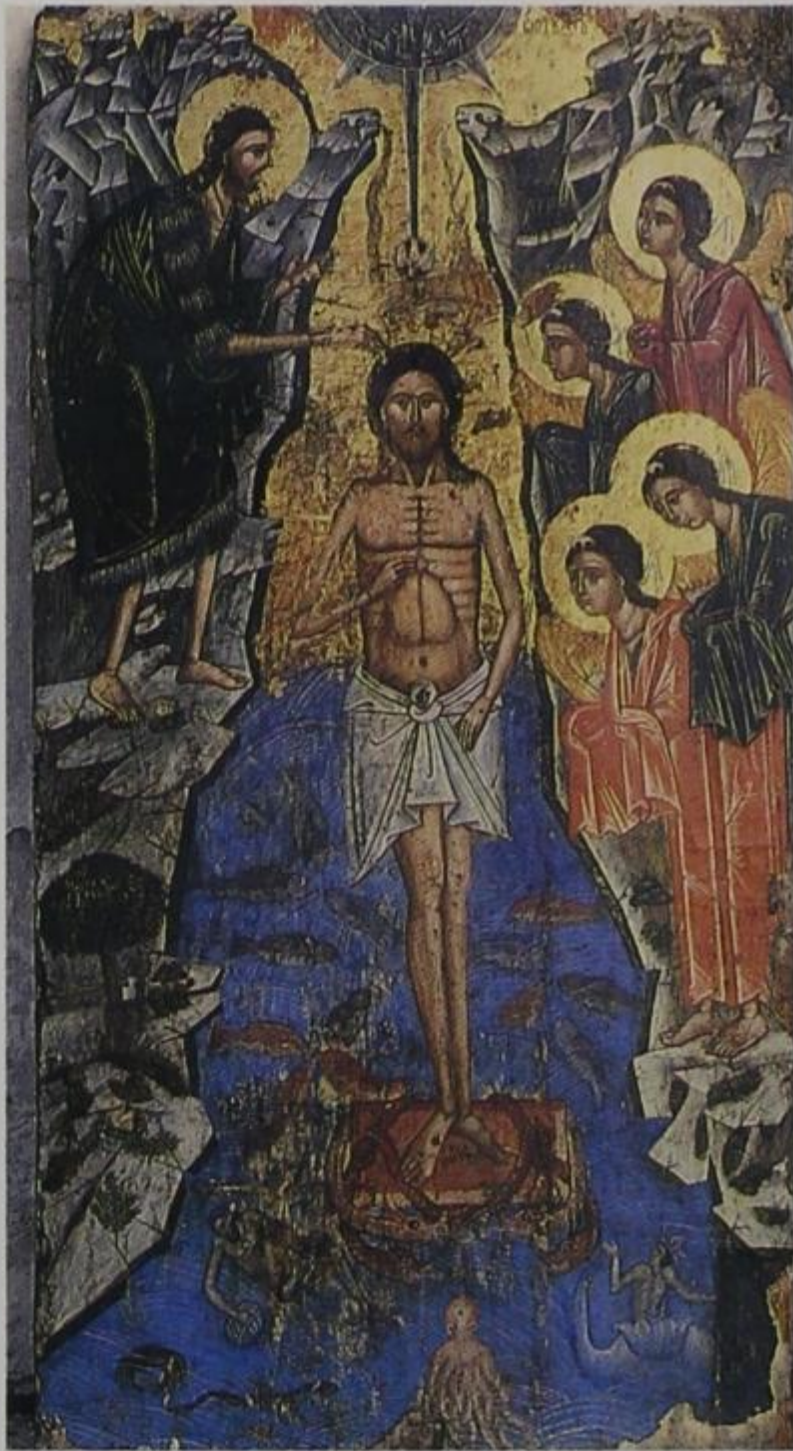
Εκκλησία Αγίου Γεωργίου, Φίερυ.

Ασημικά σκεύη. Μουσείο Βερατιού.

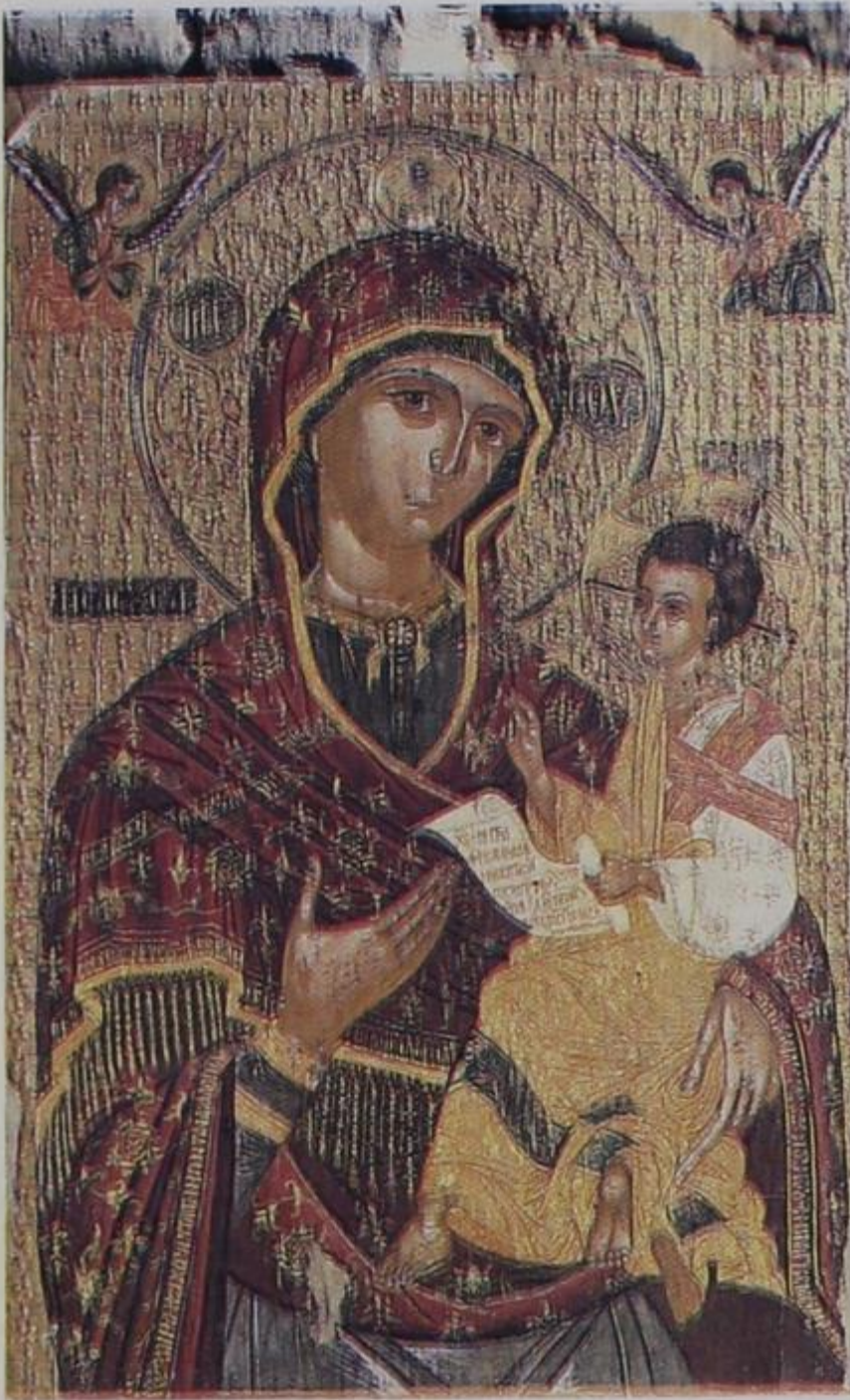
Μέρος του Βαταλχινού της Μπομποσκίτσας, Κορυτσάς.

*Εικόνα της Βαπτίσεως του Χριστού
του Ονούφριου Κυπριώτη, 16 αι.*

*Επιχρυσωμένος σταυρός του 18ου αι.
Μουσείο Ελ Μπασάν.*

Η Παναγία, εκκλησία της Σαρακίνιστας, Λουτζουριάς, έργο Ονούφριου Κυπριώτη, 16ος αιώνας.

Ο Ιησούς ο Παντοκράτωρ, Εκκλησία της Σαρακίνιτσας Λουτζουριάς Αργυροκάστρου, Ονούφριου Κυπριώτη, 16ος αιώνας.

Η προδοσία του Ιούδα. Μουσείο Ελ Μπασάν. Ανώνυμου 18-19ου αι.

Εικόνα Αγίου Άγιος Μιχαήλ, Μουσείο Αργυροκάστρου - ανώνυμου.

Εικόνα ομάδος Αγίων της εκκλησίας του Καθεδρικού Ναού του Ελ Μπασάν, Μιχαήλ Αναγνώστη, 1822.

Εικόνα Αγίου Νικολάου, Καθεδρικός Ναός του Ελ Μπασάν. Μιχ. Αναγνώστου 1822.

Η όμορφη πόρτα του καθεδρικού ναού του Ελ Μπασάν 0 1822.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

*από τη Βασιλεία Φ. Πέτσα,
Ιστορικό της Τέχνης*

Οι αγιογραφίες στις εκκλησίες της Αλβανίας αποτελούν δείγμα της πλούσιας εθνικής, θρησκευτικής και πολιτιστικής κληρονομιάς που άφησε εκεί η ανθούσα ελληνορθόδοξη χριστιανική παράδοση από τους βυζαντινούς και νεότερους χρόνους. Πρόκειται για παράδοση με βαθιές ρίζες στο ελληνορωμαϊκό τοπικό ιστορικό παρελθόν, την εποχή που εδραιώθηκε η χρήση της ελληνικής γλώσσας στις αρχαίες ελληνικές πόλεις της περιοχής. Αυτές αποτέλεσαν αργότερα τα βυζαντινά κέντρα ακτινοβολίας ελληνοχριστιανικού πολιτισμού.

Εντυπωσιάζει με την πρώτη ματιά και φανερώνει την ελληνικότητα του τόπου η χρήση του ελληνικού αλφαβήτου στην αναγραφή των ονομάτων δίπλα στις εικόνες των Αγίων. Είναι συγκινητικό να διαβάζει κανείς στη γλώσσα μας επεξηγήσεις ή υπογραφές σε έργα πατροπαράδοτης τέχνης, ιδίως σ' αυτά που προέρχονται από τα χρόνια της Τουκρατίας στη Βόρεια Ήπειρο, όπως η επιγραφή σε τοιχογραφία στην περιοχή του Βερατίου: «**Δια χειρός εμού Ευθυμίου, ιερέος από Κορυτσά, υιός Αθανασίου ζωγράφου**».

Αλλά και χωρίς τη βοήθεια επεξηγηματικών επιγραφών αναγνωρίζουμε αμέσως πολύ γνωστά μας θέματα από τη βυζαντινή αγιογραφία, όπως κτητορικές παράστασεις, τον Ευαγγελισμό, κ.ά.

Αγιογραφίες υπάρχουν στο Βορεινό Δυρράχιο (την αρχαία Επίδαμνο), το Ελβασάν, το Βεράτιο (Αντιπάτρια των κλασικών χρόνων). Καλύπτουν ένα χρονικό φάσμα από τον δέκατο αιώνα ως το 18ο αιώνα (μεταβυζαντινή εποχή), από τη βυζαντινή εποχή δηλαδή δια μέσου των λαμπρών χρόνων του Δεσποτάτου της Ηπείρου ως την εποχή της Τουρκοκρατίας, στα χρόνια περίπου του εθνομάρτυρα Κοσμά του Αιτωλού.

Στο Βεράτιο υπήρχε σχολή μεταβυζαντινής ζωγραφικής με ακτινοβολία σε ισάξια κέντρα ελληνορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης. Ο αγιογράφος Ονούφριος είναι από τους κύριους εκπροσώπους της σχολής του Βερατίου· είναι ο δημιουργός που ζωγράφισε τις τοιχογραφίες του Αγίου Νικολάου στο Ελβασάν, αλλά και των Αγίων Αποστόλων της Καστοριάς. Άξιος συνεχιστής της πατρικής τέχνης, ο γιος του Ονούφριου Νικόλαος αγιογράφησε μεταξύ άλλων και την Παναγία των Βλαχερνών Βερατίου. Στο τμήμα από τη μετάληψη των Αποστόλων, παρατηρούμε επιδέξιες, σαφείς προσπάθειες για εκφραστικά πορτραίτα στην απεικόνιση των προσώπων των αποστόλων. Μέσα από το έντονο βλέμμα και την ανάλογη διαμόρφωση των λοιπών χαρακτηριστικών αποδίδεται η επιθυμητή έκφραση: ευλάβεια και δεκτικότητα στο πρόσωπο του ηλικιωμένου Αποστόλου, που μεταλαμβάνει τη Θεία Κοινωνία· σοβαρότητα, ελεγχόμενη ανησυχία και βαθιά συγκέντρωση στο πρόσωπο του Ιησού· κακότητα στο πρόσωπο του Ιούδα, βαθιά συνειδητή πίστη και ταιριαστή ευλαβική αναμονή στα πρόσωπα των υπολοίπων, ίσως και κάποιο κακό προαίσθημα, που μεταδίδεται και στο θεατή από τη φυγή του Ιούδα.

Βρισκόμαστε μπροστά σε δείγματα υψηλής εκφραστικότητας, είτε πρόκειται για συνθέσεις ενότητας, όπως στην τοιχογραφία της μετάληψης, είτε πρόκειται για συνθέσεις υψηλής λυρικής διάθεσης, όπως στην εικόνα του Ευαγγελισμού από το Σπήλαιο της Παναγίας στην Κορυτσά.

Η εξαϋλωση των μορφών είναι κοινή τάση στη βυζαντινή αγιογραφία. Οι βυζαντινοί ξεχωρίζουν και δείχνουν με το μέσο της τέχνης πνευματικότητα, εγκράτεια και ευλάβεια. Η βυζαντινή, όπως και η κλασική ελληνική τέχνη, είναι αφαιρετική, διδακτική, βγαλμένη από βαθιά φιλοσοφηση των καθημερινών αναγκών του ανθρώπου. Είναι ιστορική ανάγκη και προνόμιο αναφαίρετο για κάθε λαό να διαφυλάσσει την εθνική του ταυτότητα, να γνωρίζει την κληρονομιά του και να νοιάζεται γι' αυτή. Όμως το αίτημα να χτιστούν οι Ορθόδοξες εκκλησίες της Αλβανίας δεν πρέπει να είναι μονάχα ελληνικό αλλά παγκόσμιο, οικουμενικό. Η επιστήμη, αλλά και τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν γνωρίζουν διακρίσεις, ούτε υφίστανται περιορισμούς. Η πηγαία τέχνη και η αντικειμενική μελέτη της ενώνουν, δεν χωρίζουν τους λαούς.

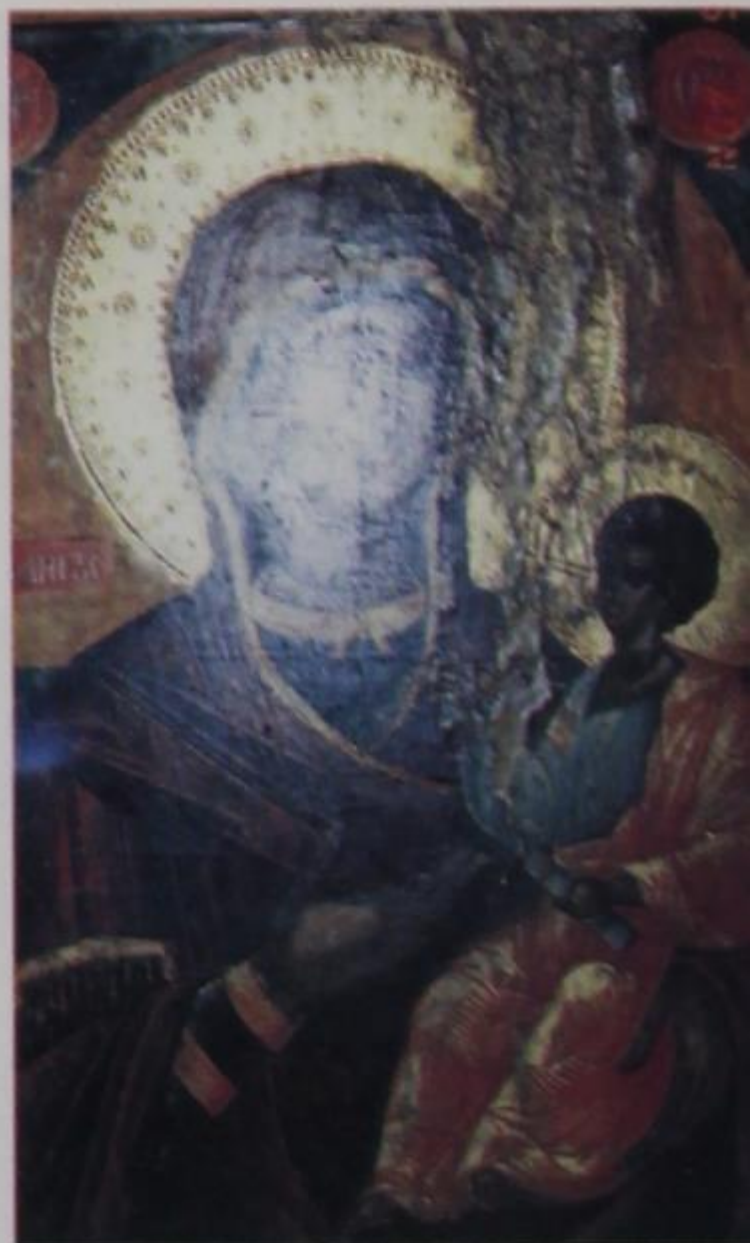
Οι αγιογραφίες αυτές των εκκλησιών ικανοποιούν μια εσωτερική αυθόρμητη ανάγκη για επικοινωνία με το μεταφυσικό, με το «θείον». Η θρησκευτικής φύσεως ειλικρινής και αφανάτιστη μέθεξη είναι ό,τι πολύτιμο έχει στη διάθεσή της η ανθρωπότητα (φυσικά και ο Έλληνας). Είναι αυτή που ξαλαφρώνει την καρδιά από τις αναπόφευκτες επίγειες λύπες, δυναμώνει την ψυχή για περαιτέρω δημιουργία και παραγωγικότητα, παρακινεί για ταπεινοφροσύνη, εργατικότητα, αγάπη και αδελφοσύνη.

Τώρα ο κόσμος γνωρίζει καλά τη δυστυχία των φανατικών πολέμων, των διχασμών και των κατατρεγμών για θρησκευτικούς λόγους. Σαν αρχή προσέγγισης, ας προσπαθήσουμε οι λαοί από κοινού να διατηρήσουμε τα μνημεία μας

ξεκινώντας από αγάπη για την Παγκόσμια Κληρονομιά. Ας αποδοθεί στοργή στα ορθόδοξα χριστιανικά μνημεία της Αλβανίας αλλά και σεβασμός στον Ελληνισμό που τα δημιούργησε, τα λάτρεψε και τα ζητά ακόμα. Και ας γίνει πραγματικότητα από τις δύο πλευρές με κοινή συμφωνία η συντήρηση και η επαναλειτουργία των εκκλησιών εκεί, χωρίς φόβο ή δυσπιστία. Να εντοπιστούν, να καταγραφούν και να γίνουν ευρύτερα γνωστές οι βυζαντινές εκκλησίες που για κάποιους λόγους σκοπιμότητας καταστράφηκαν ή κακοποιήθηκαν, μάλιστα στο πολύ πρόσφατο παρελθόν, στις σύγχρονές μας πόλεις που παρουσιάζουν συντριπτική πλειοψηφία ελληνικού πληθυσμού, όπως η Κορυτσά, το Αργυρόκαστρο, οι Άγιοι Σαράντα κ.ά. Εδώ βρίσκεται ένας κοινός στόχος, μια χειρονομία καλής θέλησης προς όφελος και των δύο πλευρών, ένα οικουμενικό παράδειγμα προσπάθειας για συμφιλίωση.

**ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΗΝ ΠΑΝΑΓΙΑ ΠΟΥ ΤΟΥΣ ΚΡΑΤΗΣΕ ΤΟΣΑ ΧΡΟΝΙΑ
(ΑΠΟ ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΟΥ ΑΡΓΥΡΟΚΑΣΤΡΟΥ)**

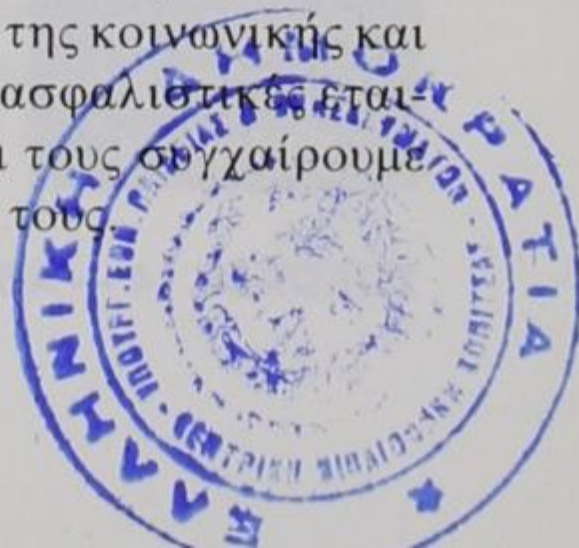
Ο Αφέντης Χριστός — ο Θεός που βρήκε στην Αλβανία η Ιησουέλα.

Η ΠΑΡΟΥΣΑ ΕΚΔΟΣΗ ΕΓΙΝΕ ΜΕ ΔΩΡΕΑ ΤΗΣ
ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΩΝ ΕΤΑΙΡΙΩΝ

ΤΟ Δ.Σ. ΤΗΣ Ε.Ε.Α.Ε.:

- Λ. Κόκκινος, Πρόεδρος *Εθνική*
Γ. Σκούρτης, Α΄ Αντιπρόεδρος *Γ.Η. Σκούρτης*
Ε. Δορκοφίκη, Β΄ Αντιπρόεδρος *Ιονική*
Κ. Μπινάκος, Γεν. Γραμματέας *Αγροτική*
Γ. Τζανής, Ειδ. Γραμματέας *Ιμπέριαλ Ελλάς*
Μ. Ψαλλίδα, Ταμίας, *Εμπορική*
Ι. Στεφάνου, Μέλος *ΕΤΕΒΑ*
Ι. Τσουπράς, Μέλος *Γαλαξίας*
Ι. Τοκάκης, Μέλος *Πανελλήνιος*
Α. Κασκαρέλης, Μέλος *Υδρογείος*
Μ. Αλεξανδράκης, Μέλος *Φοίνιξ*
Β. Καλτσάς, Μέλος *Ιντεραμερικαν*

Η «ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ» και η συγγραφέας ευχαριστούν τις ασφαλιστικές εταιρίες της Ενώσεως και τα μέλη του Δ.Σ. για την ευαισθησία τους στα εθνικά και κοινωνικά θέματα. Αυτό δείχνει ότι οι ασφαλιστικές μας εταιρίες, όχι μόνο με την έκδοση των βιβλίων «ΚΑΠΟΤΕ ΣΤΟ ΤΕΠΕΛΕΝΙ», «Η ΙΗΣΟΥ-ΕΛΑ ΓΝΩΡΙΣΕ ΤΟ ΘΕΟ ΣΤΗΝ ΑΛΒΑΝΙΑ» (Εκκλησίες της Αλβανίας) αλλά με σειρά πολλών εκδόσεων (π.χ. βιβλίο αγωγής του πεζού-μαθητού για πρώτη φορά στην Ελλάδα) και άλλων κοινωνικών προσφορών, στέκονται στο ύψος της κοινωνικής και εθνικής αποστολής που πρέπει να ασκούν οι ασφαλιστικές εταιρίες στον τόπο τους. Τους ευγνωμονούμε και τους συγχαίρουμε για τις κοινωνικές και εθνικές πρωτοβουλίες τους.

ΟΙ ΕΤΑΙΡΙΕΣ ΜΕΛΗ:

1. ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΑΕΕΓΑ
2. ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΖΩΗΣ ΑΑΕΖΥ
3. ΑΚΜΗ ΑΑΕΖ
4. ΑΚΜΗ ΖΩΗΣ ΑΑΕ
5. ΑΠΟΛΛΩΝ ΑΕΓΑ
6. ΑΣΤΗΡ ΑΑΕ
7. ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΗ ΕΤΕΒΑ
8. ΓΑΛΑΞΙΑΣ ΑΕΓΑ
9. ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ
10. ΓΚΑΡΑΝΤΙ ΑΑΕΑΖ
11. GUARANTEE LIFE
12. ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΝΩΣΗ ΑΑΕ
13. ΕΓΝΑΤΙΑ ΑΑΕ
14. ΕΘΝΙΚΗ ΑΕΕΓΑ
15. ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΑΑΕ
16. ΕΡΜΗΣ ΑΕΓΑ
17. ΕΣΤΙΑ ΑΑ & ΑΕ
18. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ ΑΕΕΓ
19. ΕΥΡΩΣΤΑΡ ΕΑΕΖ
20. ΙΜΠΕΡΙΑΛ ΕΛΛΑΣ ΑΕΓΑ
21. INTERAMERICAN ΖΗΜΙΩΝ
22. INTERASSISTANCE
23. ΙΝΤΕΡΚΟΝΤΙΝΕΝΤΑΛ ΑΕΑΕ
24. ΙΝΤΕΡΝΑΣΙΟΝΑΛ ΕΛΛΑΣ
25. ΙΝΤΕΡΣΑΛΟΝΙΚΑ ΑΑΕ
26. ΙΝΤΕΡΣΟΥΙΣ ΑΑ & ΑΕΓΑ
27. ΙΟΝΙΚΗ ΑΕΓΑ
28. CONTINENTAL HELLAS
29. METROLIFE ΑΕΓΑ
30. METROLIFE ΕΑΕ
31. ΟΛΥΜΠΙΑΚΗ VICTORIA ΖΩΗΣ
32. ΟΛΥΜΠΙΑΚΗ VICTORIA ΖΗΜΙΩΝ
33. ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ
34. ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΣ ΑΑΕ
35. PERSONAL ΑΕΓΑ
36. Γ.Η. ΣΚΟΥΡΤΗΣ
37. ΥΔΡΟΓΕΙΟΣ ΑΑ & ΑΕ
38. ΦΟΙΝΙΞ—ΓΕΝ. ΑΣΦ. ΕΛΛΑΔΟΣ

Στην έκδοση του παρόντος βιβλίου συνέβαλε και ο ευαισθητοποιημένος πρόεδρος της INTERAMERICAN κ. Δημήτρης Κοντομηνάς.

**ΕΝΩΣΗ
ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ
ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΩΝ
ΕΤΑΙΡΙΩΝ**

ΣΟΛΩΝΟΣ 14 — ΑΘΗΝΑ - 106 73 — ΤΗΛ.: 3610.287, FAX: 3644.772

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ

Θέλω να εκφράσω τις θερμές ευχαριστίες και την ευγνωμοσύνη μου στο δημοσιογράφο-Θεολόγο Διονύση Μακρή, χωρίς τη βοήθεια του οποίου δεν θα είχα τελειώσει αυτό το βιβλίο.

Ε.Δ.

Η ΕΙΡΗΝΗ ΔΟΡΚΟΦΙΚΗ, δικηγόρος, πρόεδρος του Συνδέσμου Συμπαραστάσεως των Εθνικών Ελληνικών Μειονοτήτων «ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ» είναι πρόεδρος της Ιονικής Ασφαλιστικής Ζωής, του Συνδέσμου Ελληνίδων Δικηγόρων, Αντιπρόεδρος Β΄ της Εταιρίας Προστασίας Ανηλίκων Αθηνών, Γεν. Γραμ. της Εταιρίας Προστασίας της Ανθρώπινης Ζωής, Γραμματέας Β΄ του Ιδρύματος Αντιμετώπισεως Δημογραφικού Προβλήματος, Ειδ. Γραμ-

ματέας του Συνδέσμου Ελληνοαμερικανικής Φιλίας, συνεργάτης του Ε.Ε.Σ., εκδότης της κοινωνικής επιθεωρήσεως η «ΕΛΛΗΝΙΔΑ ΤΟΥ 2000» και συγγραφέας βιβλίων για την Ομογένεια και κοινωνικά θέματα,

Για να περιορισθούμε σ' αυτά που δίνουν το στίγμα και του παρόντος βιβλίου: η ανησυχία της για τα εθνικά και κοινωνικά μας θέματα και η ανάγκη ευαισθητοποιήσεως του ελληνικού λαού, γιατί δεν έχει σημασία «τι κάνει το κράτος για μας αλλά τι κάνουμε εμείς για το Κράτος» (Κένεντυ). Τόσο το βιβλίο «ΚΑΠΟΤΕ ΣΤΟ ΤΕΠΕΛΕΝΙ» όσο και «Η ΙΗΣΟΥΕΛΑ ΒΡΗΚΕ ΤΟ ΘΕΟ ΣΤΗΝ ΑΛΒΑΝΙΑ» (εκκλησίες της Αλβανίας), των οποίων τα κέρδη θα διατίθενται για τις ανάγκες του λαού της γειτονικής χώρας, έχουν ένα σκοπό: Να κάνουν γνωστό το δράμα αλλά και τις αρετές ενός λαού που βγαίνει από σκλαβιά 5 αιώνων και από στυγνή καταπίεση 50 ετών! Γεγονός που αυξάνει την ευθύνη της Ευρώπης, γιατί η ολιγάνθρωπος Αλβανία είναι εύκολο μέσα σε χρόνο μηδέν να μετατραπεί σε μια παραγωγική και τουριστική χώρα.

Έχουμε υποχρέωση αλλά και συμφέρον να βοηθήσουμε τον αλβανικό λαό, ανεξαρτήτως του μεγάλου αριθμού των χριστιανών και του υπολογίσιμου ποσοστού των Ελλήνων. Από στοιχειώδη κοινωνική ευπρέπεια. Να δώσουμε, όχι ζητιανιά αλλά συνδρομή, γιατί «δεν θέλουν ψάρια να φάνε αλλά να μάθουν να ψαρεύουν». Και μόνο τότε θα σταματήσουν και οι πράξεις βίας και το αδικαιολόγητο μίσος και οι αμφιβολίες μεταξύ μας. Ανθρωπιά για τους ανθρώπους της Αλβανίας. Αυτή είναι η μοναδική συγγραφική αξίωση της συγγραφέως.